

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İBNÜ'L-KABÂKİBÎ
ve MECMA'U'S-SÜRÛR VE MATLA'U'Ş-ŞÛMÛS
VE'L-BÛDÛR ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İhsan SÛTŞURUP

İstanbul
Eylül, 2018

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İBNÜ'L-KABÂKİBÎ
ve MECMA'U'S-SÜRÛR VE MATLA'U'Ş-ŞÛMÛS
VE'L-BÛDÛR ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

YÛKSEK LİSANS TEZİ

İhsan SÛTŞURUP

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇOLLAK

İstanbul
Eylül, 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

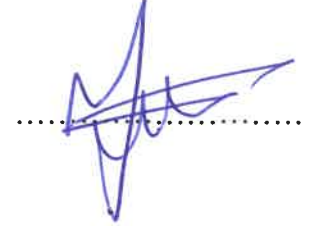
Başkan Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇOLLAK (Danışman)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İbnü'l-Kabâkîbî ve Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr Adlı Eserinin İncelenmesi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İhsan Sütşurup

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'ya hamd ü senalar, O'nun kulu ve Rasûlü Hz. Muhammed Mustafa'ya, âline ve ashabına salat ve selam olsun.

İnsanların doğru yolu bulmaları için Yüce Yaratan'ın insanlık âlemine göndermiş olduğu kitapların sonuncusu, en mükemmeli ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olmaya başladığından itibaren muhataplarının dikkatini celbetmiştir. Bu itibarla onun okunması, ezberlenmesi, yazılması ve muhtevasıyla amel edilmesi üzerinde titizlikle durulmuştur.

Hz. Peygamber döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilip okunmasına çok önem verilmiş, yeni müslüman olan kabilelere Kur'ân öğretecek muallimler tayin edilmiş ve bu işi Kur'ân-ı Kerîm hususunda temâyüz eden sahabiler üstlenmişlerdir. O dönemde nâzil olan bu yüce kitap hem yazılmış, hem okunmuş hem de ezberlenmiştir. Özellikle Medine döneminde Mescid-i Nebevî'nin inşası ve bu mescidde Suffa'nın kurulmasıyla birlikte kırâat tedrisatı daha ileri götürülmüştür. Sahâbe-i kiram bizzat Hz. Peygamber'den Kur'ân-ı Kerîm kırâatini okumuşlar, bazıları bir harf, bazıları iki veya daha fazla olmak sûretiyle öğrenmişler ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra gittikleri çeşitli beldelerde bu kırâatleri öğretmişlerdir. Hz. Ebû Bekir döneminde iki kapak arasında toplanan Kur'ân-ı Kerîm Hz. Osman döneminde çoğaltılarak çeşitli bölgelere gönderilmiştir. Bu şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in bütün İslam dünyasında doğru okunup anlaşılması hedeflenmiştir.

Meşhur ve mütevâtir kırâat imamların sayısı on'dur. Bunların dışında sahîh kırâatin şartlarından en az birini taşımayan fakat Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ihtiva etmesi sebebiyle meşhur olmuş dört şâz kırâat daha vardır. Bu on dört kırâatin ihtilafları ilim adamları tarafından değişik usullerle ele alınıp incelemeye tabi tutulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm lafızlarıyla ilgili farklı kırâat ihtilaflarını tek tek ele alıp, bunları okuyan imam veya râvilerine isnad etmek sûretiyle eser telif edenler olduğu gibi, kırâat ihtilaflarını tevcih ve illetleriyle inceleyen, kırâat ıstılahlarıyla alakalı izahatlarda bulunan kitaplar da yazılmıştır. Kırâat âlimlerinin birçoğu yedi veya on kırâat, bazıları da bahsi geçen bu on dört kırâatin çerçevelediği ihtilafları kaleme almışlardır. Bazı âlimler kırâat ihtilaflarının daha kolay ezberlenmesi için eserlerini manzum olarak yazmışlar ve bununla daha kolay anlaşılması ve kalıcı olmasını amaçlamışlardır.

Meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî ile aynı asırda yaşamış olan Kabâkîbî'nin, alanında otorite olan bazı kimseler tarafından, Cezerî'den daha fasih olduğu söylenmesine, aynı zamanda kırâat ve daha birçok alanda eser vermiş olmasına rağmen özellikle ülkemizde şöhret bulmamış, hayatı ve eserleriyle ilgili müstakil bir araştırma yapılmamıştır.

Bu tezimizde, şâz kırâatlerle alakalı çalışmalarda kendisine sık sık atıf yapılan ve aynı zamanda müellifin bir diğer eseri olan *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz*'un manzum hali olarak kaleme alınan *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*'u muhtelif yönleriyle incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş bölümünde kırâatin tanımı, tarihçesi, çeşitleri ve başlangıçtan Kabâkîbî'nin bulunduğu hicri IX. asra kadar yazılmış olan önemli kırâat kitaplarından bahsettikten sonra, birinci bölümde müellifin hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında detaylı bilgi verdik. İkinci bölümde ise tezimizin ağırlık noktasını teşkil eden “Kabâkîbiyye” ismiyle de meşhur olan ve 1510 beyitten oluşan *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr* isimli eserin tahlilini yaptık. Bu tahlil esnasında eserin ismi, muhtevası, kaynakları, teknik yapısı, müellifin kullandığı remizler ve eserde geçen kırâat ıstılahlarını izah ederek bir sonuca varmaya çalıştık.

Bu çalışmamızın hazırlanması sırasında değerli vakitlerini harcayıp bize rehberlik eden, çalışmanın en ince ayrıntısına kadar dikkatle okuyan, ömrünü Kur'ân-ı Kerîm hizmetine vakfetmiş, çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çolak'a, tez konusunun seçilmesi hususunda yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökdemir'e, tezin teslim süreciyle ilgili teknik hususların incelenmesi noktasında kıymetli vakitlerini ayıran Dr. Öğr. Üyesi Murat Kaya'ya ve son olarak bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım muhterem Mustafa Gündoğan'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Bu çalışmamızın kırâat ilmine küçük de olsa bir katkısının olmasını niyaz ederim. Tevfik Allah'tandır.

İhsan SÜTŞURUP
İstanbul, 2018

ÖZET

İBNÜ'L-KABÂKIBÎ ve *MECMA'U'S-SÜRÛR VE MATLA'U'Ş-ŞÛMÛS VE'L-BÛDÛR* ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

İhsan SÛTŞURUP

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇOLLAK

Ağustos-2018, 126+ xiv sayfa

Kırâat ilminde çok önemli bir yer teşkil eden kırâatler konusu yedili, onlu ve on dördü sistem olarak tasnif edilmiştir. Araştırma konumuz olan *Mecma' u's-sürûr ve matla' u'ş-şümûs ve 'l-büdûr* isimli eser on dört kırâat hakkında manzum olarak kaleme alınmış, kırâat literatüründe özellikle şâz kırâatler hususunda kendisine müracaat edilen bir kaynak olma vasfını taşımaktadır.

Çalışmamızın giriş kısmında kırâatin tanımı, tarihçesi, çeşitleri ve başlangıçtan Kabâkîbî'nin bulunduğu hicri IX. asra kadar yazılmış olan önemli kırâat kitaplardan bahsettikten sonra, birinci bölümde müellifin hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise “Kabâkîbiyye” ismiyle de bilinen ve 1510 beyitten oluşan *Mecma' u's-sürûr ve matla' u'ş-şümûs ve 'l-büdûr* isimli eserin tahlili yapılmıştır. Bu tahlil sırasında eserin ismi, muhtevası, kaynakları, teknik yapısı, müellifin kullandığı remizler ve eserde geçen kırâat ıstılahlarının izahı yapılmıştır. Araştırma konumuz olan eser çoğu kırâat içerikli kitaplarda olduğu gibi usul ve ferş olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmektedir. Çalışmamızın ağırlıklı kısmını eserin usul kısmına kadar olan kırâat imamları, râvileri ve tarîkleri, kırâate dâir bâzı mevzular ile usul kısmındaki imam ve râvilerin genel olarak uygulamış oldukları kâideler oluşturmaktadır.

Sonuç bölümünde ise çalışmamız hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, kırâat, mütevatir kırâat, şâz kırâat, İbnü'l-Kabâkîbî, *Mecma' u's-sürûr ve matla' u'ş-şümûs ve 'l-büdûr*.

ABSTRACT

STUDY ON IBN AL-KABÂKIBÎ AND HIS BOOK “MATLA’AS-SHUMÛS WA AL-BUDÛR”

İhsan SUTSURUP

Master’s Thesis, Discipline of Basic Islamic Sciences

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Fatih COLLAK

August-2018, 126+ xiv pages

The topic of qirâats, with a very significant place in the science of qirâats, has been classified as seven, ten and fourteen qirâats. *Majma’ al-Surûr wa Maṭla’ al-Shams wa al-Budûr*, this study focuses on, has the characteristic of being a resource which is poetically penned about the fourteen qirâats and applied particularly for the topic of shâz qirâats in the qirâat literature.

After the introduction of this study mentions the definition of qirâat, its history, its kinds, and the important qirâat books, written from the beginning to the ninth century of hijra in which Ibn al-Qabâqibî lived, the first chapter gives detailed information about the author's biography, scientific personality, teachers, students and works.

The second one analyses the work titled *Majma’ al-Surûr wa Maṭla’ al-Shams wa al-Budûr* which has also been known as “Qabâqibiyya” and composed of 1510 couplets. During this analysis, the title, content, sources, technical structure, abbreviations and qirâat terms of the work are explained. This work is composed of two main sections of uṣul and farsh as in the most qirâat works. The majority of this work consists of the topics of qirâat imams, narrators, ṭarîks, some other topics on qirâat which are up to the uṣul section as well as the rules, applied by the imams and narrators in the uṣul section.

In the conclusion section, a general evaluation is made about the work.

Key Words: the Quran, qirâat, mutawâtîr qirâat, shâz qirâat, Ibn al-Qabâqibî, *Majma’ al-Surûr wa Maṭla’ al-Shams wa al-Budûr*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
GENEL BİLGİLER	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1.1. KONU, AMAÇ VE ÖNEM	1
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	2
1.3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
2. KİRÂAT İLMİ.....	4
2.1. Kırâat Kelimesinin Sözlük ve İstılah Anlamları	4
2.2. Konusu ve Gâyesi	5
2.3. Faydası.....	5
3. KİRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ.....	6
3.1. Kırâat İlminin Doğuşu	6
3.2. Kırâat İlmî'nin Gelişmesi ve Tedvîni	9
3.3. Kırâat Çeşitleri.....	11
3.3.1. Mütevâtir kırâatlar	12
3.3.2. Meşhur Kırâatlar	12
3.3.3. Şâz Kırâatlar.....	12
3.3.4. Âhâd kırâatlar.....	13
3.3.5. Müdrec Kırâatlar	13
3.3.6. Mevzû Kırâatlar	14
3.4. Başlangıçtan Hicri IX. Asıra Kadar Kırâat Literatürü	14
BİRİNCİ BÖLÜM	17
İBNÜ'L-KABÂKİBÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	17
1. HAYATI	17
2. İLMÎ KİŞİLİĞİ	19
3. HOCALARI.....	20
3.1. Kırâat Hocaları.....	20

3.1.1. Nûru'd-dîn Ebü'l-Bekâ Alî b. Osman b. Muhammed el-Kâsîh el-Uzrî (ö. 801/1399).....	20
3.1.2. Ebü's-Safâ Halil b. Osman b. Abdurrahman el-Karâfî el-Mısırî (ö. 801/1399)	21
3.1.3. Hüseyin b. Hâmid b. Hüseyin et-Tebrîzî (ö. 801/1399).....	21
3.1.4. Fahrettin Ebü Amr Osman b. Abdurrahman el-Bilbîsî Ed-Dârîr (ö. 804/1401)	22
3.1.5. Şihâbu'd-dîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. Hüseyin b. Hasan b. Alî b. Arslân er-Ramlî el-Makdisî (ö. 844/1440).....	22
3.1.6. Şerafu'd-dîn Ebü Yûsuf Ya'kûb b. Abdurrahîm b. Abdülkerîm ed-Demîsinî (ö. ?).....	23
3.2. Diğer Hocaları.....	23
3.2.1. Şerafu'd-dîn Ebü Bekir b. Süleyman b. Sâlih ed-Dâdîhî (ö. 803/1400)	23
3.2.2. Ali b. Muhammed b. Yahyâ el-Alâ Ebü'l-Hasen et-Temîmî es-Sarhadî el-Halebi eş-Şâfî (ö. 805/1403).....	23
3.2.3. Sirâcü'd-dîn Ebü Hafs Ömer b. Raslân b. Nasîri'l-Kennânî el-Bülkînî (ö. 805/1403)	24
3.2.4. Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. Hüseyin b. Abdurrahman el-İrâkî (ö. 806/1403) .	24
3.2.5. Nûrud'dîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü Bekir b. Süleyman el-Heysemî (ö. 807/1405)	25
3.2.6. Kemâlû'dîn Ebül'l-Bekâ Muhammed b. Mûsa b. Îsâ ed-Demîrî (ö. 808/1406)	25
3.2.7. Zeynü'd-dîn Ebü'l-Meâlî Abdurrahman b. Ali b. Halef b. Ali b. Halef el-Fâriskûrî el-Kâhirî eş-Şâfî (ö. 808/1406).....	25
3.2.8. Bedrud'dîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. Ömer b. Muhammed et-Tambedî el-Kâhirî eş-Şâfî (ö. 809/1407).....	26
3.2.9. İzzü'd-dîn Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Halîl b. Hilâl el-Hadirî el-Halebî el-Hanefî (ö. 824/1421).....	26
3.2.10. Burhânü'd-dîn Ebü'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Halîl et-Trablusî el-Halebî eş-Şâfî (ö. 841/1437).....	26
4. TALEBELERİ	27
4.1. İbrâhim b. Muhammed b. Halîl b. Ebü Bekir b. Muhammed Ebü'l-Meâlî b. eş-Şems el-Makdisî eş-Şâfî (ö. ?).....	27
4.2. Şemsü'd-dîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Mûsâ b. İmrân el-Gazzî el-Makdisî el-Hanefî (ö. 873/1469).....	28
4.3. Şeyhülislam Şihâbu'd-dîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. Abdullah b. Muhammed el-Kinânî el-Mecdî el-Makdisî eş-Şâfî (ö. 870/1466)	28
4.4. Muhibbü'd-dîn Ebü Hâmid Muhammed b. Halîl b. Yûsuf el-Bilbîsî el-Makdisî eş-Şâfî (ö. 888/1484).....	28
5. ESERLERİ.....	29
5.1. Kırâat ve Tecvit.....	29
5.1.1. Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr	29

5.1.2. İzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz	29
5.1.3. Teysîru mâ fi'l-Mustalah	29
5.1.4. Nazmu'l-Kırââtî's-Selâsi'z-Zâideti 'ale'l-Aşr	30
5.1.5. Urcûzetü't-Tecvîd.....	30
5.2. Diğer Eserleri.....	30
5.2.1. ez-Zâhiru'l-Muhtâr min Rabî'î'l-Ebrâr.....	30
5.2.2. Zübdetü'l-Muktefâ fi Tahrîri Elfâzi'ş-Şifâ'	30
5.2.3. el-Kevâkibü'd-Dürriyye fi Medhi Hayri'l-Beriyye	31
5.2.4. Bedîyye	31
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
MECMA'U'S-SÜRÛR VE MATLA'U'Ş-ŞÛMÛS VE'L-BÛDÛR	32
1. ESERİN İSMİ VE MUHTEVASI	32
2. ESERİN BÖLÜMLERİ	33
3. ESERİN KAYNAKLARI	35
3.1. et-Teyisir fi'l-Kırââtî's-Seb'	35
3.2. el-Câmi' fi'l-Kırââtî'l-Aşr ve Kırâati'l-A'meş	36
3.3. el-Unvân fi'l-Kırââtî's-Seb'	36
3.4. eş-Şâtibiyye.....	36
3.5. el-Mübhic	36
3.6. el-İhtiyâr.....	37
3.7. el-İrşâd	37
3.8. et-Tezkira fi'l-Kırââtî's-Semân.....	37
3.9. İrşâdü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî	38
3.10. El-Gâye fi'l-Kırâati'l-Aşr	38
3.11. el-Müstenîr.....	39
3.12. el-Müfredât	39
3.13. el-Müfredât	39
4. MÜELLİFİN KULLANDIĞI REMİZLER VE ESERİN TEKNİK YAPISI	40
4.1. Müellifin Kullandığı Remizler.....	40
4.1.1. Müstakil Harf Remizleri	41
4.1.2. Toplu Remizler	42
4.1.2.1. Harf Remizleri	42
4.1.2.2. Kelime Remizleri	43
4.2. Kırâat İmamları.....	45
4.2.1. Kırâat İmam ve Râvîleri.....	45
4.2.2. Kırâat İmam ve Râvîlerinin Tarikleri.....	54

4.3. Kırâatle Alakalı Bazı Teknik Bilgiler	65
4.4. Eserin Usul Bölümü	68
4.5. Eserin Ferş Bölümü.....	72
5. ESERDE KULLANILAN ISTILAHLAR	74
5.1. Aksa'l-halk (أقصى الحلق)	74
5.2. Aksal-lisân (أقصى اللسان)	74
5.3. Ârız (العارض)	74
5.4. Ashâb (أصحاب).....	75
5.5. Basrî (البصري).....	75
5.6. Besmele (بسملة).....	75
5.7. Beyne Beyne (بين بين)	76
5.8. Beyniyye (بينية)	76
5.9. Cehr (الجهر).....	76
5.10. Cem ' (الجمع).....	77
5.11. Cer (الجر)	77
5.12. Cevf (الجوف)	77
5.13. Cezm (الجزم)	77
5.14. Damm (الضم).....	78
5.15. Dimeşkî (الدمشقي)	78
5.16. Ehl-i Hicâz (أهل الحجاز)	78
5.17. Ehlullah (أهل الله).....	78
5.18. Ehlü'z-zikr (أهل الذكر).....	78
5.19. Eimme (الأئمة)	79
5.20. Eczâ (الأجزاء).....	79
5.21. Edâ (الأداء).....	79
5.22. Edna'l-halk (أدنى الحلق).....	80
5.23. Ehlü'l-edâ (أهل الأداء).....	80
5.24. Fasl (الفصل).....	80
5.25. Feth (الفتح).....	80
5.26. Fevâti hü's-süver (الفواتح السور)	81
5.27. Gunne (غنة).....	81
5.28. Hafâ (الخفا)	81
5.29. Hâfetu'l-lisân (حافة اللسان).....	81
5.30. Harf (الحرف).....	82
5.31. Hareke (الحركة).....	82
5.32. Harfu'l-med (الحرف المد).....	82
5.33. Hat (الخط).....	82

5.34. Hattu'l-mesâhif (خط المصاحف)	83
5.35. Hâu'l-kinâye (هاء الكناية).....	83
5.36. Hâu't-te'nîs (هاء التأنيث).....	83
5.37. Hayşûm (الخيشوم).....	84
5.38. Hazf (الحذف).....	84
5.39. Hems (الهمس)	84
5.40. Hemze (الهمزة).....	84
5.41. Hemzetu'l-istifhâm (همزة الإستفهام)	85
5.42. Hemzetu'l-kat' (همزة القطع)	85
5.43. Hemzu'l-müfred (همز المفرد)	85
5.44. Hemzetu'l-vasl (همزة الوصل).....	86
5.45. Hulf (الخلف).....	86
5.46. Hurûf (الحروف).....	86
5.47. Hurûf-u halk (الحروف الحلق).....	86
5.48. Hurûfu's-seb'a (الحروف السبعة)	87
5.49. Istilah.....	87
5.50. I'râb (الاعراب)	88
5.51. İbdâl (الإبدال)	88
5.52. İbn el-Alâ (ابن العلى)	89
5.53. İbtidâ (الإبتداء).....	89
5.54. İdgâm (الإدغام).....	89
5.55. İdgâmu'l-misleyn (إدغام المثليين).....	90
5.56. İdgâmu's-sağîr (إدغام الصغير).....	90
5.57. İdgâmu'l-kebîr (إدغام الكبير).....	90
5.58. İfrâd (الإفراد).....	90
5.59. İhfâ (الإخفاء).....	91
5.60. İhtilas (الإختلاس).....	91
5.61. İmâle (الإمالة).....	91
5.62. İnfisâl (الإنفصال)	92
5.63. İnfitâh (الإنفتاح).....	92
5.64. İnhirâf (الإنحراف).....	92
5.65. İsbât (الإثبات)	92
5.66. İskân (الإسكان)	93
5.67. İskât (الإسقاط).....	93
5.68. İsti'lâ (الإستعلاء).....	93
5.69. İstiâze (الإستعاضة)	94
5.70. İstitâle (الإستطالة)	94

5.71. İstifâle (الإستفالة)	94
5.72. İsmât (الإصمات)	95
5.73. İşbâ‘ (الإشباع)	95
5.74. İşmâm (الإشمام)	95
5.75. İtbak (الإطباق)	96
5.76. İzhâr (الإظهار)	96
5.77. İzlâk (الإذلاق)	97
5.78. Kalb (القلب)	97
5.79. Kalkale (القلقلة)	97
5.80. Kârî (القارى)	97
5.81. Kasr (القصر)	98
5.82. Kat‘ (القطع)	98
5.83. Kesra (الكسرة)	98
5.84. Kıyâs (القياس)	98
5.85. Kûfi (الكوفى)	98
5.86. Kur’ân (القرآن)	99
5.87. Lafz (اللفظ)	99
5.88. Lîn (اللين)	99
5.89. Mahâricu’l-hurûf (مخارج الحروف)	99
5.90. Mazmûm (المضموم)	100
5.91. Med (المد)	100
5.92. Medenî (المدنى)	100
5.93. Meddu’l-bedel (المد البدل)	100
5.94. Meftûh (المفتوح)	101
5.95. Mekkî (المكى)	101
5.96. Mersûmu’l-hat (المرسوم الخط)	101
5.97. Mîmu’l-cem‘ (الميم الجمع)	101
5.98. Müfred (المفرد)	101
5.99. Mütecâniseyn (المتجانسين)	102
5.100. Mütekâribeyn (المتقاربين)	102
5.101. Nakl (النقل)	102
5.102. Nasb (النصب)	102
5.103. Nazım (النظم)	102
5.104. en-Neşr (النشر)	103
5.105. Nûnu’s-sâkin (النون الساكن)	103
5.106. Nukr-Nekra (النكر)	103
5.107. Raf‘ (الرفع)	104

5.108. Râvî (الراوى).....	104
5.109. Revm (الروم).....	104
5.110. Remz (الرمز).....	104
5.111. Resm (الرسم).....	105
5.112. Rihvet (الرخوة).....	105
5.113. Rivâyet (الرواية).....	105
5.114. Ruûsu'l-ây (رؤس الآي).....	105
5.115. Safîr (الصفير).....	106
5.116. Sâkin (الساكن).....	106
5.117. Sekte (السكرتة).....	106
5.118. Seb'a (السبعة).....	106
5.119. Seniyye (الثنية).....	107
5.120. Sîfat (الصفة).....	107
5.121. Sila (الصلة).....	107
5.122. Sika (التقنة).....	108
5.123. Sûre (السورة).....	108
5.124. Sükûn (السكون).....	108
5.125. Şâz (الشاذ).....	108
5.126. Şiddet (الشدة).....	109
5.127. Taġlîz (التغليظ).....	109
5.128. Tahrîk (التحريك).....	109
5.129. Taklîl (التقليل).....	110
5.130. Tarîk (الطريق).....	110
5.131. Tâu'l-muhatab (تاء المخاطب).....	110
5.132. Tâu'l-muhbîr (تاء المخبر).....	110
5.133. Tecvid (التجويد).....	110
5.134. Tefeşşî (التفشى).....	111
5.135. Tefhîm (التفخيم).....	111
5.136. Tekbîr (التكبير).....	111
5.137. Tekrîr (التكرير).....	112
5.138. Tenvîn (التنوين).....	112
5.139. Terkîk (الترقيق).....	112
5.140. Teshîl (التسهيل).....	112
5.141. Tilâvet (التلاوة).....	113
5.142. Usûl (الأصول).....	113
5.143. Vakf (الوقف).....	113
5.144. Vasatu'l-halk (وسط الحلق).....	113

5.145. Vasl (الوصل).....	114
5.146. Vech/Vecih (الوجه).....	114
5.147. Yââtu'z-zevâid (اليآت الزوائد).....	114
5.148. Yâu'l-izâfe (الياء الإضافة).....	114
5.149. Zamme (الضمّة).....	115
5.150. Zevâtü'l-yâ (ذوات الياء)	115
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	118

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kırâat İmamaları ve Râvileri.....	41
Tablo 2: Eserde Geçen Toplu Harf Remizleri (Beldelere Göre).....	43
Tablo 3: Eserde Geçen Kelime Remizleri.....	44

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Ktp.	: Kütüphane
md.	: Madde, maddesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
S.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallahü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Devamı
vr.	: Varak
vs.	: ve sâire
Yay.	: Yayınevi
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

1.1. KONU, AMAÇ VE ÖNEM

Tezin konusu, 777/1375 yılında Halep'te dünyaya gelen “İbnü'l-Kabâkîbî” ismiyle meşhur olan kırâat âliminin hayatı ve ondört kırâattan bahseden manzum olarak yazılmış *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* adlı eserinin detaylı incelenmesidir.

Kabâkîbî, önde gelen kırâat âlimlerinden İbnü'l-Cezerî ile aynı asırda yaşamış, alanında otorite bazı ulema tarafından daha fasih ve daha yetkin kabul edilmesine rağmen, özellikle ülkemizde pek meşhur olamamıştır. Türkiye'de kıraat alanında özellikle şâz kıraatlar bağlamında yapılmış olan çalışmalarda adına sıkça rastladığımız Kabâkîbî'nin, hayatı ve en önemli eserlerinden biri olan *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* hakkında detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Kendisine nispet edilen şeyhü'l-kurrâlık vasfı sebebiyle kıraat ilminde zamanının otoritesi olarak kabul edilen ve bu alandaki önemli şahsiyetlerden biri olan Kabâkîbî, gerek kıraat gerek diğer alanlarda eserler meydana getirmiş, aynı zamanda edebi yönü de gayet kuvvetli olan bir ilim adamıdır. Hicri IX. asırda yaşamış kıraat ilminin tedrisine çok ehemmiyet gösteren, gittiği her yerde ilmi çalışmalarına devam eden ve ömrünün sonuna kadar tedris hayatına devam etmiş önemli bir şahsiyettir. Kıraat ilmindeki konumu ve gerek kıraat gerek diğer alanlarda eserler veren bir ilim adamı olması sebebiyle hakkında çalışma yapılması gereken bir zattır. Bu çalışmayı yapmamızdaki amaç bu zâtın hayatını

kaynaklardan bulabildiğimiz kadarıyla detaylı bir şekilde ele almak ve *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* isimli eserini tanıtmaktır.

Kabâkîbî, Ülkemizde özellikle şâz kıraatlar ile alakalı yapılan akademik çalışmalarda kendisine ihtiyaç duyulan kaynaklardan birisi olma vasfını taşıyan eserin müellifi olarak, hayatı ve eserleri ile alakalı müstakil bir çalışma yapılmadığını müşahade etmekteyiz. Bu sebepten böylesine önemli bir şahsiyet olan Kabâkîbî'yi ve on dört kırâati ihtiva eden eseri *Mecma'u's-sürûr'u* incelemenin ve tanıtmanın lüzümünü görmekteyiz.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışmamızda araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde, bir yöntem takip edilmiştir. Bu bağlamda yöntemimiz literatür taraması ve içerik analizi şeklinde olacaktır. Çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında genel bilgilerle beraber kırâat ilmiyle alakalı temel bilgilerden bahsettikten sonra, birinci bölümde Kabâkîbî'nin hayatından bahsetmeye çalıştık. Öncelikle bir şahsiyet çalışacağımızdan dolayı ilmi literatürde “tabakât” şeklinde ifade edilen, ulemanın hayatından bahseden kitaplardan Kabâkîbî'nin doğumu, hayatı, ilmi seyahatleri, hocaları, talebeleri ve görev yaptığı medreseler gibi bilgileri aktarıp ifade etmeye çalıştık. Hocaları ve talebeleri başlığında bahsi geçen şahısların hayatlarına kısaca temas edilmiştir. Bu kişilerle alakalı bilgiler aktarılırken daha ziyade kırâat ilmiyle ilgili yönlerine değinmeye çalıştık.

İkinci bölümde ise çalışmamızın ağırlık kısmını teşkil eden eser hakkında incelemelerde bulunulmuştur. İlgili eseri dikkatli bir şekilde tahlil ettikten sonra eserin içeriği, usulü, başlıkları gibi eseri tanıtacak düzeyde bilgiler aktarılmıştır. Eserin incelenmesi esnasında beyitlerde geçen kırâat imam, râvi ve tariklerle alakalı bilgilere metnin konu bütünlüğünün bölünmemesi için dipnotlarda temas edilmiştir. Burada imam ve râvilerin hayatlarından kısaca bahsedilmiş, tariklerin ise tam adlarıyla beraber doğum ve ölüm tarihleri yazılmıştır. Eser detaylı bir şekilde tahlil edildikten sonra kırâatle alakalı bir eserin daha iyi anlaşılması için gerekli olan kırâat literatürüne ait ıstılahlar açıklanarak tez nihayete erdirilmiştir.

1.3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Yaptığımız çalışmanın birinci kısmında Kabâkîbî'nin doğumu, tahsil hayatı, hocaları, talebeleri ve ilmî yolculuklarıyla alakalı bilgiler verirken öncelikle tabakât kitaplarından istifade etmeye çalıştık. Bu alanda Abdurrahmân el-Uleymî'nin *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl'i*, Abdurrahman es-Sehâvî'nin *et-Tibrü'l-mesbûk fî zeyli's-sülûk'ü*, Celâleddîn es-Suyûtî'nin *Nazmü'l-İkyân fî a'yânî'l-a'yân'ı*, Zirikli'nin *el-A'lâm'ı*, Kâtip Çelebî'nin *Keşfü'z-Zunûn'u*, Ömer Rıza Kehhâle'nin *Mücemü'l-Müellifin'i*, Bağdadî'nin *Hediyetü'l-Ârifin'i* gibi kaynaklardan büyük ölçüde yararlandık. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'ye ait olan ve tabakata dair kendisine çokça başvurulmuş bir kaynak olma vasfını taşıyan *Gâyetü'n-Nihaye* adlı eserden h. 750-833 yıllarında yaşamış olan zatlar hakkında bilgi edinmeye çalıştık.

İkinci bölümde ise Kabâkîbî'nin manzum olarak yazmış olduğu ve araştırma konumuz *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr'un* aynı müellif tarafından yazılan şerhi olan ve Ahmed Halit Şükri tarafından tahkiki yapılan *İzahü'r-rumûz ve miiftahü'l-künûz* adlı eserden özellikle beyitlerin anlaşılması hususunda çokça istifade ettik. İkinci bölümdeki eserin kaynakları kısmında Zirikli'nin *el-A'lâm'ı* ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr* isimli eserlerinden istifade ettik. Ayrıca kırâat imamları, râvî ve tarikler hakkındaki malumatlar için özellikle incelenen eserin şerhi olan *İzahü'r-rumûz'a* başvurulmuş ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden de istifade edilmiştir.

Eserin daha iyi anlaşılması için kırâat literatürüne ait olan kavramları açıklarken İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr, et-Temhîd, el-Müncid'i*, Celâleddîn es-Süyûtî'nin *el-İtkân'ı*, Ahmet b. Muhammed ed-Dimyâtî'nin *İthâf-ü Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kirâati'l-Erbeati Aşer'i*, Muhammed ez-Zerkânî'nin *Menâhilü'l-İrfân'ı*, Pâluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân'ı* gibi birincil kaynaklardan istifade ettik. Bunların yanında İsmail Karaçam'ın *Kur'ân'ı Kerim Nüzûlü ve Kirâati*, Abdurrahman Çetin'in *Yedi Harf ve Kirâatlar*, Fatih Çollak'ın *Kirâat Âlimlerinden İmam Şâtîbî ve Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-tehânî* adlı eserlerine de başvurduk.

Burada zikretmediğimiz fakat yararlandığımız başka kaynaklar da olmakla beraber burada sadece yoğun olarak istifade etmeye çalıştığımız kaynakları zikretmekle yetiniyoruz.

2. KIRÂAT İLMİ

2.1. Kırâat Kelimesinin Sözlük ve İstilah Anlamları

Kırâat kelimesi lugatta nağmeli veya nağmesiz okumak, tilâvet etmek, toplamak, toplanmak, bir araya getirip birleştirmek, telaffuz etmek,¹ ulaştırmak;² kadının hayız görmesi veya hayızdan temizlenmesi³ gibi anlamlara gelen “ka-ra-e” kökünden türemiş bir masdardır. Ayrıca bu kelime, lugatta ve Kur’ân-ı Kerîm’de, aynı fiilin diğer bir semâî masdarı olan (قرآن) kelimesiyle⁴ eş anlamlıdır.⁵

İstilahta ise, Hz. Peygamber’den sonra kavram olarak netleşen kırâat kelimesi hakkında birçok tanım yapılmakla beraber,⁶ “Kur’ân kelimelerinin okunuş şekillerini

¹ İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn el-Ensârî el-İfrîkî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), C. 1, S. 128, “karae” maddesi.

² Fîrûzâbâdî Muhammed b. Ya’kub (ö. 817/1415), *Kâmûsü'l-Muhît* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1987), 62.

³ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), *el-Müfredâtü fi Garîbi'l-Kur’ân* (Beyrut: Darü'l-Ma’rife, 2001, “Karae” md., s. 400.

⁴ el-Kıyâme 75/17.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 1, S. 128.

⁶ Kırâat ilmi hakkında yapılan tariflerden bazıları şunlardır:

Râgıb el-İsfahânî (ö.502/1108): “Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaktır.” Bkz. Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur’ân*, nşr. Safvan Adnan Dâvûdî (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1992), s. 400, “Karae” md.

Taşköprüzâde (ö.968/1561): “Mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Kur’ân-ı Kerîm’in nazmının nasıl olduğundan bahseden ilimdir.” Bkz. Taşköprüzâde İsmeddin Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûati'l'ulûm*, nşr. Abdülvahhâb Ebü'n-Nûr Kâmil Bekrî (Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Hadîse, 1968), C. 2, S. 6.

Ebü'l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1095/1684): “Okuma esnasında kelime ve harflerden bir kısmını diğerine eklemektir.” Bkz. Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseyinî el-Kefevî, *el-Külliyât*, nşr. Adnan Derviş Muhammed el-Mısrî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 703.

Zerkânî: “Kur’ân’ın edâsı veya keyfiyeti açısından imamlardan her birinin rivâyet ve tarîklerinin ittifâkiyle diğer imamlara muhalefet etmesidir.” Bkz. Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988, C. 1, S. 410.

ve bu kelimelerdeki farklılıkları, râvilerine nisbet etmek sûretiyle bilmeyi konu edinen bir ilimdir”⁷ şeklindeki tarifi yaygındır.

2.2. Konusu ve Gâyesi

Kırâat ilminin konusu; Kur’ân kelimelerinde vâki olan med, kasr, teşdîd, tahfif, teshil, nakl vb. usul ihtilafları ile birlikte ferş karakterli kırâat farklılıklarıdır.⁸ Gayesi ise kırâat imamlarından her birine âit farklılıkları bilip, sahih olanları olmayandan ayırmaktır.⁹

2.3. Faydası

Kırâatlerin çeşitli oluşu Kur’ân-ı Kerîm’i okuma hususunda büyük kolaylık sağlamıştır. Özellikle okuma yazmanın az olduğu ve Arap kabilelerinin kullandığı çeşitli lehçeler sebebiyle Kureyş lehçesini zorlukla telâffuz eden birçok Müslüman bu sayede Kur’ân-ı Kerîm’i kolaylarına geldiği şekilde okuyabilmişlerdir.¹⁰

Bu ilmin en önemli ve asıl faydası ise Kur’ân kelimelerinin telâffuz şeklini hatadan korumak, tahrif edilmekten muhafaza etmek, kırâat imamlarının her birinin okuşlarını bilmek ve okunması câiz olan ve olmayan kırâatları birbirinden ayırt etmektir.¹¹

⁷ İbnü’l-Cezerî Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf (ö. 833/1429), *Müncidü’l-mükriîn ve mürşidü’t-tâlibîn* (Beyrut, 1400/1980), 3.

⁸ Dimyâtî Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfî fudalâi’l-beşer fi’l-kirâati’l-erba’ati aşer*, thk. Enes Mikrah (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2006), 6.

⁹ A.g.e., 6.

¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Ed-dabâ’, (Tasvîru Dâr-i’l-Kitâbi’l-İlmiyye, ts.), C. 1, S. 52-59.

¹¹ Dimyâtî, *İthâf*, 6.

3. KIRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ

3.1. Kırâat İlminin Doğuşu

İslâmi ilimlerin temel kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olması hasebiyle bütün islami ilimlerin temelinde Kur'ân-ı Kerîm vardır. Bu sebepten Kur'ân tarihinin iyi bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir.

Kırâatlerin kaynağı konusu, Kur'ân tarihinin en netameli konularının başında gelmektedir. Bunun başlıca sebebi, kırâatlere kaynak olarak gösterilen yedi harf olgusunun net bir biçimde izah edilebilir olma vasfına haiz olmamasıdır.¹² Yedi harfin muhtevâsını oluşturan farklılıkların neler olduğu ve ne tür ihtilafları içerdiğine yönelik Hz. Peygamber'den gelen açık bir rivâyet bulunmaması sebebiyle hiçbir dönemde fikir birliği oluşmamış,¹³ bu kavram âlimler tarafından müşkil ve müteşabih olarak görülmüş ve bunun neticesinde birçok yorum yapılmasına neden olmuştur.

Yedi harfin içeriği hakkında fikir birliği olmamasına rağmen, kırâat farklılıklarının yedi harf ruhsatından kaynaklandığı hususunda bir ittifakın olduğunu söylemek mümkündür. Bu ruhsatın Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulüyle birlikte başladığı yönünde fikirler ileri sürülse de,¹⁴ rivâyetlerin çoğunda Medine dönemine âit olay ve hadiseler bulunması sebebiyle, ruhsatın burada gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁵ Zîrâ başta Hz. Ömer (ö. 23/644) ile Hişâm b. Hakîm (ö. 15/636 [?]) arasında cereyan eden meşhur hadise olmak üzere,¹⁶ en başından itibaren sahabe arasında Kur'ân-ı Kerîm'in

¹² Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi* (İstanbul: Otto Yayınları, 2016), 13.

¹³ Ebû Bekr İbnu't-Tayyib el-Bâkillâni, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed 'İsâm el-Kudât (Umman, 1422/2001), C. 1, S. 336.

¹⁴ Muhammed Sâlim Muhaysin, *Fî Rihâbi'l-Kur'ân-ı Kerîm* (Beyrut, 1989), 232.

¹⁵ Şa'bân Muhammed İsmâîl, *el-Kırâât Ahkâmuhâ ve Masâdiruhâ* (Beyrut, 1986), 47.

¹⁶ Yedi harfle ilgili olarak en meşhur rivâyetlerden biri Hz. Ömer'in ifâdesiyle şu şekilde aktarılmaktadır:

“Hz. Peygamber hayatta iken Hişâm b. Hakîm'in Furkân Sûresini okuyuşunu işittim ve baktım ki bu sûreyi Allah Rasûlü'nün bana öğretmediği bir harf ile okuyor. Namazda olmama rağmen neredeyse yakasına yapışacaktım. Sabrettim namazı bitirir bitirmez yakasına yapıştım ve:

tilâveti hususunda bazı ihtilafların yaşanmış olması, kırâatlerin tamamının Hz. Peygamber tarafından okunduğunu olmasa bile, kırâat ihtilaflarının nüzul dönemindeki varlığını ortaya koymaktadır.

Mekke'nin kısıtlı ve zor şartları sebebiyle bu dönem genel olarak Kur'ân kırâatinin çok fazla gelişmediği bir zaman olarak tahmin edilmektedir. Zîra arza ile ilgili Hz. Fâtıma'dan gelen bir rivâyette “her yıl” ifâdesi geçmekle birlikte, bunun Mekke'de başlayıp başlamadığı konusunda net bir ifâde bulunmamaktadır. Böyle olunca kırâat ilminin daha ziyade Medine ortamında geliştiği, bununda Hz. Peygamber ile ashâb arasındaki engelsiz ilişkinin neticesi olduğunu söylemek mümkündür. Mescidin varlığı, mescid yanında “suffe”nin bulunması, ashâbın kendi arasındaki münâsebeti gibi şartlar kırâat ilminin gelişmesi ve aktarılmasını müsbet yönden etkilemiştir.¹⁷

Kur'an-ı Kerîm'in öğretimi ve sonraki nesillere aktarımı asıl olarak yazı yöntemi ile değil, hıfz (ezberleme) yöntemi ile olmuştur.¹⁸ Yedi harf üzere indirilen Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber, sahabîlere bu yöntemle öğretmiştir. Onlardan bâzıları bir, bâzıları iki ve bâzıları daha fazla harf olmak üzere Hz. Peygamber'den ezberleyerek

“-Sana bu sûreyi kim okuttu” dedim.

“-Rasûlullâh” cevabını verdi.

“-Yalan söylüyorsun, aynı sûreyi Rasûlullah bana farklı bir şekilde okuttu” dedim ve onu alıp Hz. Peygamber'e götürdüm:

“-Ey Allâh'ın Rasûlü! Ben bu adamın Furkân sûresinin senin bana okuttuğundan farklı harf ile okuduğunu işittim” deyince Hz. Peygamber (s.a.v):

“-Onu bırak” dedikten sonra “Ey Hişâm oku bakalım” buyurdu. Hişâm kendisinden duyduğum şekilde tekrar okuyunca Hz. Peygamber “Sûre böyle nâzil oldu” dedikten sonra:

“-Ey Ömer sende oku” dedi. Bende kendisinin bana öğrettiği şekilde okudum. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“-Muhakkak ki bu Kur'ân-ı Kerîm yedi harf üzere nazil olmuştur. Ondan size kolay gelenini okuyunuz.”

Bu ve benzeri mahiyette birçok hadîs-i şerif bulunmaktadır. Bkz. Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 5, “Tevhîd”, 53; Müslim, “Müsafirîn”, 48, 270; Tirmizî, “Kırâat”, 2; Nesâî, “İftitâh”, 37.

¹⁷ Abdulhamir Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 34.

¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 14.

öğrenmişlerdir.¹⁹ Rivâyetlerde sahabe içerisinde Kur'ân bilgisi ve birikimi bakımından, Ubey b. Ka'b (ö. 33/654 [?]) Muaz b. Cebel (ö. 17/638), Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652 [?]), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), Sa'd b. Ubeyd (ö. ?), Ebû Zeyd (ö. ?) ve Mucemma' b. Cârîye (ö. ?) gibi isimler öne çıkmıştır.²⁰

Fetih hareketlerine bağlı olarak İslam coğrafyasına dâhil olan bölgelerdeki Kur'ân tedrisinin belli sahâbîler tarafından gerçekleşmesi, her bir şehirde belli bir kırâatin yaygınlık kazanmasını sağlamış, bu sebeple de bölge ve şehirlerin kırâati birbirinden farklı olmuştur.²¹

Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i esnâsında yazılan mushaflar, bu yedi harfin hepsine ihtimal verecek şekilde harekesiz ve noktasız olarak yazılmıştır.²²

Hz. Osman zamanında çoğaltılan, adedi ve gönderildiği yerlerle alakalı farklı görüşler bulunmakla beraber Mekke, Medîne, Kûfe, Basra, Şam ve Yemen gibi o dönemdeki İslam merkezlerine gönderilen mushaflar müslümanlar tarafından esas alınmış, her şehir halkı kendi beldelerinde bulunan mushafı, o şehirde bulunan sahabelerin, Hz. Peygamber'den öğrenip kendilerine aktardığı gibi yedi harften biri veya bir kaçını okumuşlardır. Mekke'de Abdullah b. es-Sâib (ö. 70/689-90), Medine'de Zeyd b. Sâbit, Kûfe'de Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 73/692 [?]), Basra'da Âmir b. Kays (ö. ?), Şam'da ise Muğîra b. Şihâb (ö. 91/710) vazifeli olarak gönderildikleri bölgelerde mushafları okutmaya ve ihtivâ ettiği kırâat vecihlerini öğretmeye devam etmişlerdir.²³ Ayrıca Hz. Osman, beldelerde daha önce yazılmış olan mushafları ellerine ulaşan bu mushaflara göre tashih etmelerini, tashihi mümkün olmayanların ise yakılmasını emretmiştir.²⁴ Böylece bu farklı okuyuşlar sahabeden tabîîne, tabîinden de sonraki nesillere tevâtür yoluyla aktarılmıştır. Bundan sonra her şehir ve beldede kendini bu ilme adanmış; oku-

¹⁹ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 285.

²⁰ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 8.

²¹ Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne an me'âni'l-kırâat*, thk. Abdulfettah İsmail Şiblî (Mısır: Dâru Nehdati Mısır, t.s.), 48.

²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 14.

²³ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV, 2013), 56.

²⁴ Mekkî, *el-İbâne*, 30.

muş, okutmuş ve okuyuşları şehir halkı tarafından kabul görmüş kurrâlar ortaya çıkmıştır. Bu kişiler farklı okuyuşları öğrenip zabt etme hususunda çok özen göstermiş ve sonunda bu ilimde kendilerine uyulan ve bu ilmin kendilerinden öğrenildiği kişiler “imam” olmuşlardır.²⁵

Bu imamlar kendilerinden önceki öğrendikleri farklı okuyuşlardan bir okuyuşu içinden seçmek sûretiyle tercih edip bu okuyuşa devam etmiş ve kendi kırâatlarını oluşturmuşlardır. Sonunda o okuyuşla meşhur olmuş ve dolayısıyla o okuyuş (kırâat) kendilerine nispet edilmeye başlanmıştır.²⁶ Bu sürece ihtiyâr ve iştihâr dönemi denmiştir.²⁷ Nâfi‘ Kırâatı, İbni-i Kesîr Kırâatı, Âsım Kırâatı gibi... Kırâatlerin ilk ortaya çıkışı bu şekilde gerçekleşmiştir.

3.2. Kırâat İlmi'nin Gelişmesi ve Tedvîni

İslam topraklarının zamanla genişlemesi ve kırâat ilmine âit henüz elde yazılı bir eserin olmaması, Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşunda tahrife cüret edenlerin ortaya çıkmasına ve İlâhi kelâmın korunması adına üzücü durumların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.²⁸

Başlangıçta hafızlar ve kırâat imamları tarafından ağızdan ağıza, hocadan talebeye şifâhî olarak nakledilen kırâatlar, zamanla kitaplarda tedvin edilmeye başlanmış, böylece ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizliğin önemli derecede önüne geçilmiştir. Denilebilir ki Hicrî III. asır kırâat ilminin tedvininde milat olmuştur.²⁹

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 14; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 285.

²⁶ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), *El-Ehrufü's-seb'ati li'l-Kur'ân*, thk. Abdülmüheymin Tahhân (Cidde: Dâru'l-Minâre, 1418/1997), 61; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 46.

²⁷ Bkz. Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, 31-48.

²⁸ Mustafa Atilla Akdemir, “Hamid b. Abdulfettah el-Pâlûvi hayatı ilmi şahsiyeti eserleri Zübdetü'l-İrfan adlı eserinin metodolojik tanımı ve tahkiki” (Yayımlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 16.

²⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 220.

Kırâat ve tercihlerini ilk defa araştıran, sahih ve şaz kırâatları inceleyen ve isnadlarından ilk bahseden kişi Hârûn b. Mûsâ (ö. 170/786)'dır.³⁰ Kırâatların bugünkü şekliyle tasnife tâbi tutulmadığı o dönemde, bu alanda yazılan ilk eserin Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) tarafından telif edilen *Kitâbu'l-Kırâat* adlı eser olduğu ve müellifin bu çalışmada meşhur yedi kırâatla beraber, yirmi beş kırâata daha yer verdiği bilinmektedir.³¹ Kâsım b. Sellâm'dan sonra pek çok âlim bu konuda eser yazmıştır.³²

Hicri II. Asrın başlarında, İslâm beldelerindeki müslümanların, imamlardan bir kısmına karşı, bazılarının kırâatlarının tercih edilmesi sebebiyle “Yedi Kırâat” kavramı meşhur olmaya başlamıştır. Bunun neticesinde Mekke'de Abdullah b. Kesîr (ö.120/737)'in, Medîne'de Nâfi' b. Abdurrahman'ın (ö.169/785), Şam'da Abdullah b. Âmir'in (ö.118/736), Basra'da Ebû Amr b. El-Alâ'nın (ö.154/770), Kûfe'de Âsım b. Ebî'n-Necûd (ö.127/744), Hamze b. Habîb (ö.156/772) ve el-Kisâi Ali b. Hamze el-Esedî'nin (ö.189/804) kırâatleri meşhur olmuştur.³³ Bu imamlardan İbnî Âmir ve Ebû Âmr haricindeki diğer imamlar Arap değildir.³⁴

Hicri IV. Asırda ilk defa Ebû Bekir b. Mücâhid (ö. 324/935) *Kitâbu's-seb'a* isimli eseriyle kırâati yedi ile sınırlamış (Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi)³⁵ ve bu anlayışı halk nezdinde kabul görmeye başlamıştır.³⁶ Fakat yedi kırâat sınırlaması “Kur'ân yedi harf üzere nâzil oldu” hadîs-i şerîfindeki yedi rakamı ile benzerliğinden dolayı bir karışıklığa sebep olduğu ve bilmeyenler tarafından yedi harf yedi kırâat zannedildiği için birçok kişi tarafından tenkit edilmiş ve bu durum hata olarak görülmüştür.³⁷

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabâkâti'l-kurrâ* (Mektebetü İbn-i Teymiye, 1351), C. 2, S. 348.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 34.

³² Bkz. A.g.e., C. 1, S. 34.

³³ Zerkeşî Bedreddin Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1392), *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâr-u İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957), C. 1, S. 328-329.

³⁴ A.g.e., C. 1, S. 329

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 39; Zerkeşî, *el-Burhân*, C. 1, S. 330.

³⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, C. 1, S. 330.

³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 36.

Aynı asırda yaşayan Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân en-Nisâbûrî (ö. 381/992), *el-Gâye fi'l-Kırâati'l-Aşr* isimli eseriyle yedi kırâate üç kırâat daha ekleyerek (Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir), kırâat-i aşereyi bir araya getiren ve bu konuda eser yazan ilk âlim olmuştur.³⁸

İbnü'l-Cezerî ise *en-Neşr fi'l-Kırâât'i-Aşr* isimli eserinde, yedi kırâatle beraber bu üç kırâatında aynen yedi kırâat gibi sahih ve meşhur olduğunu senetleriyle beraber isbât etmiş,³⁹ böylece on kırâat müslümanlar tarafından benimsenip okunmaya ve okutulmaya başlanmıştır.

Günümüzde kırâatlar hem yedili hemde onlu sistemde ilim olarak tatbik edilmekte ve okutulmaktadır. Müslümanlar arasında okunan ve yaygın olan kırâatlar şunlardır:

Âsım kırâatının Hafs rivâyeti, müslümanların büyük çoğunluğunun kırâatidir. Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Irak, Pakistan, Hindistan, Afganistan gibi ülkelerde olduğu gibi...

Nâfi' kırâatının Kâlûn rivâyeti; Libya, Mısır ve Tunus'un bazı bölgelerinde; aynı kırâatin Verş rivâyeti ise Cezayir ile Fas'ın tamamında, Tunus ve Mısır'ında bazı yörelerinde okunmaktadır.

Ebû Amr kırâatine gelince, Sudan'ın bir bölümünde okunmaktadır.⁴⁰

3.3. Kırâat Çeşitleri

Kırâatler senedleri açısından mütevatir, meşhur, şâz, âhâd, müdrec ve mevzû olmak üzere altı çeşittir.

³⁸ Eroğlu, Ali, "İbn Mihrân en-Nisâbûrî" md., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1999, XX, s. 199-200.

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 41-46.

⁴⁰ Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 222.

3.3.1. Mütevâtir kırâatlar

Yalan üzere ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun diğer bir topluluktan naklettikleri kırâat olup, muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e ulaşan kırâatlerdir.⁴¹ İbnü'l-Cezerî ve cumhura göre kırâat-i seb'a ve buna ilave edilen Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşîr kırâatleri de mütevâtir kırâata girmektedir. Bu tür kırâate inanmak vâcib olup ve inkârı da caiz değildir.⁴²

3.3.2. Meşhur Kırâatlar

Senedi sahih, Arapçaya ve hatt-ı Osmânî'ye uygun olan, kurra arasında meşhur fakat tevatür derecesine ulaşamamış olan kırâatlerdir. Mesela yedi veya on kırâatin naklinde tarîklerin çeşitli olması sebebiyle, birinin naklettiğini diğerinin terkettiği kırâatler meşhur kırâate girmektedir. Bu tarz kırâatin okunması sahih olup, inanılması vâciptir.⁴³

3.3.3. Şâz Kırâatlar

Sahihi kırâat şartlarından⁴⁴ en az birini taşımayan kırâatlerdir.⁴⁵ Buna göre on kırâate dört imamın şâz olarak rivâyet ettikleri kırâati ilave etmek sûretiyle meydana gelen kırâate "kırâat-i erbe'a aşer" adı verilmektedir. Bu dört şâz kırâat imamı Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, A'meş ve Yahya el-Yezîdî'dir.⁴⁶ Bu tür kırâatler sika olan veya olmayan kimseler tarafından rivâyet edilmiş olabilirler. Bu şekildeki kırâatlerin yazım

⁴¹ Dimyâtî, *el-İthâf*, 70-71; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 428.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 13; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 428.

⁴³ Suyûtî Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), C. 1, S. 164; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 428.

⁴⁴ Sahih kırâatin üç şartı bulunmaktadır: 1- Kırâat, bir vecihle de olsa Arapça/nahiv kurallarına uygun olmalıdır. 2- Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan birine uygun olmalıdır. 3- Muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e kadar ulaşmış olmalıdır. Bkz. Dimyâtî, *el-İthâf*, 70.

⁴⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, C. 1, S. 331; Süyûtî, *el-İtkân*, C. 1, S. 210.

⁴⁶ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 416.

şekli mushafın hattına uygun olsa bile kabul edilmez ve Kur'ân kırâatinden sayılmazlar.⁴⁷

3.3.4. Âhâd kırâatlar

Senedi sahîh olmakla beraber Arapçaya veya hatt-ı Osmânîye uymayan ve yahut kırâat imamları arasında yeterince şöhret bulmayan kırâatlerdir. Bu kırâatler⁴⁸ Kur'ân olarak okunmaz ve bunlara inanmak vâcib değildir.⁴⁹

3.3.5. Müdrec Kırâatlar

Şekil itibareyle hadisin çeşitlerinden olan müdrece benzemekte olup⁵⁰ kırâatte, tefsir mâhiyetinde yapılan eklemelerdir. Meselâ, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (ö.55/675) Nisâ Sûresi 12. âyetini *مِنْ أُمَّ* (bir anneden olan kardeş) ziyadesiyle *(وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ مِنْ أُمَّ)* olarak okuması bu çeşit kırâatlere örnektir.⁵¹

⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, C. 1, S. 213.

⁴⁸ Tevbe 128. âyetinde *(لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ)* yer alan *(أَنْفُسِكُمْ)* kelimesindeki (ف) harfinin fethalı olarak *(أَنْفُسُكُمْ)* şeklinde okunması veya Rahmân sûresi 76. âyetindeki *(مُنْكَيْنِ عَلَى رَفْرَفٍ خُضِرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ)* tekil olarak yer alan *(رَفْرَفٍ)* ve *(عَبْقَرِيٍّ)* kelimelerinin çoğul olarak *(رَفْرَافٍ)* ve *(وَعَبَاقِرِيٍّ)* şeklinde okunması bu tür kırâatlara örnek olarak gösterilebilir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 215.

⁴⁹ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 428.

⁵⁰ Sözlükte “eklemek, ilâve etmek” anlamındaki derc kökünden türeyen müdrec kelimesi “kendisine ekleme yapılan şey” demektir. Terim olarak senedinde veya metninde bir fazlalık bulunan hadisi ifâde eder. Böyle bir ilâveye idrâc denir. Müdrec tabiri ilk üç asırda belli bir tanımla yapılmadan mevzû, muallel, maktûb, muztarib ve münker gibi terimlerle birlikte hadisin zayıf ve metrûk olduğuna işaret etmek üzere kullanılmıştır. Bkz. Efendioğlu, Mehmet, “Müdrec” md., *DİA*, XXXI, 474-475.

⁵¹ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 429.

3.3.6. Mevzû Kırâatlar

ASILSIZ olarak birisine nisbet edilen okuyuşlardır. Bu kırâatlara örnek olarak Muhammed b. Ca‘fer el-Huzâî’nin (ö.408/1017) Ebû Hanîfe’ye (ö.150/767) nisbet ettiği Fâtır sûresinin 28. âyeti gösterilebilir. Şöyle ki Ebû Hânife (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) âyetinde (الله) lafzını merfû, (العلماء) kelimesini ise fethalı olarak okumuştur. Âyetin mânâsı ciddi bir ölçüde tahrife uğradığı için bu tür bir kırâati sahih kabul etmek mümkün değildir.⁵²

3.4. Başlangıçtan Hicri IX. Asıra Kadar Kırâat Literatürü

Kur’ân-ı Kerîm’in nâzil olmaya başladığı ilk dönemlerden itibaren kırâat ilmi müşâfehe (ağızdan ağıza) yolu ile yayılmıştır. İslam dininin geniş kitlelere yayılması ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in de vefatının üzerinden uzun yıllar geçmesi sebebiyle Kur’ân-ı Kerîm’e zarar vermek isteyen bir takım kimseler türemiştir. Kötü niyetli bu kişiler maksatlı bir şekilde Allah kelamını gelişi güzel okumuş, hatta tahrif ve tağyire varan hareketlere cüret etmeye kalkışmışlardır. Bu işi hakkıyla yapan âlimler Allah kelamını bu tür durumlardan muhafaza etmek için hicri III. asrın başlarından itibaren kırâat ilminin tedvini hususunda gayret göstermiş ve eserler vücuda getirmişlerdir. Bu konuyla alakalı yüzlerce eser yazılmıştır. Biz ise bunlardan müellifimiz Kabâkîbî’nin yaşamış olduğu hicri IX. asra kadar olanlar içerisinde en mühimlerini kronolojik olarak zikretmeye çalışacağız.

Hicrî III. Asır

(كِتَابُ الْقِرَاءَاتِ) *Kitâbu’l-Kırâat*: Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam (ö. 224/838)

(مَعَانِي الْقُرْآنِ) *Meâni’l-Kur’ân*: Muhammed b. el-Müstenir (ö. 206/821)

(أَحْكَامُ الْوَقْفِ) *Ahkâmü’l-Vakf*: Halil b. Yahya el-Basri (ö. 245/859)

(إِخْتِلَافُ الْمَصَاحِفِ) *İhtilâfü’l-Mesâhif*: Muhammed b. Osman es-Sicistânî (ö. 248/862)

⁵² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 16; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, C. 1, S. 429.

(كِتَابُ الْقِرَاءَاتِ الْخَمْسَةِ) *Kitâbu 'l-Kırââtî 'l-Hamse*: Ahmed b. Cübeyr el-Kûfi (ö. 258/871)

Hicrî IV. Asır

(الْجَامِعُ فِي الْقِرَاءَاتِ) *el-Câmi ' fi 'l-Kırâât*: Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi (ö. 310/922)

(كِتَابُ الْقِرَاءَاتِ) *Kitâbü 'l-Kırâât*: Ebû Bekr Muhammed b. Ömer ed-Dâcûnî (ö. 324/935)

(قِرَاءَاتُ السَّبْعِ) *Kırââtü 's-Seb'*: Ebu Bekr b. Mücahid (ö. 324/935)

(الإيضاح في الوقف والابتداء) *el-Îdâh fi 'l-Vakfi ve 'l-İbtidâ*: Muhammed b. Kâsım el-Enbârî (ö. 328/989)

(الْمُحْتَسِبُ - الْجَامِعُ فِي الْعَشْرِ) *el-Muhtesib*: Ebu'l-Feth Osman b. Cenin (ö. 392/1001)

Hicrî V. Asır

(الروضة) *er-Ravda*: Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed et-Talamnekî (ö. 429/1037)

(كِتَابُ التَّبْصِيرَةِ) *Kitâbu 't-Tebşira*: Mekkî b. Ebi Tâlib (ö. 437/1045)

(الْتَّبْصِيرُ - جَامِعُ الْبَيَانِ - مُفْرَدَاتُ يَعْقُوبَ - الْمَخْتَوِي فِي الْقِرَاءَاتِ الشَّوَادِ) *et-Teysir-Câmiu 'l-Beyân, müfredâtü Ya 'kûb, el-Muhtevâ fi 'l-Kırââtî 'l-Şâz*: Ebu Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî (ö. 444/1052)

(الْكَامِلُ فِي الْقِرَاءَاتِ) *el-Kâmil fi 'l-Kırâât*: Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Cebbâre el-Hüzeli (ö. 465/1072)

Hicrî VI. Asır

(كِفَايَةُ الْكُبْرَى) *Kifâyetü 'l-Kübrâ*: Ebu'l-'Izz Muhammed b. el-Huseyn b. el-Kalânisi (ö. 521/1127)

(الْمَنْهَجُ) *el-Menhec*: Ebû Muhammed Abdillâh b. Ali (ö. 541/1146)

(الإفْنَاعُ فِي الْقِرَاءَاتِ السَّبْعِ) *el-İknâ ' fi 'l-Kırââtî 's-Seb'*: Ahmet b. Ali b. Halef el-Ensârî (ö. 541/1146)

Hicrî VII. Asır

(اغزَاب قِرَاءَاتِ الشَّادَّةِ) ‘*Îrâbu’l-Kirââti’ş-Şâzze*: Ebû'l-Bekâ el-Ukberî (ö. 616/1219)

(حِرْزُ الْأَمَانِي) *Hirzû’l-Emânî*: Ebû Muhammed el-Kasım eş-Şâtibi (ö. 590/1193)

Hicrî VIII. Asır

(كَنْزُ الْمَعَانِي) *Kenzü’l-Meânî*: el-Ca‘berî (ö. 732/1331)

(مُخْتَصَرُ الشَّاطِئِيَّةِ) *Muhtasarû’ş-Şâtibiyye*: Abdussamet et-Tebrîzî (ö. 768/1366)

Hicrî IX. Asır

(سِرَاجُ الْقَارِي) *Sirâcü’l-Kârî*: Ali b. Osman b. Muhammed el- Bağdadî (ö. 801/1398)

(طَيِّبَةُ النَّشْرِ - النَّشْرُ فِي الْقِرَاءَاتِ الْعَشْر - الدَّرَةُ الْمُضِنَّة - غَايَةُ النِّهَايَةِ فِي طَبَقَاتِ الْقُرَّاءِ) *Tayyibetü’n-Neşr, en-Neşr fî’l-Kirââti’l-‘Aşr, ed-Dürretü’l-Müdîe, Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*: Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Cezerî (ö. 833/1429)

(زُبْدَةُ الْعِرْفَانِ) *Zübdetü’l-‘Îrfân*: Hâmid b. Abdulfettâh el-Pâlevî (ö. ?)

(عُمْدَةُ الْخَلَّانِ) ‘*Umdetü’l-Hallân*: Muhammed Emîn b. Abdillâh er-Rûmî (ö. ?)⁵³

(مَجْمَعُ السُّرُورِ وَمَطْلَعُ الشُّمُوسِ وَالْبُدُورِ - الْإِيضَاحُ الرُّمُوزِ وَ مِفْتَاحُ الْكُنُوزِ) *Mecma‘u’s-sürûr ve matla‘u’ş-şümûs ve’l-büdûr- İzâhu’r-rumûz ve miftâhu’l-künûz*: İbnü’l-Kabâkîbî

⁵³ Bkz. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nuzûlu ve Kirâati* (İstanbul: İFAV, 2002), 268-275.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L-KABÂKİBÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

Hicri IX. asır kırâat âlimlerinden İbnü'l-Kabâkîbî 777/1375 veya 778 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebû Bekir el-Halebî'dir.⁵⁴ Muhtemelen nalıncılık yapan bir aileden geldiği için "İbnü'l-Kabâkîbî" veya "Kabâkîbî" ismiyle meşhur olmuştur.⁵⁵ Müellif doğduğu yere nisbetle el-Halebî, mezhebe mensubiyetle eş-Şâfiî, kırâat tedrisiyle meşgul olması hasebiyle el-Mukriî nisbesiyle anılmıştır.⁵⁶ *Zübdetü'l-muktefâ fi tahrîri elfâzi 'ş-Şifâ'* adlı eserinde

⁵⁴ Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî (ö. 928/1522), *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, thk. Adnân Yunus Abdulmecîd (Ammân: Mektebetü Dandîs, ts.), C. 2, S. 179; Zirikli Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dimaşkî (ö. 1976), *el-A'lam* (Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), C. 6, S. 117; Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğîb Abdilğınâ Kehhâle ed-Dimeşk (ö. 1987), *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.), C. 9, S. 288.

⁵⁵ Eroğlu, Muhammed, "İbnü'l-Kabâkîbî" md., *DİA*, XLIV, Ankara, 2000, XXI, s. 97.

⁵⁶ Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (902/1497), *et-Tibrü'l-mesbûk fi zeyli's-sülûk*, thk. Mustafa Kemal (Kâhire: Dâr-u'l-Kütübî'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002), 274; Suyûtî, *Nazmü'l-İkyân fi a'yâni'l-a'yân*, thk. Philip Khuri Hitt (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 148; Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi el-Konstantiniye (ö. 1067/1656), *Keşfu'z-Zunûn an esêmi'l-kütübî ve'l-funûn* (Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), C. 2, S. 1054; Muhammed Râğîb et-Tabbâh b. Mahmûd b. Hâşim b. es-Seyyid Ahmed el-Halebî (ö. 1951), *İ'lâmü'n-nübelâ bi-târîhi Halebe 'ş-şehbâ*, nşr. Muhammed Kemâl (Halep: Dâru'l-Kalemi'l-Arabiyyi, 1923), C. 5, S. 231

el-Antâkî ifâdesiyle kendisini Antakya'ya nisbet etmiş⁵⁷, birçok kaynakta Şâfi mezhebine mensubiyeti tasrih edilmiş olmakla beraber⁵⁸ adı geçen eserde müellif kendisinin Hanefî olduğunu söylemiştir.⁵⁹

Genç yaşta Halep'te ilim hayatına başlayan Kabâkîbî, başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere birçok kitap ezberlemiş, 26 yaşında iken aldığı eğitimi daha da ilerletmek için Kâhire'ye gitmiştir.⁶⁰

Başta kırâat olmak üzere hadis, edebiyat ve belağât sahasında dönemindeki birçok âlimden ders almıştır. Bu cümleden olarak, Kâhire'de Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân ed-Darîr el-Bilbîsî'den, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyâr'ini*, İbn Sivâr el-Bağdâdî'nin *el-Müstenîr'ini*, Sıbtu'l-Hayyât'ın *el-Mübhic'ini* ve Şâtîbî'nin *Hirzû'l-emânî* adlı eserleri okumuş, böylece yedi ve on dört kırâati tamamlamıştır. Kabâkîbî ayrıca Zeynüddin Ebû'l-Fazl el-İrâkî ve Sıbt İbnü'l-Acemî'den de hadis dersleri almıştır.⁶¹ Müellifin ilmi seyahat düşüncesiyle Kâhire dışında Gazze'ye gittiği ve orada bir süre

(Bu kaynakta müellifin nisbesi diğer eserlerden farklı olarak “Kabâkîbî” şeklinde geçmektedir); İsmâil b. Muhammed Emîn b. Mîr Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî (ö. 1971), *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyyi, ts.), C. 2, S. 196; *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabiyyi, ts.), C. 4, S. 434.

⁵⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 586, vr. 1-2. Eserin yazma nüshaları mevcuttur. Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 4333; Amasya İl Halk Kütüphanesi, nr. 151.

⁵⁸ Müellifin genç yaşta yazmış olduğu *Zübdetü'l-muktefâ* isimli eserinde mezhebini Hanifi olarak söylemesine rağmen kaleme almış olduğu diğer kitaplarda ve kendisinden bahseden diğer kaynaklarda Şâfi olduğu söylenmektedir. Bunun sebebi kesin olmamakla beraber ya eseri yazan müstensihin hatası ya da Kabâkîbî'nin genç yaşta mezhep değiştirmiş olmasıdır.

⁵⁹ İbnü'l-Kabâkîbî, *Zübdetü'l-muktefâ*, 2.

⁶⁰ Sehâvî, *et-Tibrü'l-mesbûk*, 274; Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 231.

⁶¹ Sehâvî, *et-Tibrü'l-mesbûk*, 274; Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 231; Eroğlu, Muhammed, “İbnü'l-Kabâkîbî” md., *DİA*, XXI, s. 97-98.

ikamet ettiği bilinmektedir.⁶² Kendisini birçok ilimde, özellikle kırâat alanında geliştirmiş olan Kabâkîbî, Gazze’de tedris faaliyetinde bulunmuş, *Mecma‘u’s-surûr ve matle‘u’s-şumûs ve ‘l-budûr* isimli eserini 831 yılında bu beldede tamamladığını ifade etmiştir.⁶³ Daha sonraki bir tarihte hocası Şihâbü’-d-dîn b. Arslân’ın davetiyle ziyaret için gittiği Kudüs’e yerleşmiş ve hayatının sonuna kadar burada kalıp, ders vermeye devam etmiştir.⁶⁴

2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Kabâkîbî, özellikle kırâat alanındaki çalışmalarıyla döneminin mukrîleri arasında temayüz etmiş, Kur’ân-ı Kerîm’i edâ hususunda belli bir şöhreti ihraz etmiş bir şahsiyettir. Hadis ilmiyle iştiğali sebebiyle muhaddis olarak da bilinen Kabâkîbî, gerek manzum gerek mensur eserleriyle edebi yönü öne çıkan bir ilim adamıdır.⁶⁵ Müellif Kabâkîbî aynı zamanda Şâfiî fikhî alanında da çalışmalar yapmıştır.⁶⁶

Kırâat ilmi alanında döneminin otoritesi olmuş ve bu alanında “şeyhül-kurrâlık” makamına yükselmiş,⁶⁷ bu ilme olan vukufiyeti ve başarılı tedris faaliyetleriyle yaşadığı dönemin bir kısım kurrâları tarafından İbnü’l-Cezerî ile mukayese edilerek daha fasih olduğu kanaatine ulaşılmıştır.⁶⁸

Kabâkîbî’nin yaşadığı dönemde kırâat ilmi çalışmalarıyla öne çıkan Kudus şehrinde “Cevheriyye”⁶⁹ isimli bir medrese bulunmaktaydı. Bu medresede Memlûk Sultanı Zâhir Seyfû’d-dîn Çakmak tarafından bastırılıp mihrab hizasına konulan ve “Zâhirî

⁶² İbnü’l-Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-surûr ve matle‘u’s-şumûs ve ‘l-budûr fi‘l-kırâati‘l-erbai aşera*, thk. Mektebetü Kurtuba (Müessesetü Kurtuba, ts.), 175; Sehâvî, *et-Tibrü‘l-mesbûk*, 274; Râğîb et-Tabbâh, *İ‘lâmü‘n-nübelâ*, C. 5, S. 231.

⁶³ İbnü’l-Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 175.

⁶⁴ Râğîb et-Tabbâh, *İ‘lâmü‘n-nübelâ*, C. 5, S. 231.

⁶⁵ Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü‘l-celîl*, C. 2, S. 179; Râğîb Abdilgînâ Kehhâle, *Mücemü‘l-Müellifin*, C. 9, S. 288.

⁶⁶ Eroğlu, Muhammed, “İbnü’l-Kabâkîbî” md., *DİA*, XXI, s. 97-98.

⁶⁷ Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü‘l-celîl*, C. 2, S. 179.

⁶⁸ Râğîb et-Tabbâh, *İ‘lâmü‘n-nübelâ*, C. 5, S. 231

⁶⁹ Safiyyü’d-dîn Cevher Zimâmü‘l-Emir tarafından 844 yılında vakfedilen ve kendi adına nisbet edilen medresedir. Bkz. Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü‘l-celîl*, C. 2, S. 37.

Mushafi”⁷⁰ diye adlandırılan mushaf bulunuyordu. Kabâkıbî'nin Kudus'te bulunduğu dönemde bu mushafı okuttuğu, hocası Şihâbü'd-dîn b. Arslân'ın vefatının ardından onun görevini üstlendiği ve Hatniyye medresesinde⁷¹ ders verdiği bilinmektedir.⁷²

848/1444 yılında hastalanıp gözlerini kaybeden Kabâkıbî, bir yıl sonra 20 Receb 849 (22 Ekim 1445) Cuma günü ikinci vaktinde vefat etmiş,⁷³ ertesi gün⁷⁴ Kâhire'nin en büyük mezarlığı olan “Mâmilâ” mezarlığına⁷⁵ hocası Şihâbü'd-dîn b. Arslân'ın yanına defnedilmiştir.⁷⁶

3. HOCALARI

Kabâkıbî, Haleb, Kâhire ve Kudus'te geçen ilmi hayatı boyunca, döneminin birçok ilim erbâbından kırâat ve diğer alanlarda ders almıştır. İstifâde ettiği hocaları iki başlık altında incelemek istiyoruz.

3.1. Kırâat Hocaları

3.1.1. Nûru'd-dîn Ebü'l-Bekâ Alî b. Osman b. Muhammed el-Kâsîh el-Uzrî (ö. 801/1399)

716/1316 yılının Recep ayında doğmuş, İbn-i Kâsîh ismiyle meşhur olmuştur. *Mustalahu'l-işârât fi'l-kırâati's-sitti'z-zâid ani's-seb'i'l-merviyye, el-Kasîdetü'l-ul-viyye fi'l-kırâati's-seb'i'l-merviyye*, adlı eserleri kaleme almış, *Sirâcü'l-kârî'l-mübtedî*

⁷⁰ Bkz. Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, C. 2, S. 99.

⁷¹ Salâhu'd-dîn Eyyübî'nin 587 yılında vakfetmiş olduğu, Mescid-i Aksânın içerisinde olan medresedir. Bkz. Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, C. 2, S. 144.

⁷² Suyûtî, *el-İtkân*, 148.

⁷³ Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, C. 2, S. 179.

⁷⁴ Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 231

⁷⁵ İçerisinde şehrin önde gelenlerinin, ulemâ, şühedâ ve birçok sâlih insanın bulunduğu mezarlıktır. Bkz. Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, C. 2, S. 64.

⁷⁶ A.g.e., C. 2, S. 179.

ismiyle İmam Şâtıbî'nin *Hurzü'l-emânî ve vechü't-tehânî* adlı kitabını şerhetmiştir.⁷⁷ Kabâkîbî, kendisinden kırâat-i seb'a'yı okumuştur.⁷⁸

3.1.2. Ebû's-Safâ Halil b. Osman b. Abdurrahman el-Karâfî el-Mısırî (ö. 801/1399)

Yaklaşık 715/1315 yılında Mısır'da doğmuş, el-Müşebbib ismiyle meşhur olmuştur. Memlük sultanı Melik Zâhir Berkuk Çakmak ve önde gelen diğer resmi zevâtın kendisine güvenip saygı duyduğu, hatta sesinin güzelliğinden dolayı arkasında namaz kılmak istedikleri belirtilmiştir.⁷⁹ Kabâkîbî el-Müşebbib'den de kırâat-i seb'a'yı okumuştur.⁸⁰

3.1.3. Hüseyin b. Hâmid b. Hüseyin et-Tebrîzî (ö. 801/1399)

Aslen Tebrizli olup "Bîrû" ismiyle meşhur olmuştur. Kendisi zengin bir tüccardı. 769 yılında Şam'a gitmiş, İbn-i Lubân (ö. ?) ve İbn-i Sellâr'a (ö. ?) *kırâati seb'a'yı* okumuştur. Halep ve Şam arasında zaman zaman yolculuklarda bulunan Hüseyin et-Tebrîzî, son olarak Kudüs'e yerleşip, 801 senesinde vefat edinceye kadar orada kalıp ders vermeye devam etmiştir.⁸¹

⁷⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.), C. 5, S. 260.

⁷⁸ Sehâvî, *et-Tibrü'l-mesbûk*, 274.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî Tabakâti'l-kurrâ* (Mektebetü ibn-i Teymiye, 1351), C. 1, S. 276; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 3, S. 200.

⁸⁰ Sehâvî, *et-Tibrü'l-mesbûk*, 274.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 239-240; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 3, S. 139.

3.1.4. Fahrettin Ebû Amr Osman b. Abdurrahman el-Bilbîsi Ed-Dârîr (ö. 804/1401)

Kâhire'nin kuzey doğusunda bulunan Bilbîs'te⁸² dünyaya gelmiş ve burada eğitim hayatına başlamıştır. 744/1440 yılında Kâhire'ye gidip burada "seb'a", "aşere" ve "şâz" kırâatları okuyup icazet almıştır. Ezher Camii'nde uzun yıllar imamlık yapan Abdurrahman el-Bilbîsi, Kâhire'nin "reis-i kurrâ"sı olmuştur. Hâkim ve Tûlûnî Camilerinde, Mansûriyye, Melekiyye, Fâdıliyye ve birçok medresede tedaris hayatını sürdürmüş, 804 yılında vefat etmiştir.⁸³

3.1.5. Şihâbu'd-dîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. Hüseyin b. Hasan b. Alî b. Arslân er-Ramlî el-Makdisî (ö. 844/1440)

773 veya 775 yılında Ramla'da⁸⁴ dünyaya gelmiştir. Aslen Kinâne kabilesinden olup Arap asıllıdır. İbn-i Arslan veya Raslân isimleriyle meşhur olmuştur. Küçük yaşlarda eğitim hayatına başlayan İbn-i Arslan, on yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, fıkıh, usulü fıkıh, edebiyat, hadis ve tefsir dersleri almıştır. Ramla'da bulunan Hâsikiye medresesinde ders vermiştir. Uzun yıllar süren tedaris hayatının ardından Kudus'e gidip, Mescidi Aksâ'nın kible tarafındaki Hatniyye denilen bölgede inzavâya çekilmiş ve hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır.

Kırâat-i seb'a ve *kırâat-i aşere* üzerine üç kırâatı ekleyerek nazım türünde eserler vermiştir. Şafii fikhına âit *Safvetü'z-zübed* isimli eseri yazmış ve onu şerhetmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd'un *Sünen'ini*, Zeynüddîn el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) *Elfiye'sini*, Tâceddin es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Cem'u'l-Cevâmi'sini*, Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Minhâcü'l-Beydâvî* adlı eserini ve Buhârî'yi şerhetmiş, ulûm-u Kur'ân, fıkıh ve nahv

⁸² Bkz. Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdu'l-Azîz b. Muhammed el-Bekrî el-Endulusî (ö. 487/1094), *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyyi, 1992), C. 2, S. 621.

⁸³ Hacer el-Askalânî Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. (ö. 852/1448), *İnbâu'l-ğamer bi ebnâi'l-Ömer*, thk. Hasan Habeşi (Mısır: İhyâü't-Türâsi'l-İslâmiyyi, 1969), C. 2, S. 214.

⁸⁴ O dönemde Filistin sınırlarında olan büyük bir şehir olup, şu anda Filistin toprakları dışında olan bir kasabadır. Bkz. Şihâbud-dîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî (ö.627/1229), *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), C. 3, S. 69.

alanında da eserler telif etmiştir. Aralarında sadece dört yaş olmasına rağmen Kabâkıbî'nin hayatında en çok iz bırakan hocası İbn-i Arslan olmuştur.⁸⁵

3.1.6. Şerafu'd-dîn Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Abdurrahîm b. Abdülkerîm ed-Demîsinî (ö. ?)

Vefatıyla alakalı kaynaklarda bir tarih bulamadığımız Abdülkerîm ed-Demîsinî'nin hayatının ilerleyen yıllarında Kâhire'de yaşadığı bilinmektedir. Kendisine Cevşenî de denilmiştir. Kırâat ilmine göstermiş olduğu teveccüh ve üstün gayreti neticesinde Şeyhûne medresesinde baş müderrislik makamına kadar yükselmiş ve hayatının sonuna kadar burada ders vermeye devam etmiştir.⁸⁶ Kabâkıbî kendisinden Kırâat-i seb'a'yı okumuştur.⁸⁷

3.2. Diğer Hocaları

3.2.1. Şerafu'd-dîn Ebû Bekir b. Süleyman b. Sâlih ed-Dâdîhî (ö. 803/1400)

Sermin'in Dâdîh köyünde dünyaya gelmiştir. Fıkıh âlimi olup Halep'te bulunan Sâhibiyye medresesinde bir dönem ders verdikten sonra, bu görevi bırakıp kitap yazmakla meşgul olmuş ve birçok eser vücûda getirmiştir. Daha sonra Halep'te bir müddet kadılık yapmış ve 803 yılında orada vefat etmiştir.⁸⁸

3.2.2. Ali b. Muhammed b. Yahyâ el-Alâ Ebü'l-Hasen et-Temîmî es-Sarhadî el-Halebi eş-Şâfiî (ö. 805/1403)

Küçük yaşta Şâm ve Kâhire'de ders alıp kendisini özellikle fıkıh alanında geliştirmiştir. Kendisinin çok zeki ve iyi bir araştırmacı olduğu söylenmektedir. İlim tahsîlinden sonra Halep'e geldiği, bir müddet kadılık yaptığı bilinmektedir. Kadılık yaptığı

⁸⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 1, S. 282-288.

⁸⁶ A.g.e., C. 10, S. 285.

⁸⁷ Sehâvî, *et-Tibrü'l-mesbûk*, 274.

⁸⁸ Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 133.

esnada çok az fetva vermesiyle meşhur olan es-Sarhadî Timur'un Halep'i istilasının üçüncü senesinde vefat etmiştir.⁸⁹

3.2.3. Sirâcü'd-dîn Ebû Hafs Ömer b. Raslân b. Nasîri'l-Kennânî el-Bülkînî (ö. 805/1403)

724 yılında Mısır Bülkinî'de dünyaya gelmiştir. Yedi yaşında Kur'ân-ı Kerîm, Şâtibiyye ve birçok nahiv eserini ezberlemiştir. On iki yaşında babasıyla beraber Kâhire'ye gitmiş, orada meşhur birçok âlime ezberlemiş olduğu kitapları dinletmiş ve onların övgülerine mazhar olmuştur. Babasıyla memleketine dönmüş, otuz sekiz yaşında tekrar Kâhire'ye gitmiş ve buraya yerleşip ders vermeye başlamıştır. Fıkıh, usulü fıkıh, sarf, nahv, hadis gibi birçok ilimde geniş bilgi edinmiştir. Kâhire'deki birçok meşhur medresede ders veren el-Bülkînî atmış dokuz yaşında Şâm'a kadı olarak görevlendirilmiş, 805 senesinde Kâhire'de vefat etmiştir.⁹⁰

3.2.4. Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. Hüseyin b. Abdurrahman el-İrâkî (ö. 806/1403)

725/1324 yılında Erbil'de dünyaya gelmiştir. Kürt asıllı olup, el-İrâki ismiyle meşhur olmuştur. Hayatının ilerleyen zamanlarında Mısır'a gittiği bilinen el-İrâkî, hocaları tarafından hitabeti çok beğenilen ve hata yapmayacak kadar sağlam bir zekâya sahip olduğu söylenen bir zâttir. İyi bir hâfiz ve muhaddis olup, bunun yanında Arap dili, fıkıh ve usulü fıkıh ilimlerinde geniş bilgi sahibi olmuştur. Hadis, siyer ve garibu'l-Kur'ân hakkında *Elfiye'ler* yazmış, hadis alanında yazmış olduğu *Elfiye'sini*, *Fethu'l-meğîs* ismiyle şerhetmiştir. Ayrıca İmâm-ı Gazalî'nin (ö. 505/1111) *İhyâü ulûmi'd-dîn* isimli eserindeki hadisleri tahrir etmiştir.⁹¹ Mısır, Şâm ve hicaz bölgelerinde birçok medresede ders vermiştir.⁹²

⁸⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 6, S. 26.

⁹⁰ A.g.e., C. 6, S. 85-90.

⁹¹ A.g.e., C. 4, S. 171-178.

⁹² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 382.

3.2.5. Nûrud'dîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir b. Süleyman el-Heysemî (ö. 807/1405)

735 yılında Mısır'da dünyaya gelmiş, küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş ve birçok meşhur âlimden ders almıştır. Buradaki tahsilini bitirdikten sonra Şâm'da eğitimine devam etmiştir. Özellikle hadis alanında kendini geliştirmiş, hadis ve lügat ile alakalı birçok eser yazmıştır.⁹³

3.2.6. Kemâlü'dîn Ebül'l-Bekâ Muhammed b. Mûsa b. Îsâ ed-Demîrî (ö. 808/1406)

742 yılında Kâhire'de dünyaya gelmiştir. Hayatının ilk yıllarında terzilikle meşgul olup, sonradan ilme yönelmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, usulü fıkıh, Arapça ilimlerinde geniş bilgi sahibi olmuştur. İbn-i Mâce'nin Sünen'ine *Dibâce* isimli beş cilt şerh yazmış fakat temize çekmeden vefat etmiştir. Kâhire'de bulunduğu zamanlarda başta Ezher Camî'i olmak üzere birçok yerde ders vermiştir.⁹⁴

3.2.7. Zeynü'd-dîn Ebü'l-Meâlî Abdurrahman b. Ali b. Halef b. Ali b. Halef el-Fâriskûrî el-Kâhirî eş-Şâfî (ö. 808/1406)

755 yılında Mısır Fâriskur'da dünyaya gelmiştir. Kâhire'ye gitmiş fıkıh, usulü fıkıh, hadis ve Arapça ilimlerinde geniş bilgi sahibi olmuştur. Yazısının güzelliği ile meşhurdur. Kâhire'de Mensuriyye ve Zâhiriyye medreselerinde ders okutmuş 808 yılında Kâhire'de vefat etmiştir.⁹⁵

⁹³ Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbârin men zeheb*, thk. Mahmud Arnavûd (Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1986), C. 9, S. 105.

⁹⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 10, S. 59-62.

⁹⁵ A.g.e., C. 4, S. 97.

3.2.8. Bedrud'dîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. Ömer b. Muhammed et-Tamedî el-Kâhirî eş-Şâfiî (ö. 809/1407)

Yaklaşık 740 yılında Kâhire'de dünyaya gelmiştir. Fıkıh, usulü fıkıh, Arap dili ve edebiyatı konusunda geniş bilgi sahibidir. Keskin zekâsı ve fasih konuşmasıyla öne çıkmıştır. Hiç evlenmeyen Muhammed et-Tamedî 809 senesinde vefat etmiştir.⁹⁶

3.2.9. İzzü'd-dîn Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Halîl b. Hilâl el-Hadirî el-Halebî el-Hanefî (ö. 824/1421)

747/1346 yılında Halep'te dünyaya gelmiş ve tahsil hayatına orada başlamıştır. Farklı ilim dallarında birçok kitap ezberlemiştir. Sarf, nahv, kırâat, fıkıh ve hadis alanında geniş bilgi sahibidir. Şam'a gidip orada Ebû Dâvud ve Tirmîzî'nin *Sünen'lerini* okuduktan sonra, *kırâat-i seb'a'yı* okumak için Kâhire'ye gitmiş ve kırâat ilminde icazet almıştır. Nahv alanında İbn-i Hişâm'ın (ö. 761/1360) *et-Tevdîh ve Şüzûru'z-zehep* isimli kitaplarına şerh, *Muğni'l-lebîb'e* de hâşiye yazmıştır. Halep'in batısında bulunan Sermîn kazasında bir süre kadılık yapmıştır. Vefatına yakın felç geçirip aklî dengesini kısmen kaybetmiş ve 824 yılında Halep'te vefat etmiştir. Kaynaklarda, cenaze namazına çok büyük bir katılımın olduğu, hatta başka beldelerde dahi gıyâbi cenaze namazı kılındığı belirtilmektedir.⁹⁷

3.2.10. Burhânü'd-dîn Ebü'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Halîl et-Trablusî el-Halebî eş-Şâfiî (ö. 841/1437)

753/1352 yılında Halep'in Cellûm köyünde dünyaya gelmiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî ismiyle meşhur olmuştur. Çok küçük yaşta babasını kaybedip, annesiyle beraber Şâm'a gitmiş ve orada Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısmını ezberlemiştir. Sonra tekrar Halep'e dönmüş, orada hıfzını tamamlamış ve birçok kez hatimle namaz kıldırılmıştır. Kendisini fıkıh, sarf, nahv ve özellikle de hadis ilminde geliştirmiş ve zamanının büyük âlimlerinden sayılmıştır. Ayrıca tasavvufu da uğraşan Sıbt İbnü'l-Acemî Mısır'a iki kez seyahatte bulunmuş ve birçok ilim meclisinde ders vermiştir. *Et-Telkîh li fehmi kârii's-*

⁹⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 2, S. 56.

⁹⁷ Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 169-171.

sahîh, Nihâyetü's-sûli fî ruvâti's-sitteti'l-usûli, el-Keşfü'l-hasîs ammen ravâ bi vad'i'l-hadîs gibi birçok eser yazmıştır.⁹⁸

4. TALEBELERİ

Kabâkîbî, iyi bir kırâat âlimi olmasının yanı sıra, kırâat ilmini tedris etme hususunda da meşhur olmuş, bundan dolayı birçok kişi ilim tahsil etmek için uzak beldelerden onun yanına gelmiştir. Kabâkîbî'den kırâat ilmi alan en meşhur talebelerinden kısaca bahsetmeye çalışacağız.

4.1. İbrâhim b. Muhammed b. Halîl b. Ebû Bekir b. Muhammed Ebû'l-Meâlî b. eş-Şems el-Makdisî eş-Şâfiî (ö. ?)

Kabâkîbî'nin oğlu olup, doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kırâat ilmini bizzat babasından okumuştur. Bir kaç defa Kâhire'ye gidip, döneminin âliminden fıkıh, usulü fıkıh ve hadis ilimlerini almıştır.⁹⁹ Babasının vefatından sonra *Zâhiri Mushafi'nı* okutma görevini devralmış, Cevheriyye Medresesi'nde kırâat tedrisinde bulunmuş ve Beyti Makdis'in ileri gelen âlimlerinden sayılmıştır. Kırâati, güzel sesi ve hatta olan yatkınlığıyla meşhur olmuştur. es-Sübki'nin *Cem'u'l-Cevâmi'* isimli eserini şerhetmiş, Şâfiî fıkhiyla alakalı *el-İrşâd* adlı kitabı yazmıştır. Meânî ve Beyân hakkında yazdığı kitabıyla birlikte, İbn-i Mâlik'in *Elfiye'sini*, İmam Nevevî'nin hadis alanında telif ettiği *et-Takrib ve et-Teysir'ini* ve birçok eseri şerhetmiştir.¹⁰⁰ 900 senesinden sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir.¹⁰¹

⁹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 1, S. 138-145; Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 199-209.

⁹⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 1, S. 137-138.

¹⁰⁰ Abdurrahmân el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, C. 2, S. 180.

¹⁰¹ Muhammed el-Bâbânî, *Hediyetü'l-ârifîn*, C. 1, S. 23.

4.2. Şemsü'd-dîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Mûsâ b. İmrân el-Gazzî el-Makdisî el-Hanefî (ö. 873/1469)

794 yılında Gazze'de dünyaya gelmiş ve İbn-i İmrân ismiyle meşhur olmuştur. İlim tahsiline küçük yaşta başlamış ve Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Fıkıh ve kırâat eğitimi yanında tasavvufla da ilgilenmiştir. Kabâkîbî'de Hamza kırâati hariç meşhur yedi kırâati, Mâide Sûresi'nin sonuna kadar da on dört kırâati okumuştur. 827 tarihinde Kâhire'de İmâm-ı Cezerî'den Kâf sûresi'nin sonuna kadar kırâat-i seb'a'yı okumuştur. Kırâat tahsilinden sonra Beytü'l-Makdis'e gelmiş birçok talebe okutup, buranın ileri gelen âlimlerinden sayılmıştır.¹⁰²

4.3. Şeyhülislam Şihâbu'd-dîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. Abdullah b. Muhammed el-Kinânî el-Mecdelî el-Makdisî eş-Şâfiî (ö. 870/1466)

809 yılında Kudüs yakınlarında bulunan Mecdel'de dünyaya gelmiş ve ilk tahsilini orada yapmıştır. Ebü'l-Abbâs ismiyle meşhur olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyip, matematik, mantık, hadis, nahv ve tecvid ilimlerini öğrenmiştir. Memleketinden ilk kez Gazze'ye giden el-Mecdelî daha sonra Ramla, Kudus, Şâm ve Kâhire'ye gitmiş, son olarak 844 yılında Mekke'ye yerleşmiştir. Gittiği her yerde, fıkıh, usulü fıkıh, nahv, matematik ve ferâizle iştiğal etmiştir. Ebü'l-Abbâs, Kabâkîbî'den on dört kırâati okumuştur.¹⁰³

4.4. Muhibbü'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed b. Halîl b. Yûsuf el-Bilbîsî el-Makdisî eş-Şâfiî (ö. 888/1484)

Aslen Ramla'lı olup, İbnü'l-Müvakkît ismiyle meşhur olmuştur. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, hadis, sarf, nahv ve matematik ilimlerini tahsil etmiştir.

¹⁰² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 10, S. 58; Abdurrahmân el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, C. 2, S. 230.

¹⁰³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, C. 1, S. 364.

İbnü'l-Müvakkıt, Kabâkıbî'nin *Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz*¹⁰⁴ adlı eserini Nisâ Sûresi'ne kadar bizzat kendisinden okumuştur.¹⁰⁵

5. ESERLERİ

Kabâkıbî, genç yaşlarından itibaren ilimle meşgul olmuş, başta ilm-i kırâat olmak üzere diğer alanlarda da birçok eser yazmıştır. Bunları iki temel başlık altında incelemekte fayda mülâhaza ediyoruz.

5.1. Kırâat ve Tecvit

Müellif kırâat alanında beş eser kaleme almıştır. Bunlar:

5.1.1. *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr*

Araştırma konumuz olan bu eser hakkında ilgili bölümde bilgi verilecektir.

5.1.2. *Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz*

Müellifin kendi yazmış olduğu *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* isimli eserinin şerhidir. Eserin yazma nüshaları mevcuttur.¹⁰⁶

5.1.3. *Teyşîru mâ fi'l-Mustalah*

Hocası Nûru'd-dîn Ebü'l-Bekâ Alî b. Osman b. Muhammed el-Kâsîh el-Uzrî'nin, yedi kırâat üzerine zâid olarak yazdığı Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî, Halef b. Hişâm, İbn Muhaysın, A'meş ve Hasan-ı Basrî kırâatlerini ele aldığı el-Mustalah'ın manzum hale getirildiği eserin adıdır. Eserin yazma nüshaları mevcuttur.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi ileride gelecek.

¹⁰⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, C. 7, S. 234.

¹⁰⁶ Bkz. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 23; Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 19.

¹⁰⁷ Bkz. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 29; Râgıb Paşa nr. 6, vr. 12-108.

5.1.4. *Nazmu'l-Kırâati's-Selâsi'z-Zâideti 'ale'l-Aşr*

On kırâat üzerine, İbn Muhaysın, A‘meş ve Hasan-ı Basrî kırâatlerini ekleyerek yazmış olduğu manzum eseridir.¹⁰⁸

5.1.5. *Urcûzetü't-Tecvîd*

Yüz on beyitten oluşan ve adından da anlaşılacağı üzere tecvit ile alakalı bir eserdir. İbn Fityân İbrâhim el-Hanefî (ö. ?), İbnü'l-Kabâkîbî'nin bu eserini *Fethu'l-Mecîd li-Urcûzeti't-Tecvîd* adıyla şerhetmiştir.¹⁰⁹

5.2. Diğer Eserleri

5.2.1. *ez-Zâhiru'l-Muhtâr min Rabî'i'l-Ebrâr*

Meşhur müfessir Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmet ez-Zemahşeri (ö. 538/1143) tarafından yazılan, *Rabî'u'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ahbâr* isimli eserinin muhtasarıdır.¹¹⁰

5.2.2. *Zübdetü'l-Muktefâ fî Tahrîri Elfâzi's-Şifâ'*

Sıbt İbnü'l-Acemî tarafından yazılan ve el-Muktefâ fî Elfâzi Halli's-Şifâ' adlı eserin şerhidir.¹¹¹ Eserin yazma nüshaları mevcuttur.¹¹²

¹⁰⁸ Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 231.

¹⁰⁹ Eroğlu, Muhammed, "İbnü'l-Kabâkîbî" md., *DİA*, XXI, s. 98.

¹¹⁰ Muhammed el-Bâbânî, *Hediyetü'l-ârifin*, C. 2, S. 196.

¹¹¹ Eroğlu, Muhammed, "İbnü'l-Kabâkîbî" md., *DİA*, XXI, s. 98.

¹¹² Bkz. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 586; Yazma Bağışlar, nr. 4333

5.2.3. *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye*¹¹³

Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (ö. 694/1294) Hz. Peygamber'e yönelik övgü dolu sözlerini konu edinen bu esere¹¹⁴ tahmis¹¹⁵ yapmıştır.¹¹⁶

5.2.4. *Bedîyye*¹¹⁷

Safiyyüddin el-Hillî'nin (ö. 752/1351) yazmış olduğu el-Kâfiyetü'l-Bedîyye isimli eserine nazîre olarak yazmış olduğu kitabıdır.¹¹⁸

¹¹³ Eser *Tahmîsü'l-Bürde* ismiyle meşhur olmuştur.

¹¹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, C. 2, S. 1331.

¹¹⁵ Tahmis, bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve anlam bütünlüğü içinde üç mısra ilâve edilerek oluşturulan beş-yedi bendlik musammatlara verilen ad. Bkz. Pala, İskender - Kılıç, Filiz, "Musammât" md., *DİA*, XXXI, s. 233-235.

¹¹⁶ Muhammed el-Bâbânî, *Hediyetü'l-ârifîn*, C. 2, S. 196.

¹¹⁷ Hz. Peygamber'in methine dair olup, her beytinde en az bir bedîî sanat bulunan kasidelere verilen ad. Bkz. Kılıç, Hulusi, "Bedîyyât" md., *DİA*, V, s. 323-324.

¹¹⁸ Râğîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, C. 5, S. 231; Eroğlu, Muhammed, "İbnü'l-Kabâkîbî" md., *DİA*, XXI, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM

MECMA‘U‘S-SÜRŪR VE MATLA‘U‘Ş-ŞŪMŪS VE‘L-BŪDŪR

1. ESERİN İSMİ VE MUHTEVASI

Kabâkîbî'nin onu mütevâtir, dördü şâz olmak üzere on dört kırâat hakkında telif ettiği ve kurrâ arasında “Kabâkîbîyye” ismiyle meşhur olan¹¹⁹ eserinin asıl adı “*Mecma‘u‘s-sürŭr ve matla‘u‘ş-şŭmŭs ve‘l-bŭdŭr*”dur. Eserin 100. beytinde bu isim şöyle geçmektedir:

سميتها بمجمع السرور ومطلع الشمس والبدور¹²⁰

Müellif kitabın muhtevâsını şu beyitlerle açıklamıştır:

وهذه ارجوزة غريبه وفي اصطلاح رمزها اعجوبه
حوت وزادت نظم نشر العشر بأربع وقد ذكت بالنشر¹²¹

“İstilahta remizleri harika olan bu muhteşem urcûze,¹²² *en-Neşr*’den dört kırâat daha fazlasını ihtiva etmektedir.”

¹¹⁹ Abdulfettah b. Es-Seyyid Acemî el-Mersafî el-Mısırî eş-Şâfî (ö. 1409), *Hidâyetü‘l-kârî ilâ tecvidi kelâmî‘l-bârî* (Medine: Mektebetü Tayyibe, ts.), C. 2, S. 767.

¹²⁰ Ben bu eseri “*Mecma‘u‘s-sürŭr ve matla‘u‘ş-şŭmŭs ve‘l-bŭdŭr*” diye isimlendirdim.

¹²¹ Kabâkîbî, *Mecma‘u‘s-sürŭr*, 93-94. beyitler.

¹²² Kadîm mânasıyla recez, nazım ve mûsikiyle alâkalı bir terim olup, eski Araplar’ın “kasîd, remel, recez” diye adlandırdıkları belirli konulara tahsis edilmiş şiir nevilerinden birinin adıdır. Bkz. Topuzoğlu, Tefvik Rüşti, *DİA*, “Recez” md., XXXIV, 509-510.

2. ESERİN BÖLÜMLERİ

Müellif *Mecma' u 's-sürûr ve matla' u 'ş-şümûs ve 'l-büdûr* isimli eserini iki ana bölümden meydana getirmiştir. Bunlardan birincisi usul,¹²³ ikincisi ferş¹²⁴ bölümüdür.

Eserin usul kısmı 27, ferş kısmı 37 babdan meydana gelmiştir. Usûlu ihtilafların incelendiği bablar “bâbu'l-istiâze” ile başlamakta, “bâbu mezâhibihim fi yââtî' zevâid” ile bitmektedir.

Ferş ihtilaflarının yer aldığı ikinci bölüme gelince, burada başta Bakara sûresi olmak üzere diğer sûrelerde mevcut kırâat ihtilaflarından bahsedilmiştir. Yalnız Fâtiha sûresi ferş bölümünde değil, usul kısmında “bâbu'l-besmele”den sonra zikredilmiş, eser “babu't-tekbîr” ile nihayete erdirilmiştir.

Eserin usul bölümünü meydana getiren bab başlıkları şöyledir:

- باب الاستعاذة،
- باب البسمة،
- باب سورة ام القرآن،
- باب ادغام كبير،
- باب هاء الكناية،
- باب المد والقصر،
- باب الهمزتين من كلمة،
- باب الهمزة من كلمتين،
- باب الهمز المفرد،
- باب نقل حركة الهمز الي الساكن قبلها،
- باب السكت علي الساكن قبل الهمز وغيره،

¹²³ Belirli bir kurala dayanan, birinde geçerli olan hükmün diğerini de içine almasıdır. Bkz. Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267), *İbrâzü'l-me'ânî min Hurzi'l-emânî fi'l-kirâ'âti's-seb'* (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 319.

¹²⁴ Usulün hilafına, belli bir kaideye bağlı olmayıp Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinde dağınık olarak bulunan ihtilaflardır. Bkz. Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed el-Kâdî (ö. 1403), *el-Vâfi fi şerhi 'ş-Şâtibiyye fi'l-kirâ'âti's-seb'* (Medine, 1983), 199.

باب وقف حمزة والاعمش وهشام علي الهمز،
باب الادغام الصغير،
ذكر ذال اذ،
ذكر دال قد،
ذكر تاء التأنيث،
باب لام هل وبل،
باب حروف قربت مخارجها،
باب احكام النون الساكنة والتنوين،
باب الفتح والامالة وبين اللفظين،
باب إمالة هاء التأنيث وما قبلها في الوقف،
باب مذاهبهم في الراءات،
باب اللامات،
باب الوقف علي أواخر الكلم،
باب الوقف علي مرسوم الخط،
باب مذاهبهم في ياءات الإضافة،
باب مذاهبهم في ياءات الزائد،

Eserin ferş bölümünün ardından bir tek baba, “bâbu’ t-tekbîr”e yer verilmiştir.

Bu bilgileri verdikten sonra Müellif Kabâkîbî, 1510 beyitten oluşan eserini 831 yılında Gazze’de tamamlamış, bunu şu beyitlerle ifâde etmiştir.¹²⁵

تم نظام مجمع السرور ومطلع الشمس والبدور

بغزة سنة ضاد لام الف¹²⁶ وعدد الابيات غيث¹²⁷ فاعرف¹²⁸

“*Mecma’u’s-sürûr ve matla’u’s-şümûs ve l-büdûr*”un nazmı 831 yılında Gazze’de tamamlandı.”

¹²⁵ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 1504. beyit vd.

¹²⁶ Ebcet hesabıyla bu harfler 831 yılını işaret etmektedir.

¹²⁷ Ebcet hesabıyla bu harfler 1510 sayısına tekâbül etmektedir.

¹²⁸ A.g.e., 1504-1505. beyitler.

Bu bölüm hakkında detaylı bilgi “müellifin kullandığı remizler ve eserin teknik yapısı” başlığı altında verilecektir.

3. ESERİN KAYNAKLARI

*İlim literatürüne geçmiş eserler az veya çok kendilerinden önce yapılmış çalışmalarından istifâde etmiş, işledikleri mevzuların vuzuha kavuşturulması çerçevesinde bu kaynaklardaki rivâyet ve nakillere yer vermişlerdir. Bir kısmı, daha önce kaleme alınmış eserlerdeki rivâyet ve nakillerin ışığı altında ele aldığı konuları işlerken yeni bir takım yaklaşımlarla meseleye değişik boyutlar kazandırma yolunu seçerken, diğer bir kısım eserler ise mevcut çalışmalar üzerinde şerh ve ihtisar türünden faaliyet göstermek sûretiyle bunları ilim dünyasının hizmetine sunmayı tercih etmişlerdir.*¹²⁹ Kabâkîbî’de bu çerçevede önce manzum türünde *Mecma’u’s-sürûr ve matla’u’s-şümûs ve ’l-büdûr* isimli muhtasar eserini yazmış, daha sonra da bu eseri *Îzâhu’r-rumûz ve miiftâhu’l-künûz* ismiyle şerhetmiştir. Müellif eserinde şu kaynaklardan istifâde etmiştir.

3.1. *et-Teysir fi’l-Kırâati’s-Seb’*

Müellifi Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053)’dir. Bu eser Dânî’nin yedi kırâatle ilgili eserlerinin en meşhuru olup adının *el-Müeyssir* olduğu da rivâyet edilmiştir. Müellif kendi eserinin mukaddimesinde, kendisinden âlimlerin sahih kabul ettiği meşhur rivâyet ve tarîkleri ihtiva eden yedi kırâate dair muhtasar bir eser kaleme almasının istenmesi üzerine bu kitabı hazırladığını ifâde etmektedir. *et-Teysir*’de her imam için meşhur ikişer râvînin rivâyetleri esas alınmış, bu rivâyetler arasında farklılık bulunduğu râvîlerin, bulunmadığında imamın adı zikredilmiştir. Kendisinden sonra telif edilmiş birçok esere kaynak teşkil etmiştir.¹³⁰

¹²⁹ Fatih Çollak, *Kırâat âlimlerinden İmam Şâtîbî ve Hirzu’l-Emânî ve Vechu’t-Tehânî (Şâtîbiyye)* (İstanbul: Özener Matbaası, 2002), 96.

¹³⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, C. 1, S. 646-649; Çetin, Abdurrahman, “*et-Teysir*” md., *DİA*, XXXXI, 57.

3.2. *el-Câmi‘ fi’l-Kırâati’l-Aşr ve Kırâati’l-A‘meş*

Müellifi Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali b. Fâris el-Hayyât el-Bağdâdi (ö. 450/1059)'dir. Musannıf kitabında on dört kırâatten bahsetmiştir.¹³¹

3.3. *el-Unvân fi’l-Kırâati’s-Seb‘*

Müellifi Ebû Tâhir İsmâil b. Halef b. Saîd (ö. 455/1063)'dir. Kolay öğrenilmesi ve ezberlenmesi için müellifin *el-İktifâ*'daki senedleri hafzederek kaleme aldığı kitap oldukça ilgi görmüş, Ebû Bekir el-Kastallânî (ö. 923/1517)'nin belirttiğine göre Şâtıbî'nin *Hırzü'l-Emânî* adlı eserine kadar Mısır'da daha çok bu eser ezberlenmiştir.¹³²

3.4. *eş-Şâtıbiyye*

Müellifi Kâsım b. Fırruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194)'dir. Eserin asıl adı *Hırzü'l-emânî ve vehü't-tehânî* olup 1173 beyitten oluşmuştur. Müellifine nisbetle eş-Şâtıbiyye diye şöhret bulan ve *Kasîde-i Lâmiyye* diye de anılan eser Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyşir fi'l-kırâati's-seb‘* adlı kitabının manzum şeklidir.¹³³

3.5. *el-Mübhic*

Müellifi Sıbtu'l-Hayyât ismiyle meşhur olan, Ebû Muhammed Abdullah b. Alî b. Ahmed el-Bağdâdi (ö. 541/1146) olup eserin tam adı, *el-Mübhic fi'l-kırâ'âti's-seb‘ el-mütemmeme bi-İbn Muhaysın ve'l-A‘meş ve Ya‘kûb ve Halef*'dir. Müellif, eserin telifinde hocalarından Şerîf Abdülkâhir b. Abdüsselâm el-Mekkî (ö. ?)'den öğrendiği kırâati esas almış, meşhur yedi kırâat imamının yanında Ya‘kûb, Halef, İbn Muhaysın

¹³¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, C. 1, S. 576; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 84.

¹³² Zehebî Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî (ö. 748/1348), *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-a'sâr* (Dâr-u Kütübi'l-İlmiyye, 1997), C. 1, S. 236; Maşalı, Mehmet Emin, "Sarakustî İsmâil b. Halef" md., *DİA*, XXXVI, 115.

¹³³ Çollak, Fatih, "eş-Şâtıbiyye" md., *DİA*, XXXVIII, 377-379.

ve A‘meş kırâatine de yer vermiştir. Müellifin *Tebşiratü’l-mübtedî ve tezkiretü’l-mün-tehî fi’l-kirâ‘ât, el-Kifâye fi’l-kirâ‘âti’s-sit, el-Îcâz fi’l-kirâ‘âti’s-seb‘ ve er-Ravza fi’l-kirâ‘âti’s-seb‘* gibi kırâat alanına dair yazmış olduğu birçok eseri vardır.¹³⁴ Kabâkîbî bu eserden istifâde ettiğini şu beyitlerle ifâde etmiştir:

من مبهج و مفرد والثانية	لابن محيىن الاولى آتية
..... من مبهج	للأعمش الكوفي شيخ حمزة
من مبهج و مستنير ذائعه	والاختيار لليزيدي الرابعه

“(On imamdan sonra) birinci gelen imam İbn Muhaysin, ikinci olarak gelen Hamza’nın hocası Kûfe’li A‘meş ve dördüncü olan Yezîdî için *Mübhic*’ten istifâde ettim.”¹³⁵

3.6. *el-İhtiyâr*

Sıbtu’l-Hayyât tarafından yazılan ve mütevâtir on kırâattan bahsedilen bu eserin tam adı *el-İhtiyâr fi’htilâfi’l-‘aşereti e’immeti’l-emsâr*’dır.¹³⁶

3.7. *el-İrşâd*

Müellifi Ebü’t-Tayyib Abdülmün‘im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî (ö. 389/999)’dir. Mütevâtir yedi kırâattan bahseden eserin tam adı *Kitâbü’l-irşâd fi ma‘rifeti mezâhibi’l-kurrâ‘i’s-seb‘*’dir.¹³⁷

3.8. *et-Tezkira fi’l-Kirââti’s-Semân*

Müellifi Ebü’l-Hasen Tâhir b. Abdilmün‘im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısrî (ö. 399/1009)’dir. Müellif bu eserinde mütevâtir yedi kırâatin yanında Ya‘kûb

¹³⁴ İbnü’l-Cezeri, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 434-435; Altıkulaç, Tayyar, “Sıbtu’l-Hayyât” md., *DİA*, XXXVII, 89-90.

¹³⁵ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 95-96 ve 98. beyitler.

¹³⁶ Zirikli, *el-A‘lam*, C. 4, S. 105.

¹³⁷ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-kurrâ*, C. 1, S. 199; İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr*, C. 1, S. 79.

kırâatine de yer vermiştir.¹³⁸ *et-Teysir* isimli eserin müellifi Ebû Amr ed-Dânî kendisinden arz ve semâ tarîkiyle kırâat rivâyet etmiştir.¹³⁹

3.9. *İrşâdü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî*

Müellifi Ebû'l-‘İzz Muhammed b. el-Hüseyin b. Bündâr el-Vâsıtî el-Kalânîsî (ö. 521/1127)'dir. Aşereye dair muhtasar bir eser olup özellikle Irak bölgesinde yaygın şekilde okunmuştur.¹⁴⁰ Müellif ayrıca *Risâle fi'l-kırâati's-selâs* ve *el-Kifâyetü'l-kübrâ* gibi kırâat alanında eserler telif etmiştir.¹⁴¹

3.10. *El-Gâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*

Müellifi Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbûrî olup kırâat-i aşereye dair yazılmış ilk eserdir. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde on kırâatin imamları ve râvîleri isnadlarıyla birlikte zikredilmiş, ayrıca kırâat vecihleri arasında tercihler yapan Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî (ö. ?)'nin kırâati isnadı verilerek bunlara eklenmiştir. İkinci bölümde mushafın tertibine uyularak on kırâate ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin tercihlerine göre sûrelerdeki kırâat vecihleri gösterilmiş, idgâm, imâle ve hemze bahisleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde istiâze ve besmeledeki kırâat farklılıkları ve yine mushafın tertibi gözetilerek Kuteybe b. Mihrân (ö. ?)'ın *Kisâ*'den naklettiği imâleler ele alınmıştır.¹⁴²

¹³⁸ Zirikli, *el-A'lam*, C. 3, S. 222.

¹³⁹ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, C. 1, S. 339.

¹⁴⁰ Sarı, Mehmet Ali, *DİA*, “Kalânîsî Muhammed b. Hüseyin” md., XXIV, 224.

¹⁴¹ Zirikli, *el-A'lam*, C. 6, S. 101.

¹⁴² İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 49-50; Eroğlu, Ali, “İbn Mihrân en-Nîsâbûrî” md., *DİA*, XX, 199-200.

3.11. el-Müstenîr

Müellifi Ebû Tâhir Ahmed b. Alî b. Ubeydillâh b. Ömer b. Sevvâr el-Bağdâdî (ö. 496/1103)'dir. Kırâat-i aşere'ye dair yazılan eserin tam adı *el-Müstenîr fi'l-kırâ'âti'l'aşr*'dir.¹⁴³ Kabâkîbî bu eserden istifâde ettiği şu beyitle ifâde etmiştir:

والاختيار لليزيدي الرابعه من مبهج و مستنير ذائعه

“Şâz kırâatlerden dördündü olan Yezîdî için Müstenîr'den istifâde ettim.”¹⁴⁴

3.12. el-Müfredât

Müellifi Ebû Muhammed Abdülmecid b. Şaddâd b. el-Mukaddem et-Temîmî (ö. ?)'dir.¹⁴⁵ Kabâkîbî bu eserden istifâde ettiğini şu beyitle ifâde etmiştir:

لابن محيصن الاول آتية من مبهج و مفرد والثانية

“(On imamdan sonra) birinci gelen imam İbn Muhaysin için Müfred'den istifâde ettim.”¹⁴⁶

3.13. el-Müfredât

Müellifi Ebû Ali el-Ahvazî el-Bâşiz (ö. ?)'dir.¹⁴⁷ Bu eserden istifâde ettiğini şu beyitlerle ifâde etmiştir:

..... و ام بالثانية

للحسن البصريّ شيخ ابن العلا من مفرد الاهواز تروى فاعقلا

“İmamlardan üçüncüsü İbn el-Alâ'nın (Ebû Amr) hocası olan Hasan-ı Basrî için el-Ahvazî'nin *Müfredinden* rivâyet edildi.”¹⁴⁸

¹⁴³ İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 86.

¹⁴⁴ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 98. beyit.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 466.

¹⁴⁶ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 95. beyit.

¹⁴⁷ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, C. 1, S. 266.

¹⁴⁸ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 95-96. beyitler.

4. MÜELLİFİN KULLANDIĞI REMİZLER VE ESERİN TEKNİK YAPISI

Kabâkıbî on dört kırâata dair yazmış olduğu eserinde 100. beyte kadar kırâat imam, râvî ve tarîklerinden, 113. beyte kadar mahâric-i hurûftan, 120. beyitte Kur'ân-ı Kerîm okuma usullerinden, 132. beyte kadar harflerin sıfatlarından, 142. beyte kadar vakıf ve ibtidâ'dan bahsetmiştir. Eserin ikinci bölümü, “ferş-i hurûf” 530. beyitle başlamakta ve 1504. beyitle nihayete ermektedir.

Müellif;

فمنهم سبع شمس أظهرت وسبعة من البدور أقمرت¹⁴⁹

Beytiyle ilk yedi imamı güneşe, diğer yedi imamı ise aya benzetmiş, daha sonra gelen beyitlerde ise kırâat imamlarından, râvîlerinden ve tarîklerinden bahsetmiştir.

4.1. Müellifin Kullandığı Remizler

Özellikle *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Tayyibe* gibi kırâat içerikli manzum eserlerde, kırâat vecihlerinin kime âit olduğunu kısaca belirtmek için, kırâat imamlarından veya râvîleri'nden her birine ayrı ayrı harfler remiz olarak kullanılmış ve bu harfler zamanla âit olduğu kimselerin adeta özel ismi haline gelmiştir.¹⁵⁰ Araştırma konumuz olan *Mecma'u's-sürûr*'da da kırâat ihtilaflarının isnad edildiği âlimler, çoğu zaman isimleri ve ünvanlarıyla değil bir takım remizlerle ifâde edilmiştir ki bunlarla metnin daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir. Bu remizler bazen harf bazende kelime ile olmuştur.

¹⁴⁹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 9-10. beyit.

¹⁵⁰ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 276.

4.1.1. Müstakil Harf Remizleri

ورمز هم ايج دهب حطي كلم
نصع فضق رست مكررا تتم¹⁵¹
والحرف من نخذ طغش جمعا أنل
.....¹⁵²

Eserde bu şekilde kaydedilen ebce harfleri remiz olarak kullanılmış, terkipte yer alan ilk harf imama, ikinci ve üçüncü harf ise sırasıyla râvîlere tekabül etmiştir.

Bu tertip üzere Kabâkîbî'nin on kırâat imamı ve bunların râvîleri için kullanmış olduğu remizleri şematik olarak şöyle göstermek mümkündür:

Tablo 1: Kırâat İmamları ve Râvîleri

Sıra	Rumuzlar	İmam	1. Râvî	2. Râvî
1.	ا - ب - ج	Nâfi'	Kâlûn	Verş
2.	د - ه - ز	İbn Kesîr	El-Bezzî	El-Kunbûl
3.	ح - ط - ي	Ebû Amr	Dûrî	Sûsî
4.	ك - ل - م	İbn Âmir	Hişâm	İbn Zekvân
5.	ن - ص - ع	Âsım	Ebû Bekir	Hafs
6.	ف - ض - ق	Hamze	Halef	Hallâd
7.	ر - س - ت	Kisâi	Ebü'l-Hâris	Ed-Dûrî
8.	ث - خ - ذ	Ebû Ca'fer	Îsâ b. Verdân	Süleyman b. Cemmâz
9.	ظ - غ - ش	Ya'kûb	Ruveys	Ravh
10.	خل - سج - سه	Halefü'l'Âşir	İshâk	İdrîs

Görülüyor ki 28 harften her biri bir kırâat âlimine rumuz olmuş fakat (و) harfi kullanılmamıştır. Bunun sebebini de Kabâkîbî şu şekilde açıklamıştır;

¹⁵¹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 66. beyit vd.

¹⁵² A.g.e., 72. beyit.

والواو للفصل ورمز كلمي لإثنين أو جمع يجبي فاعلم¹⁵³

“Vâv gelecek olan çoklu veya ikili kelimeleri ayırmak (fasl) ve remzetmek içindir.”

Onuncu imam Halefû'l-Âşîr için, hem bağımsız bir kırâat imamı hem de Hamza'ya râvî olması hasebiyle tek bir harf remzi kullanılmamıştır.

4.1.2. Toplu Remizler

Müellif 72. beyitten başlayarak eserinde kırâat İmamları ile râvîleri için kullanmış olduğu müşterek remizleri önce meşhur oldukları beldelere göre harf, sonra da ayrı bir gruptandırma ile kelime terkibi olarak ifâde etmiştir.

4.1.2.1. Harf Remizleri

والتاء عن أهل الحجاز قد جعل
والظا لكوف و لشام والوا	والحاء لبصر وكوف ذال
ولأبي عمرو و كوف شين ¹⁵⁴	لإبن كثير وكوف غين

Kabâkîbî Hicaz'lı İmamlar için¹⁵⁵ (ت), Basra'lılar için¹⁵⁶ (خ), Kûfe'liler için¹⁵⁷ (ذ), Kûfe ve Şâm'lı¹⁵⁸ olanlar için (ظ), İbn Kesîr ve Kûfe'liler için (غ), Ebû Amr ve Kûfe'liler için (ش) rumuzlarını kullanmıştır. Bunları şematik olarak şöyle göstermek mümkündür:

¹⁵³ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 75. beyit.

¹⁵⁴ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 72-74. beyitler.

¹⁵⁵ Nâfi' ve Ebû Ca'fer Medine, İbn Kesîr ve İbn Muhaysin Mekke İmamı olup, bunlara Ehl-i Hicâz denmektedir. Bkz. Kabâkîbî, *Îzâhü'r-rumûz*, 80.

¹⁵⁶ Ebû Amr, Ya'kûb, Yezîdî ve Hasan-ı Basrî, Basra İmamlarıdır. Bkz. A.g.e., 80.

¹⁵⁷ Âsım, Hamze, Kisâî, Halef ve A'meş Kûfe İmamlarıdır. Bkz. A.g.e., 80.

¹⁵⁸ İbn Âmir'dir. Bkz. A.g.e., 80.

Tablo 2: Eserde Geçen Toplu Harf Remizleri (Beldelere Göre)

Müellifin Kullandığı Remizler	İmamlar	Şöhretleri
ت	Nâfî', Ebû Ca'fer, İbn Kesîr, İbn Muhay-sin	Hicaz
خ	Ebû Amr, Ya'kûb, Yezîdî, Hasan-ı Basrî	Basra
ذ	Âsim, Hamze, Kisâî, Halef ve A'meş	Kûfe
ظ	İbn Âmir, Âsim, Hamze, Kisâî, Halef, A'meş	Şâm, Kûfe
غ	İbn Kesîr, Âsim, Hamze, Kisâî, Halef, A'meş	Mekke, Kûfe
ش	Ebû Amr, Âsim, Hamze, Kisâî, Halef, A'meş	Basra, Kûfe

4.1.2.2. Kelime Remizleri

Müellif toplu harf remizlerini zikrettikten sonra kelime terkiplerinden oluşan rumuzların önce isimlerini ve on beş adet olduğunu, sonrada bu rumuzların kimleri ifâde ettiğini beyân etmektedir.¹⁵⁹ Şöyle ki:

نجم بدا شمس هُدى بدر سما	وهو صحاب صحبة عمّ نما
عدده خمس يليها عشر	حرمي نفس نظم حق فخر
لأعمش و صحبة لا هو ولا	صحاب كوف لا لشعبة ولا
و قل نما لحمزة و خلف	حفص عم مدن شام يفي
مكّ بدا و قل لبصر لا الحسن	وشعبة و خلف نجم عن
والمازني والدار بدر وردا	شمس و عن علي و حمزة هُدى
سما و حرمي ابن كثير مدني	ولهما الحضرمي والمدني
لا عاصم والدار حقا سموا	والمدني نفس و كوف نظم

¹⁵⁹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 76-77. beyitler.

Müellif (صِحَاب) kelimesini Hafs, Hamze, Kisâî ve Halef için; (صُحْبَة) kelimesini Şu‘be, Hamze, Kisâî ve Halef için; (عَمَّ) kelimesini Nâfi‘, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer için, (نَمَا) kelimesini Hamze ve Halef için; (نَجْمٌ) kelimesini Şu‘be ve Halef için; (بَدَا) kelimesini İbn Kesîr ve İbn Muhaysin için; (شَمْسٌ) kelimesini Ebû Amr, Ya‘kûb ve Yezîdî için; (هُدَى) kelimesini Hamze ve Kisâî için; (بَدْرٌ) kelimesini İbn Kesîr ve Ebû Amr için; (سَمَا) kelimesini, Nâfi‘, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb için; (جَزْمٌ) kelimesini Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer için; (نَفْسٌ) kelimesini Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer için; (نَظْمٌ) kelimesini Hamze, Kisâî ve Halef için; (حَقٌّ) kelimesini Ebû Amr ve Ya‘kûb için; (فَقْرٌ) kelimesini Hamze ve A‘meş için kullanmıştır. Bunları şematik olarak şöyle göstermek mümkündür:

Tablo 3: Eserde Geçen Kelime Remizleri

Toplu Remizler	Remizler	İmam ve Râvî İsimleri	Şöhretleri
صِحَابٌ	ع - ف - ر - خل	Hafs, Hamze, Kisâî Halef	Kûfe
صُحْبَة	ص - ف - ر - خل	Şu‘be, Hamze, Kisâî Halef	Kûfe
عَمَّ	ا - ك - ث	Nâfi‘, İbn Âmir, Ebû Ca‘fer	Medine, Şâm
نَمَا	ف - خل	Hamze, Halef	Kûfe
نَجْمٌ	ص - خل	Şu‘be, Halef	Kûfe
بَدَا	د	İbn Kesîr, İbn Muhaysin	Mekke
شَمْسٌ	ح - ظ	Ebû Amr, Ya‘kûb, Yezîdî	Basra
هُدَى	ف - ر	Hamze, Kisâî	Kûfe
بَدْرٌ	د - ح	İbn Kesîr, Ebû Amr	Mekke, Basra
سَمَا	ا - ث - ظ	Nâfi‘, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb	Medine, Basra
جَزْمِي	ا - د - ث	Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer	Medine, Mekke
نَفْسٌ	ا - ث	Nâfi‘, Ebû Ca‘fer	Medine
نَظْمٌ	د - ص - ف - ر	İbn Kesîr, Şu‘be, Hamze, Kisâî	Mekke, Kûfe
حَقٌّ	ح - ظ	Ebû Amr, Ya‘kûb	Basra
فَقْرٌ	ف	Hamze ve A‘meş	Kûfe

¹⁶⁰ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 78-85. beyitler.

4.2. Kırâat İmamları

4.2.1. Kırâat İmam ve Râvîleri

Eserin 12. beytinden itibaren imam, râvî ve tarîklere yer verilmiştir. Şöyle ki;

فنافع بيثريب تحللا وعنه قالون و ورش نقلًا¹⁶¹

“Nâfi¹⁶² Medine’de meşhur oldu. Ondan da Kâlun¹⁶³ ve Verş¹⁶⁴ rivâyet etti.”

وإبن كثير الملك عنه يسند بزيبهم وقتبل ويرشد¹⁶⁵

¹⁶¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 12. beyit.

¹⁶² Ebû Rûveym Nâfi‘ b. Abdîrahmân b. Ebî Nuaym el-Leysî, aslen İsfahanlı olup, kırâat imamlarının en önde gelenlerindedir. Medine kırâat imamı olarak meşhur olmuştur. 70 kadar tâbiîn’den kırâat almış, yüz yıla yakın ömrünün yetmiş senesini Medine’de kırâat okutmakla geçirmiştir. 169/785 yılında Medine’de vefat etmiştir. Bkz. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Mîhrân en-Nîsâbüri (ö. 381/992), *el-Gâye fi’l-Kırââti’l-aşr*, thk. Muhammed Gıyâs el- Cenbâz (Riyad, 1990), 46; Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî (ö. 324/936), *Kitâbü’s-seb‘i fi’l-kırâât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru’l-Maâarif, 1972), 54-56.

¹⁶³ Ebû Mûsâ Îsâ b. Mînâ b. Verdân, 120/737 yılında Medine’de dünyaya gelmiştir. Kırâati güzel olduğu için hocası tarafından kendisine Kâlun lakabı verilmiş ve bu isimle meşhur olmuştur. 220/835 yılında Medine’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 615-616.

¹⁶⁴ Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Abdillâh el-Mısırî, 110/728 yılında Mısır’da doğmuş, 197/812 yılında yine Mısır’da vefat etmiştir. Mısır şeyhü’l-kurrâ’larındandır. Yüzünün beyazlığı sebebiyle kendisine hocası tarafından Verş lakabı verilmiş ve bu isimle meşhur olmuştur. 197/812 yılında vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 502-503.

¹⁶⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 13. beyit.

“İbn Kesîr¹⁶⁶ Mekke’ye isnad olundu. Bezzî¹⁶⁷ ve Kunbul¹⁶⁸ ondan öğrendi.”

سيب أبي عمرو علي اليزيدي للدور والسوسي سيب جود¹⁶⁹

“Yezîdî’nin azadlısı Ebû Amr¹⁷⁰ olup, Dûrî¹⁷¹ ve Sûsî¹⁷² ondan öğrenmiştir.”

ولإبن عامر الدمشقي بسند هشامهم مع ابن ذكوان اتحد¹⁷³

¹⁶⁶ Ebû Ma‘bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî, 45/665 yılında Mekke’de dünyaya gelmiş Mekke kırâat imamı olarak meşhur olmuştur. Kendisi tâbiun’dan olup, 120/738 yılında Mekke’de vefat etmiştir. Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’*, 64-66, 92-94; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 443-445.

¹⁶⁷ Ebü’l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî, 170/786 yılında Mekke’de doğmuş ve 250/864 yılında yine Mekke’de vefat etmiştir. Fârisî asıllı olan el-Bezzî, Mescid-i Haram’da 40 yıl müezzinlik yapmıştır. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 119-120.

¹⁶⁸ Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed el-Mahzûmî, 195/811 yılında Mekke’de dünyaya gelmiş ve 291/904 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Hicaz şeyhü’l-kurrâ’larından. Mensup olduğu sülaleye nisbetle Kunbul lakabıyla meşhur olmuştur. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 165-166.

¹⁶⁹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 14. beyit.

¹⁷⁰ Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî, Arap asıllı olup 70/689 yılında Mekke’de doğmuş, tahsil hayatını Mekke, Medine ve Basra’da geçirmiştir. Basra kırâat imamı olarak meşhur olmuştur. 154/771 yılında Kûfe’de vefat etmiştir. Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-seb’*, 79-85; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 288-292.

¹⁷¹ Ebû Ömer Hafis b. Ömer b. Abdilâzîz el-Ezdî ed-Dûrî el-Bağdâdî 150/767 yılından sonra Bağdat’ın Dûr isimli bir mahallesinde doğmuş ve kesin olmamakla beraber 248/862 yılında vefat etmiştir. Ebû Amr’dan okuma imkânı olmadığı halde bu alandaki üstünlüğü sebebiyle kırâat kitaplarında onun iki râvîsinden birisi olarak zikredilmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 255-257; Altıkulaç, Tayyar, “Dûrî” md., *DİA*, X, 5-6.

¹⁷² Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî, 176’li (786) yıllarda, bugünkü İran’ın Ahvaz şehrine bağlı bir belde olan Sûs’ta doğmuş ve buraya nisbetle Sûsî ismiyle meşhur olmuştur. Sûsî de Ebû Amr’ın diğer râvîsi Dûrî gibi direk ondan okumamış ama güvenilirliği sebebiyle kırâat kitaplarında onun iki râvîsinden birisi olarak zikredilmiştir. 261/874 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 332-333; Altıkulaç, Tayyar, “Sûsî” md., *DİA*, XXXVII, s. 576.

¹⁷³ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 15. beyit.

“Dimeşkli İbn Âmir,¹⁷⁴ râvîlikte Hişâm¹⁷⁵ İbn Zekvân’la¹⁷⁶ bir oldu.”

وخمسة الكوفة منهم عاصم منه أبو بكر وحفص قائم¹⁷⁷

“Kûfe’lilerin beşincisi (İmamların beşincisi olan Kûfe’li) Âsım¹⁷⁸ olup, Ebû Bekir¹⁷⁹ ve Hafs da¹⁸⁰ onunla kâim olmuştur.”

¹⁷⁴ Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî, 8/630 veya 21/641 yılında doğmuş ve 118/736 yılında Dimeşk’te vefat etmiştir. Tâbiündan olan İbn Âmir, Osman b. Afvân, Muaz b. Cebel ve Ebû’d-Derdâ gibi sahabelerden Kur’ân eğitimi almıştır. Şam kırâat imamı olarak meşhur olmuş ayrıca Dimeşk kadılığı görevinde de bulunmuştur. Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-seb’*, 86-87, 123-125; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 423-425; Altıkulaç, Tayyar, “İbn Âmir” md., *DİA*, XIX, 308-310.

¹⁷⁵ Ebü’l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî ed-Dimaşkî, 153/770 yılında Dimaşk’ta doğmuş, 245/859 yılında aynı yerde vefat etmiştir. İbn Âmir’den okuma imkânı olmadığı halde bu alandaki üstünlüğü sebebiyle kırâat kitaplarında onun iki râvîsinden birisi olarak zikredilmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 354-356; Altıkulaç, Tayyar, “Hişâm b. Ammâr” md., *DİA*, XVIII, 151.

¹⁷⁶ Ebû Amr Abdullâh b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimaşkî, 173/789 yılında Dimaşk’ta doğmuş, 242/857 yılında yine Dimaşk’ta vefat etmiştir. İbn Âmir’den okuma imkânı olmadığı halde bu alandaki üstünlüğü sebebiyle kırâat kitaplarında onun iki râvîsinden birisi olarak geçmektedir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 423-425; Altıkulaç, Tayyar, “İbn Zekvân, Ebû Amr” md., *DİA*, XX, 462.

¹⁷⁷ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 16. beyit.

¹⁷⁸ Ebû Bekir Âsım b. Ebi’n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî, tâbiundan olup güzel sesi ve okuyuşuyla temayüz etmiştir. Kûfe kırâat imamıdır. İmam Azam Ebû Hanîfe’nin de kırâati İmam Âsım’dan öğrendiği rivâyet edilmektedir. Âsım kırâati zamanla her bölgeye yayılmış ve dünyada Müslümanların en çok okuduğu kırâat olmuştur. 127/745 yılında Kûfe’de vefat etmiştir. Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-seb’*, 69-71; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 346-349; Altıkulaç, Tayyar, “Âsım b. Behdele” md., *DİA*, V, 475-476.

¹⁷⁹ Ebû Bekir Şu‘be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî, 95/713 yılında doğmuş, 193/809 yılında Kûfe’de vefat etmiştir. Kırâat ilmini bizzât İmam Âsım’dan öğrenmiştir. Kendisinin kırk yıl boyunca her gün bir hatim indirdiği nakledilmektedir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 325-327; Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Bekir b. Ayyâş” md., *DİA*, X, 109-110.

¹⁸⁰ Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Mugîre el-Esedî, 90/709 yılında Kûfe’de doğmuş, 180/796 yılında Kûfe’de vefat etmiştir. Çocukluk yıllarını üvey babası İmam Âsım’ın evinde geçirmiş

وحمزة منه سليم عرفا وخلف له وخلا قفا¹⁸¹

“Hamzaya gelince¹⁸² Suleym (adlı talebesi) onunla bilindi. Halef¹⁸³ ve Hallâd¹⁸⁴ da Hamza ile kaldılar.”

ثم الكسائيُّ علي الفتى عنه أبو الحارث والدوري أتي¹⁸⁵

ve kırâat ilmini bizzât kendisinden öğrenmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 254-255; Altıkulaç, Tayyar, “Hafs b. Süleyman” md., *DİA*, XV, 118-119.

¹⁸¹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 17. beyit.

¹⁸² Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî, 80/699 yılında doğmuş, 156/773'te Hulvan'da vefat etmiştir. 15 yaşına geldiğinde kırâat hususunda ileri bir seviyede olduğu belirtilen Hamza, bir süre imamlık yapmış ve yağ ticaretinde bulunmuştur. Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'*, 71-78; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 261-261; Altıkulaç, Tayyar, “Hamza b. Habîb” md., *DİA*, XV, 511-513.

¹⁸³ Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr, 150/767 yılında doğmuş, 229/844 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Kırâat-i seb'a imamlarından Hamza b. Habîb'in kırâatini bizzât kendisinden almamış olmasına rağmen yedi imamın kırâatlerinin râvîlerini iki ile sınırlayan kaynaklarda onun iki râvîsinden biri olarak tercih edilen Halef, Hamza'nın okuyuşuna aykırı biçimde çeşitli rivâyetlerden yaptığı 120 yerdeki isabetli tercihleri sebebiyle de on kırâat imamından biri sayılmıştır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 272-274; Altıkulaç, Tayyar, “Halef b. Hişâm” md., *DİA*, XV, 237-238.

¹⁸⁴ Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî, güzel Kur'ân-ı Kerîm okumasıyla temayüz etmiş, Kûfe kurrası arasında seçkin bir yeri olduğu belirtilmiştir. Hamza'dan okuma imkânı olmadığı halde bu alandaki üstünlüğü sebebiyle kırâat kitaplarında onun iki râvîsinden birisi olarak geçmektedir. 220/835 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 274-275; Altıkulaç, Tayyar, “Hallâd b. Hâlid” md., *DİA*, XV, 381.

¹⁸⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 18. beyit.

“Genç Ali el-Kisâî,¹⁸⁶ ondan da Ebü'l-Hâris¹⁸⁷ ve ed-Dûri¹⁸⁸ rivâyet etti.”

وقل لعيسي وابن جماز أبو جعفر أول الدور مطلب¹⁸⁹

“(Medine’de) İsa¹⁹⁰ ve İbn Cemmâz,¹⁹¹ yıldız kırâat imamlarının ilki olan Ebû Ca’fer’in¹⁹² râvîleridir.

بطيبة وابن محيص غدا بمكة وشبل عنه اسندا

للبر وابن شنبوذ وانتمي¹⁹³.....

¹⁸⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî, yaklaşık 120/738 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiş, 189/805 yılında İran'ın Rey şehrinde vefat etmiştir. Kûfe kırâat imamı olmuştur. Halife Hârûn Reşit ve çocuklarının tahsil ve terbiyesini üstlenmiş, birçok insana Kur'ân-ı Kerîm okutmuştur. 189/805 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'*, 78-79; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 535-540; Altıkulaç, Tayyar, “Kisâî Ali b. Hamza” md., *DİA*, XXVI, 69-70.

¹⁸⁷ Ebü'l-Hâris el-Leys b. Hâlid el-Bağdâdî, kırâat ilmini bizzât Kisâî'den almış ve önde gelen taleberinden biri olmuştur. Kırâat ilminde güvenilir bir kimse olup, bu sahada birçok talebe yetiştirmiştir. 240/854 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 34; Altıkulaç, Tayyar, “Ebü'l-Hâris” md., *DİA*, X, 322.

¹⁸⁸ Daha öncede bahsedildiği üzere Ebû Amr'ın râvîsi olup, Kisâî'den de bizzât kırâat almış ve rivâyet etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 255-257; Altıkulaç, Tayyar, “Dûri” md., *DİA*, X, 5-6.

¹⁸⁹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 19. beyit.

¹⁹⁰ Ebü'l-Hâris İsa b. Verdân el-Medenî, kırâatini doğrudan Ebû Ca'fer'den alıp rivâyet etmiş, aynı zamanda Nâfi' ve Şeybe gibi zâtlardan da kırâat okumuştur. 160/776 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 616.

¹⁹¹ Ebü'r-Rabî' Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî de diğer râvî İsa b. Verdân gibi kırâatini doğrudan Ebû Ca'fer'den alıp, rivâyet etmiş, ayrıca Nâfi' ve Şeybe gibi zâtlardan da kırâat okumuştur. 170/786 yılında vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 315.

¹⁹² Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî, Abdullah b. Ayyaş'ın azâtlı kölesi olup tâbiundandır. Kırâatini Abdullah b. Abbâs, Ebû Hüreyre gibi sahabelerden almıştır. Talebeleri arasında bahsedilecek iki râvî dışında, Nâfi' ve Ebû Amr'da bulunmaktadır. 130/748 yılında 90 yaşının üzerinde iken Medîne'de vefat etmiştir. Medîne kırâat imamıdır. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 382-384; Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Ca'fer el-Kârî” md., *DİA*, X, 116.

¹⁹³ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 20-21. beyitler.

“Mekke’de İbn Muhaysin¹⁹⁴ ortaya çıkmış olup, Şiblin¹⁹⁵ senedi de ona dayanmaktadır. el-Bezzî¹⁹⁶ ve İbn Şenebûz¹⁹⁷ İbn Muhaysin’in râvîsi oldular.”

عن يعقوب مع روحهم¹⁹⁸ رويس

“Ruveys¹⁹⁹ ve Ravh²⁰⁰ beraberce Ya’kûb’un²⁰¹ râvîleri oldular.”

والأعمش الكوفي شيخ حمزة عنه روى الذكر فتي قدامة

¹⁹⁴ Ebû Hafs Ömer b. Abdîrrahmân b. Muhaysin es-Sehmî, kırâati Abdullah b. Abbas’tan alan Mücâhid b. Cebr (ö.103/721), Dirbas ve Said b. Cübeyr’den (ö.94/713) almıştır. İbn Muhaysin Arapçasının mükemmelliği, kırâat konusundaki ehliyeti ve İbn Kesîr ile birlikte şöhret bulmasına rağmen yedi, sekiz ve on kırâatle ilgili telif edilen pek çok kırâat kitabında kırâati tercih edilmemiştir. 123/741 yılında Mekke’de vefat etmiştir. Bkz. Altıkulaç, Tayyar, “İbn Muhaysin” md., *DİA*, XX, 209.

¹⁹⁵ Asıl adı Ebû Dâvûd Şibl b. Abbâd olup, İbn Kesîr ve İbn Muhaysin’in ileri gelen talebelelerinden. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 323.

¹⁹⁶ Daha önce İbn-i Kesîr’in meşhur iki râvîsinden birisi olarak bahsettiğimiz el-Bezzî aynı zamanda İbn Muhaysin’in de râvîsidir.

¹⁹⁷ Ebü’l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb el-Bağdâdî, 248/862 yılı civarında doğmuştur. Hz. Osman’ın mushafına aykırı olan okuyuşları yüzünden bir heyet önünde sorgulanması sebebiyle meşhur olmuş ve bu sebepten cezalandırılmıştır. 328 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 52-56; *en-Neşr*, C. 1, S. 122-123; Altıkulaç, Tayyar, “İbn Şenebûz” md., *DİA*, XX, 376-77.

¹⁹⁸ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 21. beyit.

¹⁹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü’lû el-Basrî, kırâat alanında uzman ve güvenilir bir kişi olup, kırâati doğrudan Ya’kûb’dan okumuştur. 238/852 yılında Basra’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 234-235.

²⁰⁰ Ebü’l-Hasen Ravh b. Abdilmü’min b. Abde (Kurre) el-Basrî, İmam Ya’kûb’un önde gelen taleberinden olup kırâati doğrudan hocasından alıp rivâyet etmiştir. 235/849 yılında Basra’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 285.

²⁰¹ Ebû Muhammed Ya’kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî, 117/735 yılında Basra’da doğmuş, 205/821 yılında vefat etmiştir. Basra kırâat imamıdır. İbnü’l-Cezerî, Ya’kûb kırâatinin şaz olarak değerlendirilmesine şiddetle karşı çıkmış ve bu kırâatin diğer yedi kırâat gibi sahih olduğunu savunmuştur. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 386-389.

“Kûfe’li olan A‘meş²⁰³ Hamza’nın hocası olup, ondan Kur’ân-ı Kerîm’i Şe-
nebûz²⁰⁴ ve Mutavvi‘î²⁰⁵ rivâyet etmiştir.

وفي اختيار خلف إسحاق يعي

.....

ومعه إدريس²⁰⁶

²⁰² Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 22-23. beyitler.

²⁰³ Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî, hadis, kırâat ve ferâiz sahalarındaki yetkinliğiyle tanınan, tabîin neslinden bir âlim olup aslen Taberistan’lıdır. Kendi döneminde Kûfe âlimleri arasında Kur’ân-ı Kerîm’i kâidelerini en uygun bir şekilde okuyan, Hz. Peygamber’in hadislerini en iyi bilen ve kendisine yöneltilen sorulara en isabetli cevaplar veren bir kişi olarak şöhret bulmuştur. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte’de yer almış, dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü sebebiyle “mushaf” diye anılmıştır. Kırâati mütevâtir on kırâat arasına girememiş olsada A‘meş, kırâatiyle ilgili kaideler ve hususiyetler zamanımıza kadar ulaşmış, kendisi sayılı kurrâ arasında yer almıştır. 148/765 yılında vefat etmiştir. Bkz. Dimyâtî, *el-İthâf*, 9; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 315-316; Uğur, Mücteba, “A‘meş” md., *DİA*, III, 54.

²⁰⁴ Kendisinden daha önce bahsettiğimiz İbn Şenebüz hem İbn Muhaysin’in hem de A‘meş’in Râvîsidir.

²⁰⁵ Ebü’l-Abbas el-Hasen b. Said b. Ca‘fer el-Abadânî el-Mutavvi‘î 270/883 yılında doğmuştur. Kırâat ilminde temâyüz etmiş, İbni Mücahid, İbni Şenebüz gibi zamanının büyük kırâat âlimlerinden okumuş, 371/982 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 213-214.

²⁰⁶ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 23-24. beyitler.

“Halef’in²⁰⁷ ihtiyarının İshak’la²⁰⁸ beraber İdrîs²⁰⁹ olduğunu bil.”

بالبلخ والدوري²¹⁰

وللحسن أف

²⁰⁷ Daha önce bahsedildiği üzere hem İmam Hamza’nın birinci râvîsi hemde, Hamza’nın okuyuşuna aykırı biçimde çeşitli rivâyetlerden yaptığı 120 yerdeki isabetli tercihleri sebebiyle de on kırâat imamından biri sayılmıştır. Kûfe Kırâat İmamıdır. Kırâat İmamlarının onuncusu olduğu için “Halef’ü’l-Âşır” ismiyle anılmaktadır. 229/844 yılında vefat etmiştir. Bkz. Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 254.

²⁰⁸ Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrâhîm b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî, kırâati doğrudan Halef b. Hişâm’dan almış, İmam Hamza’ya muhalefet ederek yaptığı tercihleri rivâyet etmiştir. Özellikle bu açıdan kırâat ilminde önemli bir yeri vardır. Zira bu rivâyetleri İshak dışında kimsenin bilmediği ifâde edilmiştir. Esasen Halef’in kırâat-i aşere imamları arasında yer alması Verrâk’ın aktardığı rivâyetleri sayesinde mümkün olduğu ifâde edilmiştir. 286/889 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 191; Altıkulaç, Tayyar, “Verrâk İshak b. İbrâhîm” md., *DİA*, XXXXIII, 61.

²⁰⁹ Ebü’l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd el-Bağdâdî, kırâati doğrudan İmam Halef’ten almış ve kırâattaki yetkinliğiyle Halef’in iki râvîsinden birisi olmuş, ayrıca Hamza kırâati Halef rivâyetinin tarîki olarak tercih edilmiştir. Kırâat alanında meşhur olan İbn Mücâhid (ö. 324/936), Mûsa b. Ubeydullâh el-Hâkânî (ö. 325/937) gibi kimselere hocalık yapmış, 292/889 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 154; Altıkulaç, Tayyar, “İdrîs b. Abdülkerîm” md., *DİA*, XXI, 484.

²¹⁰ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 24. beyit.

“Hasan’ın²¹¹ râvîleri Belh²¹² ve Dûrî²¹³ dir.”

أب لايوب مع ابن فرح²¹⁴

وفي اختيار لليزيدي يحي

“Yahya b. Yezîdî’nin ihtiyarında²¹⁵ Ebû Eyyûb²¹⁶ ve İbn Ferah²¹⁷ vardır.

²¹¹Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî, 21/642 yılında Medine’de doğmuş olup, Tâbiîninin ileri gelen zâtlarındanır. Hz. Ömer başta olmak üzere birçok sahâbînin duasını alan Hasan-ı Basrî on iki yaşında Kur’an’ı ezberlemiş, yetmiş Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahâbî ile görüşme imkânı bulmuştur. Tefsir ve kırâat ilminde İbn Abbâs, Ebû Mûsâ el-Eş’arî ve Enes b. Mâlik başta olmak üzere pek çok sahâbîden istifâde etmiştir. Hasan-ı Basrî’nin kırâati muttasıl sened, hatt-ı Osmânî ve Arap diline uygunluk ölçülerine uymayan unsurlar ihtiva etmesi sebebiyle meşhur on kırâatten sayılmamış, şâz olarak değerlendirilmiştir. 110 yılında Basra’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 235; Birışık, Abdülhamit, “Hasan-ı Basrî” md., *DİA*, XVI, 301-303.

²¹² Şüca‘ b. Ebi Nasr Ebû Nuaym el-Belhî el-Bağdadî 120/804 yılında Belh’te dünyaya gelmiş, kırâat imamlarından olan Ebû Amr gibi döneminin meşhur âlimlerinden kırâat almıştır. Bkz. Kabâkîbî, *Îzahü’r-rumûz ve miiftahü’l-künûz*, thk. Ahmed Halit Şükri (Dâru Ammar, 2003), 68.

²¹³ Daha önce kendisinden bahsettiğimiz ed-Dûrî, İmam Ebu Amr’ın râvîsi olmakla beraber, Hasan-ı Basrî kırâatinden de rivâyetlerde bulunmuştur.

²¹⁴ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 25. beyit.

²¹⁵ Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek b. el-Muğîre el-Yezîdî el-Adevî, 128/745 yılında Basra’da dünyaya gelmiştir. Yezîdî, Ebû Amr’ın kırâatini kendisinden arz yoluyla öğrenmiş ve bu kırâatin tedrisatıyla meşgul olmuştur. Kendisine şöhret kazandıran en önemli hususlardan biri, hocasının adını taşıyan kırâatin rivâyetine kaynaklık etmesi ve Ebû Amr kırâatinin tercih edilen iki râvîsi Dûrî ve Sûsî’nin bu kırâati doğrudan Ebû Amr’dan değil Yezîdî’den almaları olmuştur. 202 yılında Merv’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 375-377, Mertoğlu, Mehmet Suat, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek”, *DİA*, XLIII, 524-525.

²¹⁶ Süleyman b. Eyyûb b. el-Hakem Ebu Eyyûb el-Hayyat el-Bağdadî, güvenilir ve büyük bir kırâat âlimi olup, kırâati doğrudan Yezîdî’den almış, 235 yılında Basra’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 312; Kabâkîbî, *Îzahü’r-rumûz*, 68.

²¹⁷ Ahmed b. Ferah b. Cibril Ebû Ca‘fer ed-Darir el-Bağdadî, kırâati ed-Dûrî ve el-Bezzî’den almış, 303/916 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 95.

4.2.2. Kırâat İmam ve Râvîlerinin Tarikleri

Müellif buraya kadar olan beyitlerinde imam ve râvîlerden bahsettikten sonra râvîlerin tarîkleriyle alakalı genel bir durumdan bahsetmiş ve 26. beyitten itibaren tarîklere yer vermiştir. Şöyle ki;

وللرواة طرق كم طارق يهدي بها وما بها من طارق
إثنان للراوي وكل جاء معه إثنان او للراوي جاء اربعة²¹⁸

“Her râvî için kendisine uyan tarîkler vardır. Bu tarîk bazıları için iki, bazıları içinde dördttür.”

قالون من طريق أبي نشيط والحلواني أيضا فللول اجعل
ولد بويان مع القزاز عن ولد الاشعث وللتاني انسين
مع جعفر نجل محمد ابن مهران²¹⁹

“Kâlun’un iki tarîkenden biri Ebû Neşît²²⁰ diğeri el-Hulvânî;²²¹

Ebû Neşît’in iki tarîkenden biri İbn-i Bûyân²²² ve el-Kazzâz;²²³

Hulvânî’nin iki tarîkenden biri Ca’fer b. Muhammed²²⁴ ve ibn-i Mihrân’dır.”²²⁵

²¹⁸ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 26-27. beyitler.

²¹⁹ A.g.e., 28-30. beyitler.

²²⁰ Asıl adı Ebû Ca’fer Muhammed b. Hârûn er-Rabe’î el-Bağdâdî olup 258/871’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 344.

²²¹ Asıl adı Ebül’l-Hasan Ahmet b. Yezîd el-Hulvânî olup 250/865’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 149.

²²² Asıl adı Ebü’l-Hüseyn Ahmet b. Osmân b. Muhammed b. Ca’fer b. Bûyân el-Bağdâdî olup 344/955’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 79.

²²³ Asıl adı Ebü’l-Hüseyn Ali b. Saîd b. El-Hasan b. Zeûbetü’l-Bağdâdî el-Kazzâz olup 340/951’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 314.

²²⁴ Asıl adı Ca’fer b. Muhammed b. El-Heysem Ebû Ca’fer el-Bağdâdî olup 290/903’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 197.

²²⁵ Asıl adı Ebû Ali el-Hasan b. El-Abbâs b. Ebî Mehrân el-Cemâl er-Râzî olup 289/901’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 44.

..... ولورش يدنو
لأزرق ثم الإصبهاني فولد سيف وإسماعيل لأزرق جد
والثاني للمطوعي مع هبة²²⁶

“Verş’in iki tarîkinden biri el-Ezrak²²⁷ ve el-İsbahânî;²²⁸

Ezrak’ın iki tarîkinden biri İsmail en-Nehhâs²²⁹ ve İbn-i Seyf;²³⁰

İsbahânî’nin iki tarîkinden biri Hibetullah b. Ca‘fer²³¹ ve el-Müttavvi’î
‘dir.’”

..... وقل لبزّ مع أبي ربيعة
إبن الحباب فلأول ولد بنان والناقاش والثان اتحد
بنجل صالح عبد الواح²³²

“El-Bezzî’nin iki tarîkinden biri Ebû Rabîa²³³ ve İbn el-Hubbâb;²³⁴

²²⁶ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 30-32. beyitler.

²²⁷ Asıl adı Ebû Ya‘kûb Yusuf b. Amr b. Yesâru’l-Medenî olup 240/855’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 3, S. 170.

²²⁸ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. Abdurrahîm İbrahim el-esedî el-İsbahânî olup 296/909’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 313.

²²⁹ Asıl adı Ebü’l-Hasan İsmail b. Abdullah b. Amr en-Nahhâs el-Mısırî olup 285/899’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 38.

²³⁰ Asıl adı Ebû Bekir Abdullah b. Mâlik b. Abdullah b. Yûsuf b. Seyf et-Tecîbî el-Mısırî olup 307/920’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 445.

²³¹ Asıl adı Ebü’l-Kâsım Hibetullah b. Ca‘fer b. Muhammed el-Bağdâdî olup 350/962’de vefat etmiştir. Bkz. Kabâkîbî, *İzâhü’r-rumûz*, 71.

²³² Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 32-34. beyitler.

²³³ Asıl adı Muhammed b. İshak b. Veheb er-Rab‘î el-Mekkî (ö. 294/907) olup, Bezzî’den sonra Mescid-i Haram’ın müezzini olmuştur. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 99.

²³⁴ Asıl adı Ebû Ali el-Hasan b. El-Hubbâb b. Mühalled b. Ed-Dakkâk el-Bağdâdî’di olup, 301/914’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 209.

Ebû Rabîa'nın iki tarîkinden biri en-Nakkâş²³⁵ ve İbn Bennân,²³⁶

İbn el-Hubbâb'ın iki tarîkinden biri İbn Sâlih²³⁷ ve Abdülvâhid b. Ömer'dir.²³⁸

وقتل عنه فتى مجاهد

وشنبوذ فجعلهن السامري وصالحا لأول ووري

239 بالشطوي الثاني مع أبي الفرج

“Kunbül”ün iki tarîkinden biri İbn Mücâhid²⁴⁰ ve İbn Şenebûz;

İbn Mücâhid'in iki tarîkinden biri es-Sâmiriyy²⁴¹ ve Sâlih;²⁴²

İbn Şenebûz'ün iki tarîkinden biri Ebû'l-Ferec²⁴³ ve eş-Şatvî'dir.²⁴⁴

وقل عن الدوري أبو الزعراء حج

ومعه ابن فرح فنول ابن مجاهد مع المعدل

²³⁵ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. El-Hüseyn b. Muhammed el-Mûsilî en-Nakkâş olup, 351/963'de vefat etmiştir. Bkz. Suyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1396), C. 1, S. 94.

²³⁶ Asıl adı Ömer Muhammed Abdussamed b. El-Leys b. Bünân el-Bağdâdî olup, 374/985'de vefat etmiştir. Bkz. Kabâkîbî, *İzâhü'r-Rumûz*, 72.

²³⁷ Asıl adı Ebû Bekir Ahmed b. Sâlih b. Ömer el-Bağdâdî olup, 350/962'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 3, S. 16.

²³⁸ Asıl adı İbn Mücâhid b. Ebî Hâşim Ebû Tâhir el-Bağdâdî olup, 349/961'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 475.

²³⁹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 34-36. beyitler.

²⁴⁰ Asıl adı Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî olup, 324/936'da vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 272.

²⁴¹ Asıl adı Ebû Ahmed b. Abdullah b. el-Hüseyn b. es-Sâmiriyy el-Bağdâdî olup, 386/997'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 415.

²⁴² Asıl adı Ebû Tâhir Sâlih b. Muhammed b. el-Mübârek el-Bağdâdî olup, 380/991'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 231.

²⁴³ Asıl adı Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. İbrahim eş-Şenebûzî olup, 390/1000'de vefat etmiştir. Bkz. Kabâkîbî, *İzâhü'r-Rumûz*, 73.

²⁴⁴ Asıl adı el-Mü'âfâ b. Zekerîyyâ en-Nehravânî el-Cerîrî olup, 388/998'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 221.

لأول وقل عن الثاني يعي ابن أبي بلال والمطوعي²⁴⁵

“Ed-Dûrî’nin iki tarîkinden biri Ebû’z-Za‘râ²⁴⁶ ve İbn Ferah;

Ebû’z-Za‘râ’nın iki tarîkinden biri İbn Mücâhid ve Müaddel;²⁴⁷

İbn Ferah’ın iki tarîkinden biri Ebû Bilâl²⁴⁸ ve el-Muttavvi’î’dir.”

ولابي شعيب السوسي يفي ابن جرير وابن جمهور قفي

لأول عبد الله مع نجل حبش عنه وللتاني الشذائي فقس

والثنيوذي.....²⁴⁹

“Es-Sûsî’nin iki tarîkinden biri İbn Cerîr²⁵⁰ ve İbn Cumhûr;²⁵¹

İbn Cerîr’in iki tarîkinden biri İbn Habeş²⁵² ve es-Sâmiriyy;

İbn Cumhûr’un iki tarîkinden biri eş-Şezzâi²⁵³ ve eş-Şenebûzî’dir.”

..... وهشام عوني بطرق الحلواني والداجوني

²⁴⁵ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 36-38. beyitler.

²⁴⁶ Asıl adı Abdurrahman b. Abdûs el-Hemezânî el-Bağdâdî ed-Dakkâk olup, 280/894’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 621.

²⁴⁷ Asıl adı Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Ya‘kûb b. el-Haccâc et-Temîmî el-Basrî olup, el-Muaddel ismiyle meşhur olmuştur. 320/932’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 282.

²⁴⁸ Asıl adı Ebû’l-Kâsım Zeyd b. Ali b. Ahmed el-Acelî el-Kûfî olup, 358/969’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 3, S. 58.

²⁴⁹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 39-41. beyitler.

²⁵⁰ Asıl adı Ebû İmrân Mûsâ b. Cerîr er-Rakkî ed-Dârîr olup, 316/929’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 317.

²⁵¹ Asıl adı Ebû İsâ Mûsâ b. Cumhûr b. Zerîk et-Tenîsî olup, 300/913’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 318.

²⁵² Asıl adı Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed b. Habeş ed-Dînavârî olup, 373/984’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 250.

²⁵³ Asıl adı Ebû Bekir Ahmet b. Nasr b. Mansûr eş-Şezzâi el-Basrî olup, 370/981’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 144.

فباين عيدان ل والجمال بدا وزيد والشذائي التالي²⁵⁴

“Hişâm’ın iki tarîkinden biri Hulvânî ve Dâcûnî,²⁵⁵

Hulvânî’nin iki tarîkinden biri İbn Abdân²⁵⁶ ve el-Cemmâl,²⁵⁷

Dâcûnî’nin iki tarîkinden biri Zeyd b. Ali²⁵⁸ ve eş-Şezzâi’dir.”

ولابن ذكوان أخفشا والصور سم للأخفش النقاش وابن الاخرم

والصور للمطوعي والرمل وال²⁵⁹

“İbn Zekvân’ın iki tarîkinden biri Ahfeş²⁶⁰ ve Sûrî,²⁶¹

Ahfeş’in iki tarîkinden biri en-Nakkaş ve İbnü’l-Ahrum;²⁶²

Sûrî’nin iki tarîkinden biri er-Ramlî²⁶³ ve Muttavvi’î’dir.”

ولابي بكر وابن آدم مع العليم

والد حمدون وللتاني اتبع فالأول له شعيب مع

²⁵⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 41-42. beyitler.

²⁵⁵ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed. b. Ahmed b. Ömer ed-Dâcûnî er-Ramlî olup, 324/936’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 77.

²⁵⁶ Asıl adı Muhammed b. Ahmet b. Abdân el-Cezerî olup, 300/913’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 3, S. 119.

²⁵⁷ Asıl adı Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ali b. Hammâd er-Râzî (ö. 300/913) olup, Ezrak el-Cemmâl ismiyle meşhur olmuştur. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 244.

²⁵⁸ Asıl adı Ebü’l-Kâsım Zeyd b. Ali b. Ahmed el-Acelî el-Kûfî olup, 358/969’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 3, S. 58.

²⁵⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 43-44. beyitler.

²⁶⁰ Asıl adı Ebû Abdillâh Hârun b. Mûsâ b. Şerîk et-Tağlebî el-Ahfeş ed-Dımeşkî olup, 292/905’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 404.

²⁶¹ Asıl adı Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Mûsâ b. Abdurrahman es-Sûrî ed-Dımeşkî olup, 307/920’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 3, S. 151.

²⁶² Asıl adı Ebü’l-Hasan Muhammed b. en-Nedrî b. er-Raba’î ed-Dımeşkî olup, 341/953’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 270.

²⁶³ Bu zât Hişâm’ın tarîki olan ed-Dâcûnîdir.

“Ebû Bekir Şu‘be’nin iki tarîkinden biri Yahyâ b. Âdem²⁶⁵ ve Uleymî;²⁶⁶

Yahyâ b. Âdem’in iki tarîkinden biri Şuayb²⁶⁷ ve İbn Hamdûn;²⁶⁸

Uleymî’nin iki tarîkinden biri İbn Hüleym²⁶⁹er-Razzêz’dir.”²⁷⁰

لحفصهم عبيد مع عمرو فسم

الاول بابن ابي لهائيم ولابي الحسن وهو الهائيمي

والثان عنه الفيل مع زرعان²⁷¹

“Hafs’in iki tarîkinden biri Ubeyd b. Sabbâh²⁷² ve Amr b. Sabbâh;²⁷³

²⁶⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 44-46. beyitler.

²⁶⁵ Asıl adı Yahyâ b. Âdem b. Süleymân b. Hâlid Ebû Zekerıyyâ es-Sulhî olup, 203/819’da vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 363.

²⁶⁶ Asıl adı Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed el-Uleymî el-Ensârî el-Kûfî olup, 234/849’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 378.

²⁶⁷ Asıl adı Ebû Bekir Şuayb b. Eyyûb b. Razîk es-Sarîfînî olup, 261/875’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 327.

²⁶⁸ Asıl adı et-Tayyib b. İsmâil b. Ebî Turâb Ebû Hamdûn ez-Ezhelî el-Bağdâdî olup, 240/855’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 343.

²⁶⁹ Asıl adı Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ca‘fer b. Ahmed b. Huleym el-Hayyât el-Bağdâdî olup, 356/967’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 5.

²⁷⁰ Ebû Amr b. Osman b. Ahmed b. Semân er-Razzêz el-Bağdâdî olup, 360/971’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 501.

²⁷¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 46-48. beyitler.

²⁷² Asıl adı Ebû Muhammed Ubeyd b. es-Sabbâh b. Ebî Şurayh b. Sabîh en-Neşelî el-Kûfî olup, 235/850’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 3, S. 89.

²⁷³ Asıl adı Ebû Hafs Amr b. Es-Sabbâh b. Sabîh el-Bağdâdî ed-Darîr olup, 221/836’da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 601.

Ubeyd b. Sabbâh'ın iki tarîkinden biri el-Hâşimî²⁷⁴ ve Ebû Tâhir;²⁷⁵

Amr b. Sabbâh'ın iki tarîkinden biri el-Fîl²⁷⁶ ve ez-Zer'ân'dır.²⁷⁷

وخلف إدريس عنه عاني

أربعة هم ابن عثمان مع المطوعي مع ابن مقسم فنل

مع ابن صالح²⁷⁸

“Halef” in dört tarîki vardır. Bunlar İbn Osman,²⁷⁹ Muttavvi‘î, İbn Miksem,²⁸⁰ ve İbn Sâlih'dir.²⁸¹

بنجل شاذان ونجل الهيثم وخلاذ سمي

والطلح والوزان ثم حيا²⁸²

²⁷⁴ Asıl adı Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî el-Basrî olup, Cûhânî ismi ile meşhur olmuştur. 368/979'da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 568.

²⁷⁵ Asıl adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Sehl Ebî Tâhir b. Ebî Hâşim b. er-Rûzân olup, 349/961'de vefat etmiştir. Bkz. Kabâkîbî, *Îzâhü'r-rumûz*, 76.

²⁷⁶ Asıl adı Ebû Ca'fer Ahmet b. Muhammed b. Hamîd el-Bağdâdî olup, 289/902'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 112.

²⁷⁷ Asıl adı Ebü'l-Hasan Zer'ân b. Ahmed b. Îsâ et-Tahhân Ed-Dakkâk el-Bağdâdî olup, 290/904'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 294.

²⁷⁸ Kabâkîbî, *Mecma'u's-surûr*, 48-50. beyitler.

²⁷⁹ İmam Nâfî'nin Kâlûn rivâyetinin tarîki olan Ebû Neşî'tin tarîki İbn Bûyân'dır.

²⁸⁰ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Ya'kûb b. Muksim el-Bağdâdî el-Attâr olup, 354/965'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 110.

²⁸¹ Asıl adı Ebû Ali Ahmet b. Ubeydullah b. Hamdân b. Sâlih el-Bağdâdî olup, 340/952'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 356.

²⁸² Kabâkîbî, *Mecma'u's-surûr*, 50-51. beyitler.

“Hallâd”ın dört tarîki vardır. Bunlar İbn Şazzân,²⁸³ İbn Heysem,²⁸⁴ el-Vezzân²⁸⁵ ve Talhâ’dır.”²⁸⁶

.....
لليثهم محمد بن يحيى
ومعه سلمة فالأول القنطاري والبط عنه فاعقلو
والثاني عنه ثعلب وابن الفرج
.....²⁸⁷

“Ebü’l-Hâris”ın iki tarîkinden biri Muhammed b. Yahyâ²⁸⁸ ve Seleme b. Âsım,²⁸⁹

Muhammed b. Yahyâ’nın iki tarîkinden biri el-Bettî²⁹⁰ ve el-Kantarî,²⁹¹

Seleme b. Âsım’ın iki tarîkinden biri Sa‘leb²⁹² ve İbnü’l-Ferec’dir.”²⁹³

²⁸³ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. eş-Şâzân el-Cevherî el-Bağdâdî olup, 286/900’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 152.

²⁸⁴ Asıl adı Ebû Abdullah Muhammed b. Heysem el-Kûfî olup, 249/864’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 195.

²⁸⁵ Asıl adı Ebû Muhammed el-Kâsım b. Yezîd b. Küleybi’l-Vezzânî’l-Eşca’î el-Kûfî olup, 250/865’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 25.

²⁸⁶ Asıl adı Ebû Dâvud Süleyman b. Abdurrahman b. Hammâd el-Talhî olup, 252/867’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 3, S. 61.

²⁸⁷ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-surûr*, 51-53. beyitler.

²⁸⁸ Asıl adı Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Bağdâdî olup, “Küçük Kisâî” lakâbıyla meşhur olmuştur. 288/901’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 15.

²⁸⁹ Asıl adı Ebû Muhammed Seleme b. Âsım el-Bağdâdî en-Nahvî olup, 270/884’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 311.

²⁹⁰ Asıl adı Ebü’l-Hasan Ahmed b. el-Hasan El-Battî el-Bağdâdî olup, 300/913’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 47.

²⁹¹ Asıl adı Ebû İshak İbrahim b. Ziyâd el-Kantarî olup, 310/923’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 15.

²⁹² Asıl adı Ahmed b. Yahya b. Yezîd b. Seyyâr eş-Şeybânî Ebü’l-Abbâs Sa‘leb en-Nahvî el-Bağdâdî olup, 291/904’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 148.

²⁹³ Asıl adı Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ferec el-Gassânî el-Bağdâdî olup, 300/913’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 229.

وجعفر للدّوري والضرير حج

لأول نجل الجندا وولد ديزوية والثاني للشذاء رد

وإبن أبي لهاشم²⁹⁴

“Ed-Dûrî’nin iki tarîkinden biri Ca‘fer en-Nusaybî²⁹⁵ ve Osman ed-Darîr;²⁹⁶

Ca‘fer en-Nusaybî’nin iki tarîkinden biri İbnü’l-Celendâ²⁹⁷ ve İbn Deyzûye;²⁹⁸

Osman ed-Darîr’in iki tarîkinden biri İbn Ebî Hâşim ve eş-Şezzâi’dır.”

عيسي بن وردان هبه والفضل ويتلوا

لهبة الحمام والحنبل جد والفضل عنه ابن شبيب ولد

هارون أيضا.....²⁹⁹

“İsâ b. Verdân’ın iki tarîkinden biri Hibetullah b. Ca‘fer ve İbn Şâzân;³⁰⁰

Hibetullah b. Ca‘fer’in iki tarîkinden biri el-Hammâmî³⁰¹ el-Hanbelî;³⁰²

²⁹⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 53-55. beyitler.

²⁹⁵ Asıl adı Ebü’l-Fadl Ca‘fer b. Muhammed b. Esed ed-Darîr en-Nusaybî olup, 307/920’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 1, S. 195.

²⁹⁶ Asıl adı Saîd b. Abdurrahman b. Saîd el-Bağdâdî olup, 310/923’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 21.

²⁹⁷ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. el-Hasan el-Cüledâ el-Mûsîlî olup, 340/952’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 201.

²⁹⁸ Asıl adı Ebû Ömer Abdullah b. Ahmed Zîzûye Ebû Ömer ed-Dımeşkî’dır. Tahminlerimize göre Zîzûye ismi, Araçadaki yazım benzerliği sebebiyle zamanla değişip Deyzûye şeklini almıştır. 330/942’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 406.

²⁹⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 55-57. beyitler.

³⁰⁰ Asıl adı Ebü’l-Abbâs b. İsa el-Fadl b. Şâzân er-Râzî olup, 290/903’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 10.

³⁰¹ Asıl adı Ebü’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ömer el-Hammâmî olup, 417/1027’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 521.

³⁰² Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Feth el-Hanbelî olup, 390/1000’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 117.

İbn Şâzân'ın iki tarîkinden biri İbn Şebîb³⁰³ ve İbn Hârûn'dur."³⁰⁴

..... وابن جمار يلي للدوري والهاشم فابن نهشل

مع ابن نفاح لدور وولد رزين والجمال للهاشم ورد³⁰⁵

“Süleyman b. Cemmâz'ın iki tarîkinden biri el-Hâşimî³⁰⁶ ve ed-Dûrî;

El-Hâşimî'nin iki tarîkinden biri İbn Razîn³⁰⁷ ve Ezrak Cemâl;

Ed-Dûrî'nin iki tarîkinden biri İbn Nehşel³⁰⁸ ve İbn Neffâh'dir."³⁰⁹

وبابي طيب والجوهر سم رويس والنحاس وابن مقسم³¹⁰

“Ruveys'in, et-Temmâr'dan³¹¹ olan Ebû Tayyib,³¹² el-Cevherî³¹³, en-Nahhâs,³¹⁴

İbn Miksem ve isimli dört tarîki vardır.”

³⁰³ Asıl adı Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Osman b. Şebîb er-Râzî olup, 312/925'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 80.

³⁰⁴ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Hârûn er-Râzî el-Bağdâdî olup, 330/942'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 123.

³⁰⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 57-58. beyitler.

³⁰⁶ Asıl adı Ebû Eyyûb Süleyman b. Dâvud El-Hâşimî el-Bağdâdî olup, 216/832'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 3, S. 158.

³⁰⁷ Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. İsâ b. İbrahim b. Razîn et-Teymî el-İsbahânî olup, 253/867'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 223.

³⁰⁸ Asıl adı Ebû Abdillâh Ca'fer b. Abdullah b. es-Sabbâh b. Nehşel el-Ensârî el-İsbahânî olup, 294/907'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 192.

³⁰⁹ Asıl adı Ebü'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. en-Neffâh el-Bâhilî el-Bağdâdî olup, 314/927'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 242.

³¹⁰ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 59. beyit.

³¹¹ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn b. Nâfî' et-Temmâr el-Bağdâdî olup, 310/923'de vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 2, S. 271.

³¹² Asıl adı Ahmed b. Yûsuf Ebû Tayyib el-Bağdâdî olup, 350/962'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 152.

³¹³ Asıl adı Ebü'l-Hasan Ali b. Osman b. Hubşân el-Cevherî olup, 340/952'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 556.

³¹⁴ Asıl adı Ebü'l-Kâsım b. Abdullah b. el-Hasan b. Süleyman en-Nahhâs el-Bağdâdî olup, 368/979'da vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 414.

وروح بآبن وهب والزبيري لأول للمعدل الخير

وحمزة نجل علي والثان عد غلام نجل شنبوذ وولد

حبشان أيضا.....³¹⁵

“Ravh’in iki tarîkinden biri İbn Veheb³¹⁶ ve ez-Zübeyrî;³¹⁷

İbn Veheb’in iki tarîkinden biri Müaddel ve Hamza b. Ali;³¹⁸

Ez-Zübeyrî’nin iki tarîkinden biri Gulâm b. Şenebûz³¹⁹ ve İbn Hubşân’dır.”³²⁰

..... ولإسحاق ورد وولده والبرصاطي واتحد

وإبن ابي عمر عنه بيدي بكر إبن شاذان وسوسنجردي³²¹

“İshak’in doğrudan aldığı tarîkler Muhammed b. İshak³²² ve el-Bursâtî’dır.”³²³

³¹⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 60-62. beyitler.

³¹⁶ Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. Veheb b. Yahyâ es-Sakfî el-Basrî el-Kazzâz olup, 270/884’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 2, S. 276.

³¹⁷ Asıl adı Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Ahmed b. Süleyman ez-Zübeyrî olup, 300/913’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 292.

³¹⁸ Basralı olup, 320/933’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 276.

³¹⁹ Ruveys rivâyetindeki Ebû Tayyib tarîki olan zâttır.

³²⁰ Ruveys rivâyetindeki el-Cevherî tarîki olan zâttır.

³²¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 62-63. beyitler.

³²² Asıl adı Muhammed b. İshâk b. İbrâhim b. Osman b. Abdullah el-Mervezî olup, 290/887’de vefat etmiştir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, C. 3, S. 123.

³²³ Asıl adı Ebû Ali el-Hasan b. Osman en-Neccâr olup, 360/972’de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 220.

“İbni Ebî Ömer³²⁴ aracılığıyla aldığı tarîkler, es-Sûsencerdî³²⁵ ve Bekir b. Şâzân’dır.”³²⁶

والشطي والقطيعب والمطوعي ونجل بويان لادريس فع³²⁷

“İdris’in dört tarîki vardır. Bunlar eş-Şattî,³²⁸ el-Katî’î,³²⁹ el-Muttavvi’î ve İbn Bûyân’dır”.

4.3. Kırâatle Alakalı Bazı Teknik Bilgiler

Müellif tariklerden bahsettikten sonra usul kısmına giriş yapmadan evvel okuyucuların dikkat etmesi gereken bazı teknik detaylara yer vermektedir. Şöyle ki:

واللفظ يغني إن جلا بالكلمة

عن قيدها والصدّ عن صدّ كما مد وإثبات و فتح فعلم³³⁰

“Lafız kelimede açık ve net bir şekilde gelirse, med isbat, feth gibi, biri zikredilince diğeri anlaşılacak olan vecihlerin, zıddını söylemekten müstağnidir.”

فإن جرى التحريك بالإطلاق فهو فتح للسكون لاقى

³²⁴ Asıl adı Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed et-Tûsî el-Bağdâdî olup, 352/964'de vefat etmiştir. İbni Ebî Ömer en-Nakkâş ismiyle meşhur olmuştur. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 186.

³²⁵ Asıl adı Ebü'l-Hasan Ahmet b. Abdillâh b. el-Hadr es-Sûsencerdî el-Bağdâdî olup, 404/1014'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 52.

³²⁶ Asıl adı Ebü'l-Kâsım b. Abdullâh Bekir b. Şâzân el-Bağdâdî el-harabî olup, 405/1015'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 178.

³²⁷ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 64. beyit.

³²⁸ Asıl adı Ebû İshak İbrahim b. el-Hüseyn b. Abdillâh en-Nesâc el-Bağdâdî olup, 370/982'de vefat etmiştir. Eş-Şattî ismiyle meşhur olmuştur. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, S. 11.

³²⁹ Asıl adı Ebû Bekir Ahmet b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Katî'î olup, 368/980'de vefat etmiştir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 43.

³³⁰ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 85-86. beyitler.

والفتح للكسر كذا والنصب
للضم فتح و لرفع نصب
للجرّ والنون لياء حسب
طردا و تذكير و رفع غيب³³¹

“Mutlak tahrikden (hareke) maksat fethadır ve iskânın zıddıdır.³³² Nûn ile yâ'nın birbirinin zıddı olduğu gibi, fetha ile kesre, nasb ile cer zıddlıkta birdirler. Nasb için zıddın yalnızca raf' olduğu gibi, damme için zıd olan yalnız fethadır.”

Müellif daha önce temas ettiğimiz üzere 101 ve 112. beyitler arasında mahâric-i hurûf hakkında bilgi vermiş; bunların sayısının on yedi olup, beş âzâya münhasır olduğunu ve harflerin hangi mahreçlerden çıktığını beyân etmiştir.

113. beyitten 120'ye kadar harflerin sıfatlarından, 120. Beyitte ise Kur'ân-ı Kerîm okuma seyirlerinden bahsetmiştir. Şöyle ki:

واقراً كلام الله بالتحقيق حدرا و تدويرا و بالترقيق³³³

“Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i tahkik,³³⁴ hadr³³⁵ ve tedvirle³³⁶ oku!”

120. beyitten sonra harflerin kalın veya ince okunması ile alakalı bazı hususlara dikkat çekmiştir. Şöyle ki:

و جود الترفيق في لفظ الألف و همز أدعو و أعوذ و الف
والأم من وليتأطف و على الله لا الضال و ظللنا لدى
و الميم من مخمصة و من مطر و باء بسم الله مع برق و بر

³³¹ Kabâkîbî, *Mecma' u's-sürûr*, 87-91. beyitler.

³³² Müellif eserinde “harrîk” ifâdesini kullandığı zaman fetha anlaşılıp başka bir hareke anlaşıl-maması gerektiğini ifâde etmektedir.

³³³ A.g.e., 120. beyit.

³³⁴ Tahkik, luğat olarak eksik veya fazla yapmadan bir şeyin hakkını verme hususunda çok dikkatli ve hassas olmaktır. Kırâat istilâhında ise, medleri son sınırına kadar uzâtıp (4-5 elif) hemzeleri isbat etmek, izhâr ve şeddeleri açık ve net yapıp, gunneleri yerli yerinde eda etmek yani; ağır ağır ve dikkatlice okumaktır. Bkz. İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, C. 1, S. 205.

³³⁵ Hadr, luğatta düşürmek sürat göstermektir. İstilahta ise kasr, iskân, ihtilas, bedel ve benzeri olan vecihleri rivâyet sahih olacak şekilde hafifletip, hızlı okumaktır. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 207.

³³⁶ Tedvir, tahkik ile hadr arasında olan bir okuma mertebesidir. Kırâat imamlarının çoğu bu mertebeyi tercih etmişlerdir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 207.

و حاء حصص احطت و ابن إطباقه مع بسطت واستين

الخلف في نخلتكم و غته³³⁷

“ (أدعو, أعود) gibi yerlerdeki hemzeleri;

(واليتلطف, على الله, و لا الضالين, ظللنا) gibi kelimelerdeki lââm’ları;

(مَحْمَصَة, مَطَر) gibi kelimelerdeki mîm’leri;

(بِاسْمِ, بَرَق, بر) gibi kelimelerde be’leri;

(حَصْحَص, أَحَطت) gibi kelimelerdeki hâ’ları terkikini güzel yap. (kalın okuma)

(أَحَطت, بَسَطت, نَخَلْتُمْ) kelimelerinde bulunan nâkıs idgâmları yaparken itbak sıfatını

(ط, ق) iyice belirt!”

ميم و نون شددًا ظاهرة

و ساكن الميم لدى البا خفيا

لا سيما واو و فاء فاعرف³³⁸ و اظهرتها عند باقي الاحرف

“Mim ve nûn harfleri şeddeli oldukları zaman gunneyi beyân et;

Mim harfî be’den önce sâkin olarak geldiği zaman ehl-i edânın ihtiyarına göre mim’i gunne ile ihfâ eyle;

Mim sâkin olduktan sonra, be harfinden başka bir harf gelirse, mim’i izhârla oku;

Yine Mim sâkin olup (و, ف) harfleri gelirse dikkat et; (izhârını güzel yap)”

Müellif bu beyitlerin ardından idgâma taalluk eden bir kısım meselelere temas etmiş daha sonra, 133. beyitte vakıf konusuna giriş yapmıştır. Şöyle ki;

فالوقف قطع اللفظ عما بعده تقديرًا او لفظًا فحقوق حده

“Vakıf, kendisinden sonra gelen lafzı takdîran veya lafzen kesmektir.”

Bu tariftten sonra 141. beyte kadar vakfın çeşitleri (tâm, kâfî, hasen, gabîh, ızdırârî vb.) hakkında bilgi vermiş ve vakıfla alakalı şu hususa dikkat çekmiştir:

³³⁷ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 123-127. beyitler.

³³⁸ A.g.e., 127-129. beyitler.

و لم في الذكر وقف يجب ولا حرام دون امر يوجب³³⁹

“Kur’ân-ı Kerîm’de üzerinde durulması vâcib olan hiçbir vakıf olmadığı gibi, bir sebep olmadıkça üzerinde durulduğu zaman haram olan bir vakıfta yoktur.”

4.4. Eserin Usul Bölümü

Müellif ehil bir Kur’ân-ı Kerîm okuyucusunun bilmesi ve dikkat etmesi gereken harflerin mahreçleri, sıfatları, Kur’ân okuma mertebeleri, tecvid, harflerin ince ve kalın okunacağı yerler, idgâm kâideleri ve son olarak vakıf ve ibtidâ ile alakalı hususları beyân ettikten sonra usul kısmına başladığını şu beyitlerle ifâde etmektedir:

وها شروعي في الاصول فاعرفا والله حسبي في أموري و كفى³⁴⁰

“Şimdi eserin usul kısmına başladığımı bil! Allah işlerimde bana kâfidir ve o benim dayanağımdır.”

Kabâkıbî, 142 ve 146. beyitlerle usul kısmının ilk bâbı olan “bâbü’l-isti’âze” ye başlamış, burada Kur’ân-ı Kerîm okumaya başlamadan evvel istiâze edilmesi gerektiğini,³⁴¹ istiazenin hükmünü, kırâat imamlarının istiaze ile ilgili ihtilafları remizleri ile açıklamıştır.

Müellif 147. ve 153. beyitlerde “bâbü’l-besmele” konusunu işlemiş; iki sûre arasında besmelenin alınıp alınmaması hususunda kırâat imamları arasındaki ihtilaflarla birlikte Tevbe sûresiyle ilgili özel duruma dikkatleri çekmiştir. Şöyle ki;

و لم يسم في ابتداء السورة للحسن البصري سوى الفاتحة

و كلهم في حلتها بسموا والمنع في التوبة عنهم مستجل³⁴²

“Fatiha sûresi hariç sûrelerin evvelinde Hasan-ı Basrî için besmele vechi sözkonusu değildir;

³³⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 139. beyit.

³⁴⁰ A.g.e., 141. beyit.

³⁴¹ en-Nahl 16/98.

³⁴² Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 150-151. beyitler.

Tevbe dışında kalan sûrelerin evvelinde bütün kırâat imamları besmele vechini almıştır.”³⁴³

İki sûre arasındaki besmele ile alakalı genel bir hususa da şu beyitte işaret etmiştir:

وإن تصلها بأخير سورة فلا تقف ولا عليها تسكت³⁴⁴

“Eğer sûre sonunda besmeleyi vasledersen, sakın bismelenin sonunda vakfetme!”

Kabâkîbî, kırâat kitaplarının bir kısmının karakteristik özelliğine uyararak usul çerçevesindeki ihtilafları bitirmeden araya Fâtiha sûresini dâhil etmiş; bu sûredeki ferş karakterli ihtilafları zikredip ardından “Bâbü’l-idgâmi’l-kebîr” bahsiyle usul konusuna devam etmiştir. Fâtiha sûresinin ilk kelimesindeki ihtilafa;

ورفع كلّ الحمد لله اكسر فد.....³⁴⁵

Beytiyle işaret ettikten sonra; (ملك) kelimesindeki elif’li ve elif’siz;³⁴⁶ (نَعْبُدُ) kelimesindeki (نَعْبُدُ);³⁴⁷ (نَسْتَعِينُ) kelimesini (نَسْتَعِينُ);³⁴⁸ (الصراط) kelimesindeki (السرّاط);³⁴⁹ fâtiha’daki ve diğer sûrelerdeki (عليهم) kelimesindeki (عَلَيْهِمْ) ve (عَلَيْهِمُوا);³⁵⁰

(غير المغضوب) deki (غير المغضوب) kırâatlerini imamlarına isnat etmek sûretiyle açıklamıştır.³⁵¹

Müellif “Bâbü’l-idgâmi’l-kebîr” konusunu 168 ve 205. beyitlerde işlemiştir. Şöyle ki:

³⁴³ Hasan-ı Basrî, sadece Fatiha sûresinin evvelinde besmele çeker. Sûreler arasında geçiş yaparken veya sure ortasında besmele çekmez. Ayrıca Besmeleyi Fatiha’dan bir âyet olarak kabul etmez. Bkz. Kabâkîbî, *Îzâhü’r-rumûz*, 83-84.

³⁴⁴ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-surûr*, 153. beyit.

³⁴⁵ A.g.e., 154. beyit.

³⁴⁶ A.g.e., 154. beyit.

³⁴⁷ A.g.e., 155. beyit.

³⁴⁸ A.g.e., 156-157. beyitler.

³⁴⁹ A.g.e., 158-159. beyitler.

³⁵⁰ A.g.e., 160-161. beyitler.

³⁵¹ A.g.e., 167. beyit.

“Harekeli olan iki harf bitişik bir şekilde gelirse misleyn, mütecâniseyn veya mütekâribeyn idgâm olur.”

..... و في كلم فرح بنفسك و هت قيث غلم³⁵³

Beytiyle idgâmı misleyn harflerinin on yedi olduğunu³⁵⁴ açıkladıktan sonra sırasıyla mütecaniseyn ve mütekaribeyn idgâm hakkında bilgiler vermiştir.

Bir başka usul konusu olan “bâb-u hâi’l-kinâye” bahsini 205 ve 217. beyitlerde işlemiş, hâ-i kinâye’yi dört kısma ayırmıştır;

1. (إئه هو)³⁵⁵ gibi iki hareke arasında olanlar.
2. (و آتيناہ الانجيل)³⁵⁶ gibi iki sâkin arasında olanlar.
3. (وله الحكم)³⁵⁷ gibi bir harekeli veya sâkin arasında olanlar.
4. (فيه هودى)³⁵⁸ gibi sâkin veya harekeli arasında olanlar.

Zikredilen örnekleri verdikten sonra bu konuda her bir kırâat imamına âit ihtilaf-ları detaylı bir şekilde ele almıştır.

“Bâbu’l-meddi ve’l-kasr” konusunu 217. ve 234; “bâbu’l-hemzeteyn min kelime”yi 235. ve 266., “bâbu’l-hemzeteyni min kelimeteyn”i ise 267. ve 274. beyitlerde açıklamıştır. Önce iki hemzenin durumundan bahseden Kabâkıbî daha sonra 275. ve 305. beyitlerde müfret hemzeden, 306. ve 313. beyitlerde hemzenin harekesini kendisinden önceki sâkin harfe naklinin ele alındığı “bâbu nakli hareketi’l-hemzi ile’s-sâkini kablehâ”yı işlemiş ve “bâbu’s-sekt ale’l-hemzi ve ğayrihâ” konusuna da 314. ve 319. beyitlerle temas etmiştir. 320. ve 332. beyitlerde Hamza, A‘meş ve İbn Âmir’in râvîsi

³⁵² Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 168. beyit.

³⁵³ A.g.e., 170. beyit.

³⁵⁴ (ب, ت, ث, ح, ر, س, ع, غ, ف, ق, ك, ل, م, ن, ه, و, ي) harfleridir.

³⁵⁵ İsrâ 17/1.

³⁵⁶ el-Mâide 5/46.

³⁵⁷ el-Kasâs 28/70.

³⁵⁸ el-Mâide 5/46.

Hişâm'ın hemzeler üzerinde yapmış olduğu vakıflarla alakalı özel bir başlık açarak bu konudaki ihtiyarlarıyla alakalı bilgi vermiştir.

Müellif, hemzelerin genel durumuyla alakalı detaylı bilgi verdikten sonra “bâbu idgâmi's-sağîr” isimli bir başlık açmış, 333. ve 334. beyitlerde (ذ) edatındaki (ذ) harfinden, 335. ve 337. beyitlerde (قد) edatındaki (د) harfinden, 338. ve 339. beyitlerde “tâ-i te'nîs”den ve son olarak (لام), (هل) ve (بل) edatlarındaki idgâmdan bahsetmiş ve bu konuyu nihâyete erdirmiştir.

Bu konunun ardından yine idgâm çerçevesinde (ف) ve (ب), (ب) ve (م) gibi mahreç olarak birbirine yakın olan harfleri, 344. ve 355. beyitlerde “bâb-u hurûfin karubet mahâricuhâ” başlığı altında incelemiş ve daha sonra 356. ve 360. beyitlerde tenvin ve sâkin olan nûn ile alakalı ihfâ, izhâr, iklab ve idgâm gibi vecihleri “bâbu ahkâmi'n-nûni's-sâkineti ve't-tenvîn” adlı başlıkta ele almıştır.

Kabâkîbî eserin usul kısmı çerçevesinde, 361. ve 412. beyitlerde imâle ile alakalı bilgileri “bâbü'l-fethi ve'l-imâleti beyne'l-lafzateyn” başlığı altında vermiş, (التورية) gibi son harfi “hâ-i te'nîs” ile biten kelimelerdeki vakıf şeklinden 413. ve 417. beyitlerde; kırâat imamlarının (ج) harfindeki okuyuş ihtilaflarından 418. ve 430. beyitlerde; (ج) harfindeki ihtilaflardan ise 431. ve 435. beyitlerde bahsetmiştir.

Müellif, 436.

لإسكان أصل الوقف والكل أشم ورام فيه حيث ما رفع و ضم

Beytinde vakıfta asıl olanın sukun olduğunu ifâde etmiştir.³⁵⁹

442. beyte kadar “bâbü'l-vakfi alâ evâhiri'l-kelim” başlığı altında kelime sonunda durulması halinde oluşan ravm ve işmâm vecihlerini izah etmiş; 442 ve 461. beyitlerde ise vakıfla alakalı başka bir konu olan “bâbü'l-vakfi alâ mersûmi'l-hat” konusunu ele almış, burada resm-i hatta göre kelimelerde vakıf halinde meydana gelen ibdâl, hazf, isbât, kat' ve vasıl durumlarındaki ihtilaflardan bahsetmiştir.

³⁵⁹ “Vakıfta asıl olan sukundur. Kelime sonunun raf' ve damme gelmesi durumunda bütün imamlar için işmâm ve revm vechi vardır.”

Kabâkîbî eserin usul kısmını 461. ve 529. beyitlerde yer alan muzâf³⁶⁰ ve zâid³⁶¹ “yâ” larla ilgili vecihleri ayırmış ve bu kısmı tamamlamıştır.

4.5. Eserin Ferş Bölümü

Müellif usul kısmının ardından 530. beyitle başlayan “bâb-u ferşî'l-hurûf” başlığı ile eserin ikinci kısmına giriş yapmıştır. Bu kısımda 974 beyit çerçevesinde Bakara Sûresinden Nâs Sûresine kadar olan ferşî farklılıklardan bahsetmiştir. Burada ferş-i hurûftan maksat Kur'ân-ı Kerîm sûrelerini sırasıyla takip etmek suretiyle kırâat farklılıklarını hangi imam, râvî ve tarik'a ait olduğunu meydana çıkarıp, kelimelerde olan farklılıkları bu kârîlere nisbet etmektir. Konunun daha anlaşılması için ferşî farklılıkların neler olduğu ile alakalı bazı başlıkları şu şekilde sıralamamız mümkündür:³⁶²

- 1- Harekesi değişen, fakat mânâsı ve sûreti değişmeyen vecih,³⁶³
- 2- Harekesi ve mânâsı değişen, fakat sûreti değişmeyen vecih,³⁶⁴
- 3- Harfleri ve mânâsı değişen, fakat sûreti değişmeyen vecih,³⁶⁵
- 4- Harfleri ve sûreti değişen, fakat mânâsı değişmeyen vecih,³⁶⁶
- 5- Fiillerin mâzî, müzâri, emir gibi tasrifî yönünden farklı vecihler,³⁶⁷
- 6- İsimlerde müfret, tesniye, cemi vb. hususlardaki farklı vecihler,³⁶⁸

³⁶⁰ İsim, fiil ve harfe muttasıl, mütekellim zamiri olarak gelen “yâ”lardır. Bkz. Kabâkîbî, *Îzâhu'r-rumûz*, 249.

³⁶¹ Kelimenin aslından olup, resm olarak hatta (yazıda) gözükmeyen “yâ”lardır. Bkz. A.g.e., 256.

³⁶² Bkz. Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 150-159.

³⁶³ القدس (Bakara 2/87, Mâide 5/10, Nahl 16/102) kelimesinin القدس şeklinde okunması.

³⁶⁴ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ (Rûm 30/22) âyetindeki للعالمين kelimesinin للعالمين şeklinde okunması.

³⁶⁵ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (A'raf 7/169) âyetinin أَفَلَا يَعْقِلُونَ şeklinde okunması.

³⁶⁶ الصراط kelimesinin السراط şeklinde okunması.

³⁶⁷ وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى (Bakara 2/125) âyetinde geçen وَاتَّخِذُوا kelimesini mâzî sığasıyla وَاتَّخِذُوا şeklinde okunması.

³⁶⁸ كُلُّ أَمِّنٍ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ (Bakara 2/285) âyetindeki كُتُبِهِ kelimesini كِتَابِهِ şeklinde müfret olarak okunması.

7- İsbat ve hazifde (ziyade ve noksanlık) meydana gelen vecihler,³⁶⁹

Müellif “ferş-i hurûf” bâbını detaylı bir şekilde anlattıktan sonra aslında bir usul konusu olan “bâbü't-tekbîr” konusunu işlemiştir. Burada tekbirin hükmünden ve vecihlerinden bahsetmiş, hangi sûreden itibaren tekbir getirilmesi ile alakalı ihtilafa şöyle dikkat çekmiştir:

في كل حال من ألم والضحي من أول آخر قد صُحِّحاً³⁷⁰

“İnşirah sûresinin başı veya Duhâ sûresinin sonundan itibaren tekbir getirmenin hükmü sahihtir.”

Kabâkîbî bu beyitlerden sonra daha önce temas ettiğimiz üzere eserini nerede, ne zaman ve kaç beyit olarak yazdığını ifâde etmiş, ardından eserinin İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli kitabından daha anlaşılır olduğunu şu beyitlerle ifâde etmiştir:

من دره النضيد ما يبين من طيبة النشر الذي لم يستبين
يا ناظرا فيها وفيه اجملا و ان تجد عيبا فسد الخلا³⁷¹

“Bu eserin gayet güzel tertib edildiğini ve çokta anlaşılır olmayan *Tayyibetü'n-Neşr* 'den daha kolay ve anlaşılır olduğunu bil! Ey esere bakan kişi eğer eserde bir kusur bulursan, o kusuru kendin gider.”

Müellif şu beyitlerle eserini nihayete erdirmiştir.

أحمد لله مصلي على من رحمة الله للعالمين ارسل
وآله الغر الكرام الشرفا و صحبه الذين نالوا الشرفا³⁷²

“Allah'a hamdolsun, âlemlere rahmet olarak göndermiş olduğu Hz. Peygamber'e, onun ehline ve kendisine ulaşma şerefine nâil olmuş sahabesine de selam olsun.”

³⁶⁹ قَالَوا اتَّخَذُوا (Bakara 1/116) âyetinin “vav”sız şekilde قَالَوا اتَّخَذُوا olarak okunması.

³⁷⁰ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 1497. beyit.

³⁷¹ A.g.e., 1506-1507. beyitler.

³⁷² A.g.e., 1508-1509. beyitler.

5. ESERDE KULLANILAN ISTILAHLAR

Kabâkîbî araştırma konumuz olan *Mecma' u 's-surûr* isimli eserini telif ederken kitabın hem usul hem de ferş bölümünde tecvid ve kırâat ilmiyle alakalı bir takım ıstılahlar kullanmıştır. Eserin daha iyi anlaşılması düşüncesiyle bu ıstılahların bilinmesinde fayda mülâhaza ediyoruz. Bunları şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

5.1. Aksa'l-halk (أقصى الحلق)³⁷³

Boğazın nihâyeti denilen bölgedir. Bu mahreçten (أ) ve (ه) harfleri çıkar.³⁷⁴

5.2. Aksal-lisân (أقصى اللسان)³⁷⁵

Dilin boğaza en yakın kısmı olup, (ق) harfinin çıktığı mahreçtir.³⁷⁶

5.3. Ârız (العارض)³⁷⁷

Zâhir olmak, meydana gelmek³⁷⁸ mânâlarında kullanılan “ârız” kelimesi, kırâat ıstılahında “Med veya lîn harfinden sonra belli bir sebebe bağlı olarak oluşan ses uzantısı” şeklinde tarif edilmiştir. Kırâat ve tecvit kitaplarında med veya lîn harflerinden sonra vakıf sebebiyle meydana gelen ârizî sukunün varlığından dolayı oluşan med ârizi med’dir. Bu şekilde oluşan meddin adı da “medd-i ârız”dır.³⁷⁹

³⁷³ Kabâkîbî, *Mecma' u 's-surûr*, 103. beyit.

³⁷⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 192.

³⁷⁵ Kabâkîbî, *Mecma' u 's-surûr*, 104. beyit.

³⁷⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 193.

³⁷⁷ Kabâkîbî, *Mecma' u 's-surûr*, 231. beyit.

³⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 7, S. 112, “ard” maddesi.

³⁷⁹ Atiyye Kâbil Nasr, *Gâyetü'l-murîd fi ilmi't-tecvîd* (Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1409), 101-105.

5.4. Ashâb (أصحاب)³⁸⁰

Dost arkadaş gibi mânâlara gelen “ashab”, “sâhib” kelimesinin çoğuludur.³⁸¹ Ashab kelimesi bir âlimin yakın talebeleri ve ona tabi olan çevresindeki ilim erbabı kimseler için kullanılmaktadır.³⁸²

Kırâat istilahında ise kırâat imamlarından vasıtalı veya vasıtasız olarak kırâat rivâyet eden meşhur râvîler mânâsına gelmektedir.³⁸³

5.5. Basrî (البصري)³⁸⁴

Basra’da yetişmiş ilim adamları için kullanılan nisbedir. Kabâkîbî kasidesinde yer verdiği el-Basrî nisbesiyle kırâat imamlarından Ebû Amr, Ya’kûb, Yezîdî ve Hasan-ı Basrî’yi kast etmiştir.

5.6. Besmele (بِسْمِ اللّٰهِ)³⁸⁵

Besmele, masdar bir kelime olup,³⁸⁶ “bismillahirrahmânirrahîm” ifâdesinin karşılığıdır. Mânâsı “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla başlarım” demek olan besmele’yi, on dört kırâat imamından Hasan-ı Basrî hariç tevbe sûresi dışında kalan sûrelerin evvelinde okuma hususunda ittifak etmişlerdir.³⁸⁷

Neml sûresi’nin 30. âyeti dışında sûre başlarında yazılmış olan besmelelerin âyet olup olmadığı hususunda ihtilaf olmakla beraber, başta ibadetler olmak üzere, mekruh ve haram olmayan her mübah veya emrolunmuş meşru bir işe besmele ile başlamak Hz. Peygamber’in sünnetine dayanmaktadır.³⁸⁸

³⁸⁰ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 11. beyit.

³⁸¹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 1, S. 519, “sahb” maddesi.

³⁸² Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtîbî ve Hirzu’l-Emânî ve Vechu’t-tehânî*, 144.

³⁸³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu’le el-Mevsîlî (ö. 656/1258), *Kenzü’l-me’ânî fî şerhi Hirzi’l-emânî* (Mısır: Mektebu’r-Reîsî, 1954), 19.

³⁸⁴ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 80. beyit.

³⁸⁵ A.g.e., 147. beyit.

³⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 2, S. 403, “Besmele” md.

³⁸⁷ Kabâkîbî, *Îzâhü’r-rumûz*, 83-84.

³⁸⁸ Bkz. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Musned* (Beyrut, ts.), C. 2, S. 359.

5.7. Beyne Beyne (بين بين)³⁸⁹

“Beyne-beyne”, “beyne’l-feth ve’l-imâle” ifâdesinin kısaltılmış şeklidir. “Harfin fethasını, fetha hareke ile kesra arasında fethaya daha yakın bir ses ile yahut “elif”i “yâ” ya biraz meylettirerek okumak” şeklinde tarif edilmiştir. Başka bir ifâdeyle beyne-beyne “elif”i mütevassıt bir fetha ile tam bir imâle arasında bir sesle telaffuz etmek” demektir. “İmâle-i suğrâ”, “taklil” ve “imâle-i mutevvesıta” da “beyne-beyne” için kullanılan diğer tabirlerdendir.³⁹⁰

5.8. Beyniyye (بينية)³⁹¹

Lügatta “ortada olmak, açıklık” mânâlarına gelen beyniyye, ıstılahta “harf telaffuz edilirken sesin akmakla akmamak arası bir halde olması” demektir. Şiddet ve rihvet sıfatlarının ortasında bulunduğu için bu isim verilen beyniyye sıfatının harfleri beş olup, (ر , ع , ل , م , ن) cümlesindeki (لن عمر) harfleridir.³⁹²

5.9. Cehr (الجهر)³⁹³

“Açıklamak, ilan etmek, ortaya çıkarmak” gibi mânâlara gelen ve hems sıfatının zıddı olan cehr, ıstılahta “harekeli harfin telaffuzu sırasında nefesin akmayıp hapsolmesi” demektir. Bunun sebebi, cehr harfleri okunurken mahrece kuvvetli bir şekilde dayanılmasıdır. Tecvid ıstılahında cehr sıfatı olan harflere “hurûf-u mechûre”³⁹⁴ denmekte olup, hems sıfatının dışında kalan (ظل قو ربض اذ غزا جند مطيع) harfleridir³⁹⁵

³⁸⁹ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-surûr*, 257. beyit.

³⁹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 2, S. 30; Dimyâtî, *el-İthâf*, 247; Abdülfettah, *el-Vâfi*, 140; Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî*, 147.

³⁹¹ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-surûr*, 115. beyit.

³⁹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 202.

³⁹³ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-surûr*, 113. beyit.

³⁹⁴ Cehr sıfatı olan harfler (ب , م , و , ظ , ذ , ض , د , ل , ن , ز , ر , ج , ي , غ , ع) harfleridir.

³⁹⁵ Ebü’l-Bekâ Nûrüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî (ö. 801/1399), *Sirâcü’l-kârîi’l-mübtedî ve tezkâru’l-mukrii’l-müntehî* (Mısır: Matba’atü Mustafâ el-Bâyî el-Halebi, 1954), 409; Ebü’l-Hasan Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Safâkusî (ö. 1118/1706), *Tenbihü’l-ğâfilîn ve irşâdü’l-câhilîn*, thk. Muhammed eş-Şâzeli en-Neyfer (Müessesât-ü Abdli’l-Kerîm, ts.), 36.

5.10. Cem‘ (الجمع)³⁹⁶

Lugatta aynı cinsten üç veya daha fazla varlığı gösteren çokluk ismidir. Arapça’da cemî’nin cemî müzekker sâlim (erkek çoğul), cemî müennes sâlim (dişi çoğul) ve cemî mükesser (kırık çoğul) olmak üzere üç çeşidi vardır.³⁹⁷

5.11. Cer (الجر)³⁹⁸

Arapça nahiv ilminde i‘rabın hallerinden birisi olup, isimlere mahsus bir hususiyettir. “Çekmek, sürüklemek” gibi mânâları olan cer kelimesi,³⁹⁹ nahiv âlimlerine göre “fiillerdeki mânâları isimlere çeken, onlara izâfe edendir.” İsimlerde izafet, harfi cer veya bir takım sebeplerden dolayı cer harekesi taalluk eder. Bu sebeplerden biriyle kelimenin sonu mecrur yani kesre harekeli olur.⁴⁰⁰

5.12. Cevf (الجوف)⁴⁰¹

Boğazın göğüse bitişik olan kısmından dudaklara varıncaya kadar, boğaz ile ağız içindeki boşluğa denir. Buradan harfi med olan (و, ي, ا) harfleri çıkar.⁴⁰²

5.13. Cezm (الجزم)⁴⁰³

Lügatta “azmetmek, dönmek üzere bir işe niyetlenmek” mânâsında kullanılan cezm,⁴⁰⁴ nahiv ıstılahında “müzari fiillere mahsus bir i‘rab” olarak tarif edilmiştir. Müzari fiilin başına cezm edatlarından biri geldiği zaman zikredilen fiil, sâkin ve cezm

³⁹⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 75. beyit.

³⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 2, S. 403, “Cem” md.; Muhammed Cüneydî Muhammed Saîd İsbir Bilal Cüneydî, *Kitâbuş-ş-şâmil mu‘cem fi ulûmi’l-lugati’l-Arabiyye ve musdalahâtihâ* (Beyrut, 1985), 248.

³⁹⁸ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 88. beyit.

³⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 4, S. 128, “Cer” md.

⁴⁰⁰ Muhammed Semîr Necîb el-Lübendî, *Mu‘cemu’l-musdalahâti’n-nahviyye ve ‘s-sarfiyye* (Beyrut: Müessetü’r-Risâle, 1985), 43, “Cer” md.

⁴⁰¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 102. beyit.

⁴⁰² Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 193.

⁴⁰³ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-surûr*, 174. beyit.

⁴⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 12, S. 97, “Cezm” md..

işaretli olur. Cezm olmasının alameti harfîn sükûn hali veya illet harfî yahut kelime sonundaki (ن) harfinin hazfidir.⁴⁰⁵

5.14. Damm (الضم)⁴⁰⁶

“Toplamak, eklemek” mânâlarına gelen damm,⁴⁰⁷ “harekeyi telaffuz ederken dudakları toplamak” şeklinde tarif edilmiştir. Genel olarak harfîn ötreli durumu için kullanılan bir ıstılah olup, alameti harfîn üzerine koyulan küçük bir “vâv”dır.⁴⁰⁸

5.15. Dimeşkî (الدمشقي)⁴⁰⁹

Dimeşk (Şâm)’da doğup yetişen âlimler için kullanılan bir nisbedir. Kabâkıbî bu nisbeyi kırâat imamlarından İbn Âmir için kullanmıştır.

5.16. Ehl-i Hicâz (أهل الحجاز)⁴¹⁰

Mekke ve Medine bölgesi için kullanılan bir ifâdedir. Kırâat imamlarından Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer Medine, İbn Kesîr ve İbn Muhaysin Mekke İmamı olup, bunlara Ehl-i Hicaz denilmektedir.⁴¹¹

5.17. Ehlullah (أهل الله)⁴¹²

Hz. Peygamber’in Kur’ân ehli insanlar için kullanmış olduğu bir tabir olan ehlullah, Allah’ın yakın dostları anlamına gelmektedir.

5.18. Ehlü’z-zikr (أهل الذكر)⁴¹³

Ehl-i Kur’ân mânâsına gelmektedir. Kabâkıbî eserdeki kâfiye uyumundan dolayı bazen benzer mânâlı olan kelimeleri başka sözcüklerle ifâde etmiştir.

⁴⁰⁵ Lübandî, *Mu‘cem*, 48.

⁴⁰⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 122. beyit.

⁴⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 13, S. 256.

⁴⁰⁸ Lübandî, *Mu‘cem*, 135.

⁴⁰⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 15. beyit.

⁴¹⁰ A.g.e., 72. beyit.

⁴¹¹ Kabâkıbî, *Îzâhü’r-rumûz*, 80.

⁴¹² Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 5. beyit.

⁴¹³ A.g.e., 5. beyit.

5.19. Eimme (الأئمة)⁴¹⁴

İmam kelimesinin çoğulu olan eimme, kırâat ıstılahında “kırâat ilminin tedvin döneminde farklı okuyuşları öğrenip zabt etme hususunda çok özen gösteren, bu gayret neticesinde kendilerine uyulan ve bu ilmin kendilerine nisbet edildiği kişilere” verilen isimdir.⁴¹⁵

5.20. Eczâ (الأجزاء)⁴¹⁶

Lugatta “parça, bölüm” gibi mânâlara gelen gelen eczâ, cüz kelimesinin çoğulu olup mushafın her yirmi sayfasından meydana gelen bölümlerine verilen isimdir.⁴¹⁷

5.21. Edâ (الأداء)⁴¹⁸

“Yerine getirmek, ödemek” gibi mânâlara gelen edâ, ıstılahta genel mânâda harflerin hakkını vermek, gereği gibi okumak mânâlarında kullanılmıştır. Yalnız Ara vermeden, ard arda Kur’ân-ı Kerîm okuma mânâsındaki “tilâvet” ile arasında fark vardır. Edâ, hocanın kırâatının hemen ardından, aldığı hocanın huzurunda tekrar etmek demektir. Tilâvette ise hocanın huzurunda okumak şart değildir. İlk devirlerden beri tatbik edilen bu usul bir bakıma semâ ve arz yolunun uygulışıdır. Hocadan dinleme semâ, huzurunda hocaya okuma ise kırâat ise arz diye tabir olunur. Edâ usulünde ise, kırâatı hocanın ağzından alma ve ona arzetme keyfiyeti kısa fâsılalar halinde olmaktadır. Netice olarak Kurrânın çok kullandığı bir tabir olan edâ “kırâatin, öncekilerden bize nakli” şeklinde ifâde edilmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 6. beyit.

⁴¹⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 14; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, C. 1, S. 285.

⁴¹⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 571. beyit

⁴¹⁷ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, C. 1, S. 402.

⁴¹⁸ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 132. beyit.

⁴¹⁹ Ebû Şâme Ebü’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267), *İbrâzü’l-me‘ânî min Hirzi’l-emânî fi’l-kırâ‘âti’s-seb‘*, thk. İbrahim Atve Avz (Kâhire, 1402/1981), 253; Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtîbî*, 151-152.

5.22. Edna'l-halk (أدنى الحلق)⁴²⁰

Boğazın ağıza en yakın kısmı olup (غ) ve (خ) harflerinin çıktığı mahreçtir.⁴²¹

5.23. Ehlü'l-edâ (أهل الأداء)⁴²²

Kırâatı hocasından arz, semâ ve edâ yolu ile alıp, talebelerine de aynı şekilde nakleden kırâat âlimleri için kullanılan terimdir. Ehl-i edâ Kur'ân-ı Kerîm kırâatı üzerine ömürlerini vakfetmiş, hocalarından öğrenmiş oldukları kırâat vecihlerini sağlam bir şekilde zabtetmiş ve bunları kendilerinden sonraki nesillere ulaştırmış kimselerdir.⁴²³

5.24. Fasl (الفصل)⁴²⁴

Lugatta “iki şeyin arasını ayırmak ve kesmek” mânâlarına gelmektedir. Âyetlerin birbirinden ayrıldıkları yerlere ve besmeleyle okunacak sûre arasında vakfetmeye de fasl denilmektedir.⁴²⁵ Müellif özellikle remizlerin karışmaması için (و) harfini fasl için kullandığını ifâde etmiştir.

5.25. Feth (الفتح)⁴²⁶

“Açmak, genişlik ve bir şeyin evveli” gibi mânâlara gelen feth, kırâat ıstılahında “imâle yapmadan tam bir fetha hareke doğrultusunda elifi telaffuz etmek veya harfin okunması sırasında ağzı doğal olarak açmak” demektir. Tefhîm ve nasb gibi isimleri de olan feth'in ayrıca mütevassıt ve şedid olmak üzere iki çeşidi vardır.⁴²⁷

⁴²⁰ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 104. beyit.

⁴²¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 192.

⁴²² Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 132. beyit.

⁴²³ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 253-267; Abdulfettah, *el-Vâfi*, 174.

⁴²⁴ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 149. beyit.

⁴²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 14, S. 36.

⁴²⁶ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 86. beyit.

⁴²⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Ali Hasan el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1985), 71; Dimyâtî, *el-İthâf*, 247.

5.26. Fevâtihi's-süver (الفواتح السور)⁴²⁸

Fâtiha kelimesinin çoğulu olan fevâtihi, “evvel, başlangıç” gibi mânâlara gelmektedir. Sürelerin evvelinde bulunan (ألم, حم, طسم) gibi mukatta‘a harfleri “fevâtihi” ismiyle zikredilmiştir.⁴²⁹

5.27. Gunne (غنة)⁴³⁰

Lügatta “inilti” mânâsına gelen gunne ıstılahta, “harfin okunması esnâsında genizden gelen ses” olarak tarif edilmiştir. (ن) ve (م) harflerine âit olan gunne lâzimî bir sıfat olup, harfin harekeli, sâkin, idgâm ve izhâr olmak üzere her halinde mevcuttur.⁴³¹

5.28. Hafâ (الخفا)⁴³²

Hafâ lugatta “gizli olmak” demektir. Kırâat ıstılahında “hafâ sıfatını taşıyan harfler kendinden önceki harfle birlikte okunduğu zaman harfin sıfatının zayıf ve sönük kalması sebebiyle sesinin gizli olmasıdır” şeklinde tarif edilmiştir. Hafâ harfleri dört tane olup bunlar; harfi-i med olan (و, ي, ا) ile (ه) harfidir.⁴³³ Hafânın zıddı zuhurdur fakat, çok kullanılan bir sıfat değildir.⁴³⁴

5.29. Hâfetu'l-lisân (حافة اللسان)⁴³⁵

Dilin sol, sağ veya her iki tarafına verilen isimdir.⁴³⁶

⁴²⁸ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 230. beyit.

⁴²⁹ Abdülfettah, *el-Vâfi*, 247.

⁴³⁰ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 128. beyit.

⁴³¹ Ali el-Kârî Ebü'l-Hasen Nûruddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî (1014/1605), *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Usâme Atâyâ (Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012), 93.

⁴³² Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 191. beyit.

⁴³³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 204.

⁴³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 219-220.

⁴³⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 106. beyit.

⁴³⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 193.

5.30. Harf (الحرف)⁴³⁷

Lugatta “taraf, sınır, kenar” gibi mânâlara gelen harf, “lugat ve lehçe” anlamında da kullanılmıştır. “Kendi dışında bir mânâyâ delalet eden, kelimenin bünyesinde lafzî veya takdîrî olarak bulunan şey” olarak da tarif edilen harf, kırâat ıstılahında, “bir mahrece dayalı olarak çıkan ses” anlamına gelmektedir.⁴³⁸ Kabâkıbî eserinde “harf” kelimesiyle kırâat imamlarının ihtilaf ettikleri kelimeleri kast etmiştir.

5.31. Hareke (الحركة)⁴³⁹

Arapça’da hareke fetha, kesre ve damme olmak üzere üç çeşit olup bunların işaretleri fetha için üstün, kesra için esre ve damme için de ötre diye isimlendirilen alâmetlerdir. Üstün harekeli harfe meftûh, esreli harfe meksûr, ötreli harfe de madmûm denilmiştir. Ayrıca harflerdeki nasb alâmeti fetha, cer alâmeti kesre ve raf’ alâmeti damme’dir. Bu çerçevede fethanın “elif”le, kesrenin “yâ” ile dammenin de “vâv” ile münasebeti vardır.⁴⁴⁰

5.32. Harfu’l-med (الحرف المد)⁴⁴¹

Kendilerinden önceki harflerin seslerini bir ölçüde uzatan harflere “harf-i med” adı verilmiştir. (و) sâkin kendisinden önceki harf mazmûm, (ي) sâkin kendisinden önceki harf kesra olursa, (ل) ise daima harf-i med olmaktadır.

5.33. Hat (الخط)⁴⁴²

“Yazmak, çizmek; kazmak; alâmet koymak” anlamlarındaki Arapça “hat” masdarından türeyen ve “yazı, çizgi; çığır, yol” gibi mânâlara gelen hat kelimesi ilmi ıstılah olarak, “Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı (hüsnu’l-hat, hüsni hat)” anlamında kullanılmıştır.⁴⁴³

⁴³⁷ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 76. beyit.

⁴³⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsû’l-Muhît*, 800, “harf” md; Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî*, 156.

⁴³⁹ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 87. beyit.

⁴⁴⁰ Mehmet Zihni Efendi (ö. 1913), *el-Kavlü’s-sedîd fi ilmi’t-tecvîd* (İstanbul, 1328), 23.

⁴⁴¹ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 218. beyit.

⁴⁴² A.g.e., 218. beyit.

⁴⁴³ Derman, M. Uğur, “Hat” md., *DİA*, XVI, 427.

5.34. Hattu'l-mesâhif (خط المصاحف)⁴⁴⁴

Hat kelime olarak “kitabeta, çizgi gibi” mânâlara,⁴⁴⁵ mushaf ise “yazılı sahifeleri iki kapak arasında derleyen şey” anlamına gelmektedir.⁴⁴⁶ Eserde kast edilen hatt-ı mushaf, Kur’ân-ı Kerîm’in imlâsıyla ilgili olarak, Hz. Osman (ö. 35/655) zamanında ve onun emriyle kurulan, Zeyd b. Sâbit’in komisyon başkanlığı yaptığı ve neticesinde önde gelen İslam beldelerine gönderilmiş olan mushaftır. Kur’ân ilimleri literatüründe bu hat “resmu’l-mushaf”, “hattu’l-mushaf”, “hicâu’l-mushaf”, “er-resmu’l-Osmânî”, “er-resmu’l-İstîlâhî” kavramlarıyla ifâde edilmiş⁴⁴⁷ ve sahih kırâatin şartlarından birisi olarak görülmüştür.⁴⁴⁸

5.35. Hâu'l-kinâye (هاء الكناية)⁴⁴⁹

“Hâu'l-muzmar” ismiyle de bilinen Hâu'l-Kinâye, kırâat ıstılahında “isim, harf ve fillere bitişik müfret müzekker gâib olan zamirler” şeklinde tarif edilmiştir. Bu zamirler zâid olup, kelimenin aslı harflerinden değildir.⁴⁵⁰

5.36. Hâu't-te'nîs (هاء التانيث)⁴⁵¹

“Tâu'l-marbûta” diye de adlandırılan “hâu't-te'nîs” müenneslik alametlerinden olup vasıl halinde (ة) olan (ه) harfidir. İsimlerin sonunda yuvarlak (جنة, رحمة), fiillerin sonunda da açık olarak (قالت, حسنت) yazılır. Yuvarlak olarak yazılan (ة) harfli kelimeler üzerinde vakıf yapıldığı zaman bu harf sâkin ve ince (ه) ‘ye dönüşür, açık (ت)‘li kelimelerde ise bu harf sâkin kılınır. Ayrıca isimlerin sonuna gelmiş olmakla birlikte mushaf imlâsında istisnâi olarak açık şekilde yazılan yerlerde (رحمت, نعمت) vardır.⁴⁵²

⁴⁴⁴ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 329. beyit.

⁴⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 7, S. 288, “Hat” md.

⁴⁴⁶ A.g.e., C. 9, S. 186, “Mushaf” md.

⁴⁴⁷ Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı* (Ankara: Otto Yayınları, 2004), 15.

⁴⁴⁸ Bkz. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in nuzûlu*, 207-214.

⁴⁴⁹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 205. beyit.

⁴⁵⁰ Kabâkıbî, *İzâhu'r-rumûz*, 111.

⁴⁵¹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 413. beyit.

⁴⁵² Atıyye, *Gâyetu'l-murîd*, 257; Maksutoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1990), 104; Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî*, 159.

5.37. Hayşûm (الخيشوم)⁴⁵³

Geniz boşluğuna verilen isim olup, buradan gunne sesi gelmektedir.⁴⁵⁴

5.38. Hazf (الحذف)⁴⁵⁵

Lügatta “düşürmek, yok etmek” gibi mânâlara gelen hazf, Arap dilinde gayet yaygın ve dil kolaylığı açısından kullanılan bir kavramdır. Bu kolaylık bazen cümlede mübtedâ, haber, muzâf ve meful-u bih olan bir kelimenin, bazende kelimedeki bir harfin kaldırılmasıyla tezahür eder.⁴⁵⁶

5.39. Hems (الهمس)⁴⁵⁷

Lügatta “gizlilik” mânâsına gelen hems, ıstılahta “harflerin mahrecinden çıkması esnâsında mahreçte aralık kalması ve mahrece fazla dayanılmaması sebebiyle, telaffuz edilirken nefesin harfle beraber akmasına” denir. Cehr sıfatının zıddı olan hems sıfatının harfleri, (ت , ث , ح , خ , س , ش , ص , ف , ك , ه) harfleridir.⁴⁵⁸

5.40. Hemze (الهمزة)⁴⁵⁹

Hecâ harflerinden olup, kelimenin başında, ortasında ve sonunda bulunan, boğazın göğüse bitişik olan bölgeden (aksa’l-halk) çıkan harftir.⁴⁶⁰

⁴⁵³ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 112. beyit.

⁴⁵⁴ Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 196.

⁴⁵⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 161. beyit.

⁴⁵⁶ Lü bendî, *Mu‘cem*, 62, “Hazf” md.

⁴⁵⁷ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 114. beyit.

⁴⁵⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu‘l-fikriyye*, 97-98.

⁴⁵⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 103. beyit.

⁴⁶⁰ İbnü‘l-Cezerî, *et-Temhîd*, 113.

5.41. Hemzetu'l-istifhâm (همزة الإستفهام)⁴⁶¹

İstifham, Arapçada “birisinden bir şeyi anlatmasını istemek”⁴⁶² ve “daha önceden bilinmeyen bir şeyi öğrenmeyi istemek”⁴⁶³ mânâlarına gelmektedir. Arapçada birçok istifhâm edatı olmasının yanında kırâat ilminde vecih konusu olan özellikle istifhâm hemzesinden sonra hemze bulunmasıdır. Dâima fetha olarak isim veya fiillerin başında bulunan istifhâm hemzesi, kendisinden sonra başka bir hemzenin gelmesi sebebiyle oluşan teshîl, ibdâl gibi vecihlerden dolayı kırâat ilminin konusu olmuştur.

5.42. Hemzetu'l-kat‘ (همزة القطع)⁴⁶⁴

Yazı ve telaffuzda mevcut olup, gerek vasıl gerek ibtidâ halinde okunan hemze-dir. Telaffuzu halinde bir harfi diğerinden ayırmış olması sebebiyle “kat‘” ismini alan “hemze-i kat‘”, hangi durumda olursa olsun dâima telaffuz edilir.⁴⁶⁵

5.43. Hemzu'l-müfred (همز المفرد)⁴⁶⁶

Kendisiyle beraber başka bir hemzenin bulunmayıp tek olarak bulunan hemzelere bu isim verilmiştir. Kırâat âlimleri hemzu'l-müfred’i “kelimenin ilk harfinde bulunan sâkin hemze” şeklinde tarif etmişlerdir.⁴⁶⁷ (وأمر, يأكل, فأتوا) gibi kelimeleri hemzu'l-müfred’e misal vermek mümkündür.

⁴⁶¹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 259. beyit.

⁴⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 12, S. 459, “İstifhâm” md.

⁴⁶³ İbn Kayyim el-Cevzîyye, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed, (ö.751/1350), *Kitabü'l-fevâidi'l-müşevvik ilâ ‘ulûmi'l-Kur‘ân ve ilmi'l-beyân* (Mısır: Matba‘atü’s-Se‘âde, 1327/1909), 160.

⁴⁶⁴ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 164. beyit.

⁴⁶⁵ Atiyye, *Gâyetu'l-murîd*, 274.

⁴⁶⁶ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 275. beyit.

⁴⁶⁷ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me‘ânî*, 147-155; Abdülfettah, *el-Vâfi*, 98-102.

5.44. Hemzetu'l-vasl (همزة الوصل)⁴⁶⁸

Kelime başlarında bulunan, yalnız yazıldığında okunan fakat başka bir kelimedenden sonra geldiğinde hazfedilen hemzedir. Kelimenin evvelindeki sâkin harfi okuma imkânını sağladığı için bu ismi alan hemze-i vasl, isim fiil ve harflerde bulunur.⁴⁶⁹

5.45. Hulf (الخلف)⁴⁷⁰

Lugatta “geçmişte olanı inkâr etmek, ahdi bozmak” gibi mânâlara gelen hulf,⁴⁷¹ istilahta “imam veya râvînin kendi kırâat veya rivâyetinin dışında diğer râvîlere muvâfakat ettiği ikinci vecihe” verilen isimdir. Bu durumda imam veya râvînin münferid olarak veya iki imam ve râvî ile beraber yapmış olduğu ilk ihtilaf onun ilk vecihi, kurrânın çoğuna göre okumuş olduğu ikinci ihtilafı ise o imam veya râvînin hulfu şeklinde tabir olunmuştur.⁴⁷²

5.46. Hurûf (الحروف)⁴⁷³

Harf kelimesinin çoğulu olan hurûf, kırâat istilahında kırâat imamlarının ihtilaf ettikleri kelimeler için kullanılan bir terimdir. Birkaç vecih üzere okunan kelimeler kırâat terminolojinde harf olarak isimlendirilmiştir.⁴⁷⁴

5.47. Hurûf-u halk (الحروف الحلق)⁴⁷⁵

Harflerin çıktığı beş bölgeden biri olup, teleffuzu esnâsında boğazdan çıkması sebebiyle için bu ismi almıştır.

⁴⁶⁸ Kabâkîbî, *Mecma' u's-sürûr*, 488. beyit.

⁴⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 1, S. 20, “Hemze” md.; Mehmet Zihni, *el-Kavlu's-sedîd*, 12.

⁴⁷⁰ Kabâkîbî, *Mecma' u's-sürûr*, 121. beyit.

⁴⁷¹ Zebîdî Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Mısır, 1306), C. 7, S. 223.

⁴⁷² Molla Mehmed Emin Efendi (ö. 1859), *'Umdetü'l-hallân fi izâhi zübdeti'l-'irfân* (İstanbul, 1287), 15.

⁴⁷³ Kabâkîbî, *Mecma' u's-sürûr*, 67. beyit.

⁴⁷⁴ Abdülfettah, *el-Vâfi*, 22.

⁴⁷⁵ Kabâkîbî, *Mecma' u's-sürûr*, 356. beyit.

İzhâr harfleri diye de bilinen bu harfler 6 tane olup (ا, ه, ع, ح, غ, خ) harfleridir.⁴⁷⁶

5.48. Hurûfu's-seb'a (الحروف السبعة)⁴⁷⁷

Yedi harf anlamına gelen hurûf-i seb'a veya ahurf-i seb'a ifâdesi müşkil ve müteşabihdir. Zîrâ bu ifâdeyle kast edilen mânâ açık ve net değildir. Bunun sebebi harf kelimesinin birçok mânâyâ delalet etmesi ve kast edilen manânın tam olarak bilinemesidir.⁴⁷⁸ Hurûf-i seb'a ile alakalı birçok görüş olmakla beraber, Arap kabilelerinden yedisinin lügatı,⁴⁷⁹ aynı mânâyâ gelen farklı lafızlar,⁴⁸⁰ kesretten kinâyeye anlamında çokluk⁴⁸¹ ve yedi vecih gibi tefsir ve yorumlar öne çıkmıştır.⁴⁸²

5.49. İstilah⁴⁸³

Sözlükte “iyi, faydalı, uygun ve doğru olmak” anlamındaki salâh kökünden türeyen ve “anlaşmak, uzlaşmak, ittifak etmek” anlamına gelen ıstılâh, Arap dilinde daha çok mustalah şeklinde kullanılır. Mustalah veya ıstılâhın Türkçe'deki karşılığı terimdir. Terim, “bir ilim veya sanat dalı mensuplarınca özel ve özgün anlam yüklenen kelime ve terkiplerdir”. Bir kelimenin ıstilah kabul edilebilmesi için onun anlamı üzerinde ilgili bulunduğu ilim ve sanat mensuplarının ittifak etmesi gerekir.⁴⁸⁴

⁴⁷⁶ Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*, thk. Muhyiddîn Ramazan (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1399), 139.

⁴⁷⁷ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 7. beyit.

⁴⁷⁸ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut, 1975), 93; Zerkeşi, *Menâhilü'l-irfân*, C. 1, S. 213.

⁴⁷⁹ Bu yedi kabilenin hangi kabileler olduğu hususunda farklı görüşler mevcut olmakla beraber bu konuda söylenenlerin başlıcaları şunlardır: Kureyş, Huzely, Sakîf, Hevâzin, Kinâne, Temîm ve Yemen. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 125.

⁴⁸⁰ Bazı âlimlere göre hurûf-u seb'a; (هلم, تعالى, اقبل, الي) gibi aynı manaya gelen ve birbirine zıt olmayan değişik lafızların vechidir. Bkz. A.g.e., 129.

⁴⁸¹ Hurûf-u seb'a ile alakalı diğer bir görüş de, yedi harfin bilinen yedi sayısı olmayıp kolaylık, genişlik ve çokluk olduğudur. Bkz. A.g.e., 134.

⁴⁸² Bkz. A.g.e., 123-150.

⁴⁸³ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 92. beyit.

⁴⁸⁴ Öznurhan, Halim, “İstilah” md., *DİA*, Ek I, s. 576-578.

5.50. İ'râb (الاعراب)⁴⁸⁵

Lügat olarak “izah etmek, ortaya çıkarmak” gibi mânâlara gelen i'râb, ıstılahta “bir âmilin etkisi sebebiyle kelime sonunun değişikliğe uğraması” demektir. İ'râb kelime ve cümlede olup, raf', cer, nasb ve cezm gibi çeşitleri vardır. Cümlede siyak ve sibakın sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve kast edilen mânânın tam olarak açığa kavuşması i'râb ile doğrudan ilişkilidir.⁴⁸⁶ Bu çerçevede Hz. Peygamber'in, “Kur'an'ı i'râb ediniz, onun garîb lafızlarını araştırınız”⁴⁸⁷ meâlindeki açıklamaları sebebiyle İslam ulemâsı irab konusuna çok önem vermiş ve Kur'an'ın daha doğru anlaşılması için bu konuda eserler te'lif etmişlerdir. Bunun sonucunda “Kur'an âyetlerini cümle yapısı yönünden inceleyen ilim dalı ve bu alanda yazılan eserlerin ortak adı” olarak “i'râbu'l-Kur'an” ilmi doğmuştur.⁴⁸⁸

5.51. İbdâl (الإبدال)⁴⁸⁹

Lügatta, “bir şeyi başka birinin yerine geçirmek” mânâsına kullanılan ibdâl, sarf ilminde ise “bir harfin yerine başka bir harfi koymak” demektir.⁴⁹⁰ İbdâlin Kırâat ilmi ıstılahlarından birisi olmasının sebebi Verş rivâyetinde, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer kırâatlarında (المؤمنون, يأكل, فأتوا) gibi kelimelerde kendisinden önceki harfin harekeli olduğu sâkin hemzeyi, bu harekenin cinsi olan med harfine ibdâl edilmesidir. Bu kârîler sâkin hemzeyi bazen istinası olmakla beraber genel olarak; fethadan sonra “elif”e, zammeden sonra sâkin “vâv”a ve kesreden sonra da sâkin “yâ”ya ibdâl etmek sûretiyle bu kelimeleri okurlar.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 8. beyit.

⁴⁸⁶ Lübedî, *Mu'cem*, 148-149, “İ'râb” md.; Abdullah Muhammed en-Nukrât, eş-Şâmil fi'l-lugati'l-Arabiyye (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2003), 16.

⁴⁸⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek* (Beyrut, ts.), C. 2, S. 439.

⁴⁸⁸ Birişik, Abdulhamit, “İ'râbu'l-Kur'an” md., *DİA*, XXII, s. 376-379.

⁴⁸⁹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 235. beyit.

⁴⁹⁰ Lübedî, *Mu'cem*, 19.

⁴⁹¹ Abdülfettah, *el-Vâfi*, 98-103.

5.52. İbn el-Alâ (ابن العلى)⁴⁹²

Müellif İbn el-Alâ ismiyle, Basra'lı kırâat imamı olarak meşhur olan Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî'yi kast etmiştir.

5.53. İbtidâ (الإبتداء)⁴⁹³

Lügatta “başlamak, bir şeyi ilk defa yapmak” mânâlarına gelen ibtidâ, kırâat ıstılahında ise vakf'ın zıddı olup, “vakf yapıldıktan sonra kırâate devam etmek için yeniden başlamak” şeklinde tarif edilmiştir. Kelimeye sessiz harf ile başlamanın mümkün olmaması sebebiyle ibtidâ hareke ile olmaktadır. İbtidâ okuyanın kendi ihtiyarına bırakılan, dolayısıyla herhangi bir zarurete mebni olmayan bir husus olup, kısımları ve câiz olmadığı yerler vardır.⁴⁹⁴

5.54. İdgâm (الإدغام)⁴⁹⁵

Lugatta “bir şeyi diğer bir şeyin içine katmak, çiğnemedi yutmak, burnundan konuşmak” gibi anlamlara gelen idgâm, istılahta “mahreçleri aynı veya yakın olan harflerin yan yana gelmesiyle dilde ve kırâatte ortaya çıkan ağırlığın giderilmesi için uygulanan telaffuz biçimini ifâde eden terim” demektir.⁴⁹⁶ İki harfi şeddeli olarak okumak şeklinde de tanımlanan idgâmın harfleri (يرملون) ifâdesinde toplanan altı harftir. Bu harfler tenvin veya nûn-i sâkin'den sonra geldiklerinde “idgâm bilâ gunne” veya “idgâm mea'l-gunne” kuralı uygulanır.⁴⁹⁷ Her iki kısmıyla da bu idgâmlar vâciptir.⁴⁹⁸

⁴⁹² Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 97. beyit.

⁴⁹³ A.g.e., 132. beyit.

⁴⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, C. 1, S. 342; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 230.

⁴⁹⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 130. beyit.

⁴⁹⁶ Sarı, Mehmet Ali, “İdgâm” md., *DİA*, XXI, 471.

⁴⁹⁷ İdgâm bilâ gunne: Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra (ن, و) harfleri geldiği takdirde, kendisinden sonra gelen harfe idgâm edilir ve bu idgâm sırasından gunne sıfatından herhangi bir emare kalmaz. İdgâm sırasında gunne alameti kalmaması sebebiyle bu idgâma “idgâm bilâ gunne” ismi verilmiştir.

İdgâm mea'l-gunne: Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra (ي, م, ن, و) harfleri geldiğinde, kendisinden sonra gelen bu harfe idgâm edilmekte ve bu idgâm sırasında nûn harfinin gunne sıfatı ile cereyan etmektedir.

⁴⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 69; Atiyye, *Gâyetu'l-murîd*, 55-58.

5.55. İdgâmu'l-misleyn (ادغام المثليين)⁴⁹⁹

Bu konuya idğâm-ı sağîr bahsinde temas edilecektir.

5.56. İdgâmu's-sağîr (ادغام الصغير)⁵⁰⁰

“Birinci harfin sâkin, ikinci harfin ise harekeli olduğu durumlarda gerçekleşen idğâma” idğâm-ı sağîr denilir. Câiz,⁵⁰¹ vâcib⁵⁰² ve mümteni⁵⁰³ olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

5.57. İdgâmu'l-kebîr (ادغام الكبير)⁵⁰⁴

Mahreçleri bir sıfatları farklı, ya da mahreç veya sıfat yakınlığı bulunan iki harekeli harfin yanyana gelmesiyle (ما سلككم, مناسككم, فيه هدى) oluşan idğâma, idğâm-ı kebîr denilir. Müellifin eserinde bahsetmiş olduğu on dört kırâat imamından Ebû Amr, Hasan-ı Basri, İbn Muhaysin ve A‘meş idğâm-ı kebir vechini en çok uygulayan zâtlardır.⁵⁰⁵

5.58. İfrâd (الإفراد)⁵⁰⁶

“Müfret yapmak, tekil olarak ele almak anlamında” olan ifrâd kelimesiyle, kelimelerin müfret olan sığıları kastedilir.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 168. beyit.

⁵⁰⁰ A.g.e., 333. beyit.

⁵⁰¹ (إذ، قد، هل، بل) kelimelerinin ikinci harfleriyle te’nis tâ’sının kendilerinden sonra gelen harfin niteliğine göre o harfe idğâm edilmesi hususu kurrâ arasında ihtilâflı olması sebebiyle câiz olarak görülmüştür. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 2, S. 2.

⁵⁰² Mahreçleri birbirine yakın olan bazı harfler arasında meydana gelen ve Kur’ân-ı Kerîm’de az miktarda örneği bulunan idğamdır. Kaynaklarda on yedi başlıkta ele alınmış ve hangi yakın harflerin bu çeşit bir idğâm oluşturduğu örnekleriyle bahsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., C. 2, S. 2-5.

⁵⁰³ Misley (iki aynı harf) ve mütecâniseyn (mahreçleri bir sıfatları farklı) olan harfler yan yana geldiklerinde bütün kırâat imamlarına göre idğâm zorunlu olur. Bkz. A.g.e., C. 2, S. 5.

⁵⁰⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 168. beyit.

⁵⁰⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 274-275.

⁵⁰⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 275. beyit.

⁵⁰⁷ Şu‘le, *Kenzü’l-me‘ânî*, 169.

5.59. İhfâ (الإخفاء)⁵⁰⁸

Lugatta “gizli yapmak” anlamına gelen ihfâ, ıstılahta “harfin zâtını gizleyip sıfatını belirtmek” demektir.

Tenvin veya sâkin nûn’dan sonra (ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ك) harflerinden birinin bulunması durumunda uygulanan bu ihfâ dil ihfâsı olup, tenvin veya sâkin nûn okunurken dil, nûn’un zâtî mahrecinden ayrılarak gunne ile icrâ edilmek sûretiyle okunur. Tenvinle sâkin nûn’un ihfâ harflerinden önce gelmesi durumunda ihfâ edilmesine gerekçe olarak nûn harfinin bu harflere idgâm edilecek kadar yakın, izhâr edilecek kadar uzak bulunmaması gösterilmiştir.⁵⁰⁹ Kırâat imamlarından Ebû Ca’fer (ع) ve (خ) harflerini de ihfâ harfleri olarak kabul etmiş, tenvin veya sâkin nûn harfinden sonra bu harflerden birisi geldiği zaman ihfâ yapmıştır.⁵¹⁰

5.60. İhtilas (الإختلاس)⁵¹¹

Lugatta “elden kapmak, çarpmak” mânâlarına gelen ihtilas, ıstılahta “harekenin üçte ikisini telaffuz, geri kalanını ise hazf etmek” şeklinde tarif edilmiştir. İhtilasın özelliği işiten bir insanın vasfının gittiğine hükmedecek şekilde harekeyi hızlıca telaffuz etmektir. Yalnız vakf haline mahsus olmayan ihtilas, vasl durumunda üç harekenin hepsinde icrâ edilmektedir. Kırâat âlimleri genellikle ihtilâs ile ihfâyı birbirine benzer iki kavram olarak değerlendirmişlerdir.⁵¹²

5.61. İmâle (الإمالة)⁵¹³

“Meyl” kökünden türeyen ve “bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, yatırmak, meylettirmek” anlamına gelen imâle, kırâat ilminde “fethayı kesreye veya elifi yâ’ya ifrâda kaçmamak sûretiyle yaklaştırarak okumak” demektir. İmâle’nin iki çeşidi vardır, biri; İmâle-i şedîde, bath, mahd ve idcâ‘ isimleri de verilen, fethanın kesreye, elifin “yâ”ya tamamen çevrilmemesi kaydıyla iyice yaklaştırılması şeklinde yapılan imâle-i Kübrâ,

⁵⁰⁸ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 146. beyit.

⁵⁰⁹ Dâni, *et-Tahdîd fi’l-itkân ve’t-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Bağdad: Mektebetü Dâri’l-Enbâr, 1407/1988), 98-102-117; Çetin, Abdurrahman, “İhfâ” md., *DİA*, XXI, 532.

⁵¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 222; *et-Temhîd*, 55-56.

⁵¹¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 553. beyit.

⁵¹² Dimyâtî, *el-İthâf*, 314.

⁵¹³ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 361. beyit.

diğeri ise “beyne-beyne” başlığı altında ele aldığımız imâle-i suğrâ’dır. İmale Kur’ân-ı Kerim’in nâzil olduğu fasih lugatlardan biri olup, daha ziyade orta ve doğu Arabistan civarındaki Temim, Esed ve Kays kabilelerinin kullanmış olduğu bir lehçedir.⁵¹⁴

5.62. İnfisâl (الإنفصال)⁵¹⁵

Bkz. “Fasıl” md.⁵¹⁶

5.63. İnfıtâh (الإنفتاح)⁵¹⁷

Lugatta “açılmak, ayrılmak, genişlik” gibi mânâlara gelen infıtâh, ıstılahta “harfin telaffuz edilirken dilin yukarı damaktan ayrılması” şeklinde tarif edilmiştir. İnfıtah sıfatının harfleri itbak sıfatlı dört harfin (ظ, ط, ض, ص) dışında kalan harflerdir.⁵¹⁸

5.64. İnhirâf (الإنحراف)⁵¹⁹

Lugatta “meyletmek, bir yöne doğru eğilmek” mânâlarına gelen inhirâf, ıstılahta “kendisinde inhirâf sıfatı bulunan (ل) ve (ر) harflerini telaffuz ederken dilin yukarıya ve mahrecinden geriye doğru meyletmesidir.” (ل) harfinin meyli dil ucuna, (ر) nın ki ise dil cihetine doğru olmaktadır.⁵²⁰

5.65. İsbât (الإثبات)⁵²¹

Lugatta “yerinde bırakmak, gerçekleştirmek” gibi mânâlarda kullanılan isbât, kırâat ıstılahında “harfi telaffuz etmek sûretiyle varlığını göstermek” demek olup, hazfin zıddıdır. İsbat ve hazf özellikle med harflerinde bulunup mushaf hattının bir hususiyeti sayılmaktadır. Sonu med harfleriyle biten kelimelerde vakf dört şekilde olmaktadır:

⁵¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 1, S. 512, “meyl” md.; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 215-218; Dimyâtî, *el-İthâf*, 247.

⁵¹⁵ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 328. beyit.

⁵¹⁶ Bkz. Bu tez s. 80.

⁵¹⁷ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 113. beyit.

⁵¹⁸ Abdulfettah el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C. 1, S. 82.

⁵¹⁹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 118. beyit.

⁵²⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 95.

⁵²¹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 86. beyit.

- 1- Yazıda ve vasl halinde sabit olan harf (قالوا خيرا)
- 2- Yazıda ve vasl halinde mahzûf olan harf (لم يخش)
- 3- Yazıda olan fakat vasıl halinde mahzûf olan harf (مرسلوا الناقة)
- 4- Yazıda mahzûf fakat vasl halinde sabit olan harf (إنه هو)

Ayrıca sonu med harfleriyle biten kelimelerde vakf edilirken, isbât ve hazfında kelimenin vasl durumu değil, hatta ne şekilde yazıldığı dikkate alınır.⁵²²

5.66. İskân (الإسكان)⁵²³

Lugatta “harfi harekeden uzaklaştırmak” mânâsına gelmektedir. Bir kelimedeki vakfetmenin en yaygın yolu kelime sonundaki harfi sâkin kılmaktır. Vakf ile maksat kelime sonunda durmak sûretiyle istirahat etmektir. (nefes almak, dinlenmektir)⁵²⁴

5.67. İskât (الإسقاط)⁵²⁵

“Sukût” kökünden gelen iskât, “harfi telaffuzdan düşürmek ve hafzetmek” gibi mânâlara gelmektedir. İskât, bir harfin kelime içinde fazlalık olduğunu göstermekte ve Arap kelâmında kullanılan bir uygulama olma vasfını taşımaktadır.

Kelime başlarında bulunması ve başka bir kelimedenden sonra geldiğinde okunmaması sebebiyle iskât, hemze-i vaslın hususiyetlerinden sayılmaktadır.⁵²⁶ Özellikle bir kelimedeki (أء عجمي) veya ayrı kelimelerde (السفهاء أموالكم) bitişik gelen hemzelerden evvelkinin bazı kırâatlarda okunmayıp hazf ile okunması iskât şeklinde ifâde edilmiştir.⁵²⁷

5.68. İsti‘lâ (الإستعلاء)⁵²⁸

Lugatta “yükselmek” mânâsına gelen isti‘lâ, kırâat ıstılahında “harfin okunması sırasında dilin kökü ile birlikte üst damağa yükselmesi” demektir.

⁵²² Atiyye, *Gâyetu'l-murîd*, 188-195; Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî*, 168-169.

⁵²³ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 180. beyit.

⁵²⁴ Muhammed ed-Dabbâ, *el-İdâe*, 57.

⁵²⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 267. beyit.

⁵²⁶ Lübenî, *Mu'cem*, 104-105, “Sukût” md.

⁵²⁷ Abdülfettah, *el-Vâfi*, 85-91.

⁵²⁸ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 426. beyit.

İsti‘lâ harfleri (خ, ص, ض, غ, ط, ق, ظ) olmak üzere yedidir.⁵²⁹ Telaffuz edilirken dilin üst damağa yükselmesi sebebiyle bu yedi harfe “hurûf-u müsta‘liye” (hurûf-u isti‘lâ), kalın okunmaları sebebiyle de “hurûf-u mufahhame” ismi verilmiştir.⁵³⁰

5.69. İstiâze (الإستعاضة)⁵³¹

“Avz” kökünden türemiş, istif‘âl bâbında “ilticâ, sığınma” mânâlarına gelen istiâze, ıstılahta “Kur‘ân-ı Kerîm okumaya başlamadan önce her türlü kötülükten Allah’a sığınmak ve onun yardımını dilemek maksadıyla istiâze’de bulunmak” şeklinde açıklanmıştır. İstiâze kalıpları içerisinde “eûzü billâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm” cümlesi en yaygın olanıdır. İstiâzenin bazı durumlarda cehrî, bazende gizli okunması sünnettir.⁵³²

5.70. İstîtâle (الإستطالة)⁵³³

Lugatta “uzamak” mânâsına gelen istîtâle, ıstılahta “harf telaffuz edilirken, dil kenarının üst azı dişlerden, (ل) harfinin mahrecine kadar uzaması” şeklinde tarif edilmiştir. İstidâle sıfatı yalnızca (ض) harfine mahsus olup kuvvetli bir sıfattır.⁵³⁴

5.71. İstifâle (الإستفالة)⁵³⁵

Lugatta “aşağı olmak, alçalmak” gibi mânâlara gelen istifâle, ıstılahta “harfi telaffuz ederken dilin yukarıya doğru yükselmeyip, ağzın aşağısında kalmasına” denir. İstifâle, isti‘lâ sıfatının zıddı olup harfleri (ا, ب, ت, ذ, ز, س, ش, ع, ف, ك, ل, م, ن, و, ه, ي) dir.⁵³⁶

⁵²⁹ Mekkî, *er-Riâye*, 123; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 90.

⁵³⁰ Durmuş, İsmail, “Harf” md., *DİA*, XVI, 164.

⁵³¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 142. beyit.

⁵³² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 243.

⁵³³ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 119. beyit.

⁵³⁴ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 130.

⁵³⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 113. beyit.

⁵³⁶ Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 207.

5.72. İsmât (الإصمات)⁵³⁷

Lugatta “susmak, men etmek” gibi mânâlara gelen ismât, ıstılahta “harflerin telaffuz edilirken lisana zor gelmesi” demektir. Harfleri ise izlâk harflerinin (فر من لب) dışında kalan harflerdir. İsmât harflerinin telaffuzundaki zorluk sebebiyle rubâî (dört harfli), humâsî (beş harfli) ve sudâsî (altı harfli) harfli kelimelerde bu harflerin yanyana gelmelerine mânî olunmuştur.⁵³⁸

5.73. İşbâ‘ (الإشباع)⁵³⁹

Lugatta “doyurmak” anlamına gelen işbâ‘, “Arap nazmında vezin veya kâfiye zaruretinden dolayı kelimeye bir harf ekleme” olarak tarif edilir. Kırâat ıstılahında ise, “meddîn uzatılmasına” denmektedir. Meselâ (لرؤف)⁵⁴⁰ kelimesinde bulunan hemzeyi bütün kırâat imamları İşbâ‘ edip med ile okudukları halde Ebû Amr ile Âsım’ın ilk râvisi Ebû Bekr Şû‘be adem-i İşbâ‘ diye tabir edilen kasr vechi ile okumuşlardır.⁵⁴¹

5.74. İşmâm (الإشمام)⁵⁴²

Lugatta “koklatmak” mânâsına gelen işmâm, Tecvîd ıstılahında “vakıf durumunda zammeyi sessiz olarak dudaklarla göstermek ve vakıf sebebiyle meydana gelen sükûnu icrâ ettikten sonra zammeyi belirtmek üzere dudakları ileriye doğru toplamak” şeklinde tarif edilmiştir. İşmâmdan maksat, üzerinde vakfedilirken kelimenin sâkin hale gelen son harfinin harekesinin zamme olduğunu belirtmek, tilâvet edeni aynı zamanda bakmak sûretiyle dinleyen ve mânâyı takip etmek isteyen kişiler, meselâ işitme özürllü-ler için kelimenin i‘rabının ne olduğunu göstermektir.⁵⁴³ Kırâat ve tecvid kitaplarında işmâm dört kısma ayrılmıştır:

⁵³⁷ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 116. beyit.

⁵³⁸ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: İFAV, 2013), 77.

⁵³⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 230. beyit.

⁵⁴⁰ et-Tevbe 9/128.

⁵⁴¹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 79.

⁵⁴² Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 190. beyit.

⁵⁴³ Çollak, Fatih, “Revm” md., *DİA*, XXXV, 32.

1- Vakf esnâsında harfin sukûnundan sonra, zamme harekeye işaret ederek dudakları ön tarafa doğru toplamaktır. Sonunda zamme hareke bulunan kelimele-
rin vakf ile okunmasında câiz olan (نستعين) işmâmlı okuyuş vechi bu kısma gir-
mektedir.

2- Sâkin ile hareke arasında (لا تأمنا)⁵⁴⁴ harekeyi ihfâ yapmak şeklinde yapılan işmâmdır. Buradaki işmâmdan maksat, kelimedede idğâm yapmakla beraber, onun aslî harekesine işaret etmektir.

3- Bir harfin başka bir harfe karıştırılmasıyla olur. Buradaki işmâm (ص) harfinin (س) harfine karışmasıyla meydana gelir.

4- Bir harekenin diğer bir harekeye karışmasıyla olur. (جيئ، غيض، قيل) gibi ke-
limelerin aslına işâreten işmâmlı okunması gibi. Özellikle kırâat imamlarından
Kisâi bu tür sülasi ecvef olan mâzi fiillerin müfredlerinde bu nevi işmâm yap-
maktadır.⁵⁴⁵

5.75. İtbak (الإطباق)⁵⁴⁶

Lugatta “yapışmak, uyuşmak, ulaşmak” mânâlarına gelen itbâk, ıstılahta “harfin telaffuz edilirken dil kökünün ve ortasının yukarı damağa yükselmesine” denir.

İtbâk sıfatı (ص، ض، ط، ظ) harflerinde olup, isti‘lâ’dan daha mübalağalı bir sıfat-
tır.⁵⁴⁷

5.76. İzhâr (الإظهار)⁵⁴⁸

Lugatta “açıklamak, beyân etmek, ortaya çıkarmak” mânâlarına gelen izhâr, tec-
vid ıstılahında “sekte yapmaksızın iki harfin arasını ayırarak okumak” demektir. Tenvin
veya sâkin nûn’dan sonra gelen boğaz harfleri (ا، و، ع، ح، غ، خ) izhâr edilerek okunur.
Bu şekilde izhâr edilmesinin sebebi, tenvin veya sâkin nûn’un boğaz harfleri ile arala-
rında mahrecin uzak olması olarak görülmüştür.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Yûsuf 12/11.

⁵⁴⁵ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 270-271.

⁵⁴⁶ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 116. beyit.

⁵⁴⁷ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 90.

⁵⁴⁸ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 129. beyit.

⁵⁴⁹ Muhammed ed-Dabbâ, *el-İdâe fi beyâni usûli’l-kırâa*, (Mısır, 1357), 12.

5.77. İzlâk (الإِذْلَاق)⁵⁵⁰

Lugatta “süratli ve kolay olmak” gibi mânâlara gelen izlâk, ıstılahta “harfin telaffuz edilirken dilin çabuk olmasına” denir. (فر من لب) yani (ب , ر , ف , ل , م , ن) harfleri kendilerinde mevcut izlak sıfatı sebebiyle Arap lugatında teleffuzu en kolay harflerdir.⁵⁵¹

5.78. Kalb (الْقَلْب)⁵⁵²

Lugatta “çevirmek, ters düz etmek” mânâlarına gelen kalb,⁵⁵³ ıstılahta “sâkin nûn veya tenvinin (ب) harfiyle telaffuzu esnasında idgâm edilmeksizin hâlis (م) harfine çevrilmesidir.”⁵⁵⁴

5.79. Kalkale (الْقَلْقَالَة)⁵⁵⁵

Lugatta “hareket etmek, sarsmak” mânâlarına gelen kalkale, tecvid ıstılahında “kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin depreştirilmesi” demektir. Kalkale (قَطْب جَد) lafzındaki (ب , ج , د , ط , ق) harflerde mevcuttur.⁵⁵⁶

5.80. Kârî (الْقَارِي)⁵⁵⁷

Kârî kelimesi genel anlamda Kur’ân okuyucusuna verilen bir vasıf olmakla birlikte, kırâat ilmi literatüründe “kendilerine kırâatların nisbet edildiği imamlara verilen isim” olup, çoğulu “kurrâ”dır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁰ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 116. beyit.

⁵⁵¹ Abdulfettah el-Mersafî, *Hidâyetü’l-kârî*, C. 1, S. 83.

⁵⁵² Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 360. beyit.

⁵⁵³ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, C. 1, S. 437.

⁵⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 2, S. 26.

⁵⁵⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 117. beyit.

⁵⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 2, S. 205, “Harfu’l-cîm” md.; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 121-122.

⁵⁵⁷ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 65. beyit.

⁵⁵⁸ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, C. 1, S. 449.

5.81. Kasr (القصر)⁵⁵⁹

Lugatta “hapsetmek” mânâsına gelen kasr, ıstılahta “meddin zıddı bir kavram olup, harfî tabî med miktarı üzere okumak” demektir.⁵⁶⁰

5.82. Kat‘ (القطع)⁵⁶¹

Lugatta “kesmek, ayırmak” mânâlarında kullanılan kat‘, ıstılahta “okumayı bitirmek kastıyla sesi kesmek” olarak tarif edilmiştir. Yani okuyucunun tilâvetini bitirip kesmesi kat‘ tabiriyle ifâde edilmiştir.⁵⁶²

5.83. Kesra (الكسرة)⁵⁶³

Arapça’da hareke çeşitlerinden biri olup, bazen binâ (امس) bazen de i‘rab (بالرجل) alametidir. Kesra hareke almış harf meksur olarak zikredilmektedir.⁵⁶⁴

5.84. Kıyâs (القياس)⁵⁶⁵

“Takdir, musâvât ve ölçmek” mânâsına gelen kıyas, ıstılahta “iki bilinen şeyden birinin nassla sabit olan hükmünü, aralarındaki müşterek illetten dolayı diğesinde izhâr etmek” şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁶⁶

5.85. Kûfi (الكوفى)⁵⁶⁷

Kûfe’de doğup yetişen ilim adamlarına verilen nisbedir. Müellif bu nisbe ile Kûfe kırâat imamlarından Âsım, Hamze, Kisâî, Halef ve A‘meş’i kast etmiştir.

⁵⁵⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 191. beyit.

⁵⁶⁰ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 54.

⁵⁶¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 133. beyit.

⁵⁶² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 239.

⁵⁶³ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 88. beyit.

⁵⁶⁴ Lü bendî, *Mu‘cem*, 195, “Kesra” md.

⁵⁶⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 330. beyit.

⁵⁶⁶ Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî*, 174.

⁵⁶⁷ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 16. beyit.

5.86. Kur'ân (القرآن)

Hız Muhammed (s.a.v.)'e indirilmiş, tilâveti ile ibadet olunan, en küçük sûresiyle bile kendine meydan okuyanları âciz bırakan ve tevatür yoluyla bizlere ulaşan ilahi kelimedir.⁵⁶⁸

5.87. Lafz (اللفظ)⁵⁶⁹

Sözlükte “atmak, çıkarmak” anlamında masdar olan lafz kelimesi, ism-i meful mânâsında (melfûz-atılan şey) kullanılır. “İnsan ağzından çıkan anlamlı anlamsız ses ve ses grupları ile onları ifâde eden harf ve harf gruplarının oluşturduğu remizlere” lafız denir. Bu sesler bir anlamı simgeliyorsa kelime (sözcük) ve kelâm (söz) adını alır.

Lafız cins, kelâm da ona dâhil nevi olduğundan lafız kelâma göre daha kapsamlıdır.⁵⁷⁰

5.88. Lîn (اللين)⁵⁷¹

Lugatta “yumuşak olma” mânâsına gelen lîn, ıstılahta “harf-i lîn olan (و) ile (ي) harflerinin dile zorluk vermeden zahmetsiz bir şekilde okunması” şeklinde tarif edilmiştir. Harf-i lîn, kendisinden önceki harekesi fetha olan sâkin (و) ile (ي) harfi olup, zikredilen sıfat bu harflerin sıfat-ı lâzimeleridir. Fetha harekeli bir harften sonra sâkin olarak gelen diğer harflerin okunuşuna nisbetle, bu harflerin telaffuzunun kolay olması sebebiyle bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Ayrıca lîn harflerinden sonra sükûn gelirse medd-i lîn olmaktadır.⁵⁷²

5.89. Mahâricu'l-hurûf (مخارج الحروف)⁵⁷³

Lugatta “çıkış yeri” mânâsına gelen mahreç, ıstılahta “harfin çıkıp belirmediği ve sesin işitildiği yer” demektir. Çoğulu mahâric olarak gelmektedir. Mahreç mahalleri

⁵⁶⁸ Atiyye, *Gâyetu'l-murîd*, 7.

⁵⁶⁹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 92. beyit.

⁵⁷⁰ Şensoy, Sedat, “Lafız” md., *DİA*, XXVII, 42-44.

⁵⁷¹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 117. beyit.

⁵⁷² Muhammed Mekki (ö. 1366/1947), *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi ilmi't-tecvîd* (İstanbul, 1316), 58.

⁵⁷³ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 101. beyit.

çoğu kırâat âlimine göre beş olarak kabul edilmiş ve bunlar; cevîf (ağız ve boğaz boşluğu), halk (boğaz), lisân (dil), şefe (dudak) ve hayşûm (geniz boşluğu) olarak beyân edilmiştir.⁵⁷⁴ Harflerin mahreçleri hakkında değişik görüşler bulunmakla birlikte, aralarında Mekkî b. Ebû Tâlib ve İbnü'l-Cezerî gibi önde gelen kırâat âlimlerine göre bu sayı on yedidir.⁵⁷⁵

5.90. Mazmûm (المضموم)⁵⁷⁶

Bkz. “Hareke”⁵⁷⁷

5.91. Med (المد)⁵⁷⁸

Sözlükte” ziyadelik, fazlalık” anlamında olan med, kırâat ıstılahında “med veya lîn harflerinden birisi sebebiyle sesi uzatmak” olup, zıddı kasırdır.⁵⁷⁹

5.92. Medenî (المدني)⁵⁸⁰

Medine’de doğup yetişen ve orada şöhret bulan ilim adamları için kullanılan nisbedir. Kabâkıbî eserinde bu nisbeyle Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer’i kast etmiştir.

5.93. Meddu’l-bedel (المد البدل)⁵⁸¹

“Bir kelimedede yanyana gelen iki hemzeden ikincisinin “elif” harfine çevrilmesiyle ilk hemzede meydana gelen med” medd-i bedel olarak tarif edilmiştir. Bu ismi almasının sebebi, meddin sâkin hemzeden bedel olarak gelen elif sebebiyle olmasıdır. (أوتوا، آدم، إيمان) misallerindeki medler bu çeşit med grubuna girmektedir.⁵⁸²

⁵⁷⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 71.

⁵⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 198-205.

⁵⁷⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 122. beyit.

⁵⁷⁷ Bkz. Bu tez s. 82.

⁵⁷⁸ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 86. beyit.

⁵⁷⁹ Atiyye, *Gâyetu’l-murîd*, 89.

⁵⁸⁰ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 79. beyit.

⁵⁸¹ A.g.e., 261. beyit.

⁵⁸² Muhammed Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd*, 148.

5.94. Meftûh (المفتوح)⁵⁸³

Bkz. “Hareke”⁵⁸⁴

5.95. Mekkî (المكى)⁵⁸⁵

Mekke’de doğup yetişen ve orada şöhret bulan ilim adamları için kullanılan nisbedir. Kabâkîbî eserinde Mekkî nisbesiyle İbn Kesîr ve İbn Muhaysin’i kast etmiştir.

5.96. Mersûmu’l-hat (المرسوم الخط)⁵⁸⁶

Resm-i mushaf mânasına kullanılan bu ıstılah, daha önce de temas edildiği üzere⁵⁸⁷ imlâda Hz. Osman zamanında çoğaltılan mushaflardan birinin benimsenmesidir.⁵⁸⁸

5.97. Mîmu’l-cem‘ (الميم الجمع)⁵⁸⁹

(ضربتم) gibi fiillerin ve (أنتم, عليهم) gibi kelimelerin sonunda bulunan cemi‘ (م) leri bu tabirle ifâde edilmiştir.⁵⁹⁰

5.98. Müfred (المفرد)⁵⁹¹

Müellif eserde, Ebû Muhammed Abdülmecid b. Şaddâd b. el-Mukaddem et-Temîmî ve Ebû Ali el-Ahvazî el-Bâşiz’in yazmış oldukları “el-müfredât” isimli kitapları ifâde etmek için kullanılmıştır.

⁵⁸³ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 112. beyit.

⁵⁸⁴ Bkz. Bu tez s. 82.

⁵⁸⁵ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 13. beyit.

⁵⁸⁶ A.g.e., 442. beyit.

⁵⁸⁷ Bkz. Bu tez s. 83, “Hattu’l-Mesâhif” md.

⁵⁸⁸ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, C. 1, S. 362.

⁵⁸⁹ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 163. beyit.

⁵⁹⁰ Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me’ânî*, 73.

⁵⁹¹ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 95. beyit.

5.99. Mütécâniseyn (المتجانسين)⁵⁹²

Mahreçleri bir sıfatları farklı olan iki harf arasında meydana gelen idgâm kırâat literatüründe idgâm-ı mütécâniseyn olarak nitelendirilmiştir.⁵⁹³

5.100. Mütékâribeyn (المتقاربين)⁵⁹⁴

Mahreçleri ve sıfatları ya da her ikisi yönünden birbiriyle yakınlığı bulunan harfler arasında meydana gelen idgâm “idgâm-ı mütékâribeyn” şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁹⁵

5.101. Nakl (النقل)⁵⁹⁶

Lugatta “sözü bir yerden bir yere taşımak” mânâsına gelen nakl,⁵⁹⁷ ıstılahta “hemzenin harekesini kendisinden önceki sâkin harfe verip, hemzenin hazfolması” demektir.⁵⁹⁸ Bunun misalini (من آمن, والآخرة) gibi kelimelerde görmek mümkündür.

5.102. Nasb (النصب)⁵⁹⁹

Bkz. “Hareke”⁶⁰⁰

5.103. Nazım (النظم)⁶⁰¹

Lugatta “dizmek, ipe inci dizmek” anlamındaki nazm kelimesi genellikle şiir ve şiir telifi için kullanılırsa da his ve hayal boyutu olmayıp yalnız vezin ve kâfiye unsurlarını taşıyan didaktik şiir türü nazım ve manzûme diye anılır.⁶⁰²

⁵⁹² Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 168. beyit.

⁵⁹³ İdgâm-ı mütécâniseyn üç mahreç olup bunlar: (ظ, ذ, ث), (ظ, د, ت) ve (ب, م) mahreçleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 286.

⁵⁹⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 168. beyit.

⁵⁹⁵ İdgâm-ı mütékâribeyn iki mahreç olup bunlar; (ق, ك), (ل, ر) mahreçleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 288.

⁵⁹⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 306. beyit.

⁵⁹⁷ Zebîdî, *Tâcü‘l-‘arûs*, C. 8, S. 143.

⁵⁹⁸ Palevî Hâmid b. Hâce Abdu‘l-fettâh, *Zubdetu‘l-İrfân fî vucûhi‘i-Kur‘ân* (İstanbul: Âsîtâne Neşriyât, t.s.), 12.

⁵⁹⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 88. beyit.

⁶⁰⁰ Bkz. Bu tez s. 82.

⁶⁰¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 94. beyit.

⁶⁰² Durmuş, İsmail, “Şiir” md., *DİA*, XXXIX, s. 144-154.

5.104. en-Neşr (النشر) ⁶⁰³

Tam adı *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olan İbnü'l-Cezerî'nin kırâat-i aşereye dair eseridir. Yıldırım Bayezid'in daveti üzerine 798/1396 yılında Bursa'ya giden İbnü'l-Cezerî, eserini 799 yılında kaleme almaya başlamış ve aynı yılda tamamlamıştır. İbnü'l-Cezerî en-Neşr'i yazmasında, insanların kırâat-i seb'a'ya göre telif edilen *et-Teyisîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'nin dışında kalan kırâatleri Kur'an'dan saymamalarının etkili olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple yedi kırâat dışındaki sahih okuyuşları da içine alacak şekilde yedi imamın yanında üç imamın okuyuşlarını da aldığını, her imamın iki râvîsini, her râvînin iki tarîkini gösterdiğini, ardından imamları, râvîlerini ve tarîkleri tanıttığını ifâde etmiştir. İbnü'l-Cezerî, onlu sistemi yaygınlaştırmak için yedili sistemde yapıldığı gibi *en-Neşr*'de verilen temel bilgileri manzum hale getirerek *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*'i telif etmiştir. 799/1397 yılında kaleme alınan eser 1019 beyittir.⁶⁰⁴ Kabâkîbî kaynaklarında benzerlik olması sebebiyle eserinde zaman zaman *en-Neşr*'e göndermelerde bulunmuş, daha önce de bahsedildiği üzere kendi eserinin *en-Neşr*'den daha akıcı ve kolay anlaşılır olduğunu ifâde etmiştir.

5.105. Nûnu's-sâkin (النون الساكن) ⁶⁰⁵

İsimlerde, fiillerde veya harflerde bulunan, kelimenin ortasında ya da sonunda vâki olan lafz ve yazıda sâbit, vakf ve vasılda telaffuz edilen harekesi olmayan “nûn” harfidir.⁶⁰⁶

5.106. Nukr-Nekra (النكر) ⁶⁰⁷

Belirli olmayan bir şeye delalet eden isimdir. Nekra kelimenin özelliği lââm-ı tarif diye adlandırılan (ال) takısını almamasıdır.⁶⁰⁸

⁶⁰³ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 94. beyit.

⁶⁰⁴ Birişik, Abdulhamid, “en-Neşr” md., *DİA*, XXXIII, s. 19-20.

⁶⁰⁵ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 356. beyit.

⁶⁰⁶ Atiyye, *Gâyetu'l-murîd*, 49.

⁶⁰⁷ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 524. beyit.

⁶⁰⁸ Lübedî, *Mu'cem*, 231, “Nekra” md.

5.107. Raf‘ (الرفع)⁶⁰⁹

Bkz. “Hareke”⁶¹⁰

5.108. Râvî (الراوى)⁶¹¹

Lugatta “rivâyet eden, nakleden” gibi mânâlara gelen râvî, ıstılahta “genel olarak her kırâat imamının kırâati kendisinden alan talebelerine verilen isim” şeklinde tarif edilmiştir. Kırâat ihtilaflarında bütün rivâyet ve tarîklerin ittifakı durumunda, ihtilaf o kırâat imamına nisbet edilmektedir. Bununla birlikte zikredilen ihtilafın o imamın râvîlerinden birine nisbet edilmeside mümkündür. Kırâati kendi imamından alıp, o imamın diğer talebelerinden farklı olarak ihtilafı rivâyet eden kişiye “râvî”, denilmektedir.⁶¹²

5.109. Revm (الروم)⁶¹³

Lugatta “talep etmek, istemek” gibi mânâlara gelen revm, ıstılahta “harekeyi hafif sesle okumak” şeklinde tarif edilmiştir. Burada hafif sesle okumaktan maksat harekeyi üçte ikisi gidecek şekilde zayıflatıp, geri kalan üçte bir sesle de kelimenin son harekesi olan esre veya ötreyi okumaktır. Ravm’in kısmen hareke hükmünde olmasından dolayı sadece kasr ile câiz olan bir vecihtir.⁶¹⁴

5.110. Remz (الرمز)⁶¹⁵

Lugatta, “işaret etmek, işaret sûretiyle bir şey anlatmak; işaret, sembol, nişan, üstü kapalı anlatım” mânâlarına gelen remz, belâgatta “kinaye ve işaret türü olarak kullanılan simgelerdir.”⁶¹⁶ Özellikle kırâat içerikli manzum eserlerde, kırâat vecihlerinin

⁶⁰⁹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 91. beyit.

⁶¹⁰ Bkz. Bu tez s. 82.

⁶¹¹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 27. beyit.

⁶¹² Dimyâtî, *el-İthâf*, 102.

⁶¹³ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 190. beyit.

⁶¹⁴ Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 268-269.

⁶¹⁵ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 66. beyit.

⁶¹⁶ Durmuş, İsmail, “Remiz” md., *DİA*, XXXIV, s. 556-558.

kime âit olduğunu kısaca belirtmek için, kırâat imamlarından veya râvîlerinden her birine ayrı ayrı harfler remiz olarak kullanılmış ve bu sayede metnin daha kolay anlaşılması ve ezberlenmesi hedeflenmiştir.

5.111. Resm (الرسم)⁶¹⁷

“Hecâ harfleri ile lafzın şekillenmesi mânâsına gelen” resm,⁶¹⁸ eserde “resmü’l-mushaf” mânâsında⁶¹⁹ kullanılmıştır.

5.112. Rihvet (الرخوة)⁶²⁰

Lugatta “yumuşaklık, genişlik” mânâlarına gelen rihvet veya rehâvet, ıstılahta “harfin telaffuzu esnasında, mahrece olan itimâdın zayıf olması sebebiyle ses ve nefesin beraberce akması” demektir.⁶²¹ Bu sıfat (س, ص, خ, ه, ش, ح, ث, ز, ف, غ, ض, ذ, ظ) harfleriyle, med harfi olan (و, ي, ا) te mevcuttur.

5.113. Rivâyet (الرواية)⁶²²

Kırâat imamlarından nakilde bulunan râvîlerden her birine nisbet edilen kırâat ihtilafına rivâyet denilmektedir.⁶²³

5.114. Ruûsu’l-ây (رؤس الآي)⁶²⁴

Ruûsu’l-ây kırâat ıstılahında sûrelerdeki âyetlerin baş tarafı, ilk bölümü için kullanılan bir tabirdir.⁶²⁵

⁶¹⁷ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 8. beyit.

⁶¹⁸ Şeyh Osman Hüseyinî, *Hakku’t-tilâve* (Ürdün, 1401), 145.

⁶¹⁹ Bkz. Bu tez s. 83, “Hattu’l-Mesâhif” md.

⁶²⁰ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 113. beyit.

⁶²¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 100.

⁶²² Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 22. beyit.

⁶²³ Dimyâtî, *el-İthâf*, 102.

⁶²⁴ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 137. beyit.

⁶²⁵ Abdülfettah, *el-Vâfi*, 148.

5.115. Safîr (الصفير)⁶²⁶

Lugatta “ıslık çalmak ve kuş sesi” anlamlarına gelen safîr,⁶²⁷ ıstılahta “harfi telaffuz ederken ıslığa benzeyen bir sesin çıkmasıdır” şeklinde tarif edilmiştir. Safîr, dil ucu ile ön alt dişlerin arasından kuvvetli bir şekilde çıkan sestir. Bu sesin çıkması esnasında kuş veya ıslık sesini andıran bir şekil aldığı için, bu harflere “safîr harfleri” denilmiştir. Bu harfler üç tane olup (ص, س, ز) harfleridir.⁶²⁸

5.116. Sâkin (الساكن)⁶²⁹

Harekesi olmayan harfe verilen isimdir.⁶³⁰

5.117. Sekte (السكرتة)⁶³¹

Lugatta “susmak, sözü kesmek” mânâlarına gelen sekte,⁶³² ıstılahta “nefes almaksızın sesi kesmeye veya sesi nefes almadan vakf zamanından daha kısa bir süre kesmek” demektir.⁶³³ Sekte ile alakalı kırâat âlimleri arasında “sekte-i yesîre”, “sekte-i kasîra”, “sekte-i hafife”, “vakf-ı yesîre”, “vakf-ı hafife”, “küçük vakıf” gibi aynı mânâyaya gelen çeşitli terimler kullanılmıştır. Kırâat imamları arasında sekte vechinde ihtilaf vardır.⁶³⁴

5.118. Seb‘a (السبعة)⁶³⁵

Kırâat imamları içinde mütevâtir olan yedi kırâatin kendilerine nisbet edildiği⁶³⁶ yedi imam için kullanılmıştır.

⁶²⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 110. beyit.

⁶²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 4, S. 464.

⁶²⁸ Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 210.

⁶²⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 180. beyit.

⁶³⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 313.

⁶³¹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 153. beyit.

⁶³² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 2, S. 44.

⁶³³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 240; Abdulfettâh, *el-Vâfi*, 148.

⁶³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 346.

⁶³⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 9. beyit.

⁶³⁶ Bunlar Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmîr, Âsım, Hamza ve Kisâî’dir.

5.119. Seniyye (الثنية)⁶³⁷

İnsan ağzında üst ve alt çenede bulunan en öndeki iki dişe Seniyye adı verilmektedir. Çoğulu Senâiyye’dir.⁶³⁸

5.120. Sıfat (الصفة)⁶³⁹

Lügatta “bir nesneyi nitelemek ve açıklamak” mânâlarına gelen sıfat, kırâat ıstılahında “harfin mahreçten meydana gelişi sırasında sesine ârız olan keyfiyete” denmektedir. Özellikle mahreçleri bir olan harflerin birbirlerinden ayırt edilebilmeleri ancak sıfatlar ile mümkün olmaktadır.⁶⁴⁰ Ana hatlarıyla lâzım⁶⁴¹ ve ârız⁶⁴² olmak üzere ikiye ayrılırlar.

5.121. Sıla (الصلة)⁶⁴³

Lugatta “ulaşmak, yetişmek” gibi mânâlara gelen sıla, ıstılahta “sâkin cemi‘ mimlerini vasl halinde zammeli ve vâv-ı mukaddere ile med ederek okumaktır.” Bu vech sadece vasl haline mahsustur; vakf halinde cemi‘ mimi sâkin okunur.⁶⁴⁴

Ayrıca kendisinden önceki sâkin, kendisinden sonra harekeli olan hâ-i zamirin (انزلناه, فيه) bazen vâv-ı mukaddere ile bazen de yâ-i mukaddere ile meddedilerek okunmasına da sıla denmiştir.⁶⁴⁵

⁶³⁷ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 109. beyit.

⁶³⁸ Abdurrahman Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi* (yy., ts.), 2.

⁶³⁹ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 169. beyit.

⁶⁴⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu‘l-fikriyye*, 96.

⁶⁴¹ Harflerin zâtına mahsus olup, harften ayrıldığı zaman zâtının bozulacağı sıfatlardır. Eğer harfin sıfat-ı lâzimesi terkedilir veya değiştirilirse meydana gelen hata genellikle lahn-i celi (büyük hata) olur. Cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye, isti‘lâ, inhifâd, itbâk, infitâh, kalkale, safîr, gunne, tefeşşî tekrîr, istidâle gibi sıfatlar lâzimi olan sıfatlardır. Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâyetü‘l-kavli‘l-müfîd*, 46.

⁶⁴² Harften ayrılması mümkün olan ve ayrıldıklarında harfin zâtını değiştirmeyen sıfatlardır. Harfin zâtında bir değişiklik meydana gelmediği için, bu sıfatların terkindeki hata lahn-i hafî (küçük hata) olur. Tefhim, terkîk, idgâm, ihfâ, izhâr, iklâb, med, vakf, sekte, hareke, sükûn gibi sıfatlar ârizî olan sıfatlardır. Bkz. A.g.e., 46.

⁶⁴³ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 163. beyit.

⁶⁴⁴ Mehmet Emin, *Umdetü‘l-hallân*, 15.

⁶⁴⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 121.

5.122. Sika (الثقة)⁶⁴⁶

Hadis ilminde adâlet ve zabt vasıflarına sahip râvîler hakkında kullanılan ta'dîl lafızlarından olan sika,⁶⁴⁷ eserde kırâat imamlarının, râvî ve tarîklerinin güvenilir kimseler olduğunu ifâde etmek için kullanılmıştır.

5.123. Sûre (السورة)⁶⁴⁸

Lugatta “yüce mertebe, alâmet, nişan, şan ve şeref” gibi mânâlara gelen sûre, ıstılahta “Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan, sınırları vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenen bölüm” olarak tarif edilmiştir. Farklı görüşler bulunmakla birlikte yaygın anlayışa göre Kur’ân-ı Kerîm’de 114 sûre bulunmaktadır.⁶⁴⁹

5.124. Sükûn (السكون)⁶⁵⁰

Lugatta “karar kılmak, susmak” mânâlarına gelen sükûn⁶⁵¹ ıstılahta “harekesizlik” demek olup alameti cezmdir. Sükûn alameti taşıyan harfe sâkin harf denmektedir. Eğer sâkin harf, med harflerinden birisi ise, sükûn alametine ihtiyaç yoktur. Tecvid ilminin konusu olan sükûn, bir harf-i medden sonra gelen ve sebab-i med olan sükûndur. Lâzım⁶⁵² ve ârız⁶⁵³ olmak üzere ikiye ayrılır.⁶⁵⁴

5.125. Şâz (الشاذ)⁶⁵⁵

Kırâatin sıhhat şartlarından en az birini taşımayan kırâatlara şâz denilmiştir.⁶⁵⁶ Bu tarz kırâatler namazlarda ve ibadet maksadıyla okunmaz, ancak bazı fikhî meselelerin

⁶⁴⁶ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 7. beyit.

⁶⁴⁷ Yücel, Ahmet, “Sika” md., *DİA*, XXXIII, s. 175.

⁶⁴⁸ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 147. beyit.

⁶⁴⁹ Birişik, Abdulhamit, “Sûre” md., *DİA*, XXXIII, s. 538.

⁶⁵⁰ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 87. beyit.

⁶⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 13, S. 211.

⁶⁵² Sükûn-u lâzım, “vakfen ve vaslen sâbit olan sükûn”dur. Bkz. Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 7.

⁶⁵³ Sükûn-u ârız, “vakfen sâbit vaslen sâkit olan sükûn”dur. Bkz. A.g.e., 8.

⁶⁵⁴ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 252.

⁶⁵⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 330. beyit.

⁶⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 9.

çözümünde ve Arap dilinde şâhid olarak kullanılabilir. İbn Muhaysın, Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve A‘meş, şâz kırâatların en meşhurlarıdır. Ayrıca Kur‘ân’ın aslından olmayıp sahâbe tarafından tefsir maksadıyla âyetlerin arasına yazılan ve bazılarınca Kur‘an’dan olduğu zannedilen müdrec kırâatleri de şâz tanımını içinde değerlendirmek gerekir.⁶⁵⁷

5.126. Şiddet (الشدّة)⁶⁵⁸

Lugatta “kuvvet ve kudret” gibi mânâlara gelen şiddet, ıstılahta “harf okunurken sesin ve nefesin akmaması” şeklinde tarif edilmiştir.

Şiddet harfleri sekiz tane olup (اجد قط بكت) lafzındaki (ا, ب, ت, ج, د, ط, ق, ك) harfleridir. Bu harflerin telaffuzu sırasında mahrecin sıkışmasından dolayı ses kuvvetli bir şekilde çıkmaktadır. Zıddı rihvettir.⁶⁵⁹

5.127. Tağlîz (التغليظ)⁶⁶⁰

Lugatta “bir şeyi kaba ve kalın yapma, kaba söz söyleme” mânâlarında kullanılan tağlîz, ıstılahta “harfin cisminde hâkim olan kalınlık, ağzın sesle dolu olması” şeklinde tarif edilmiştir. Nâfi’ kırâatının Verş rivâyetinde itbak sıfatlı (ص, ظ, ط) harflerinden sonra gelen meftûh (ل) harfi tağlîz edilerek kalın okunur.⁶⁶¹

5.128. Tahrîk (التحريك)⁶⁶²

Lugatta “kıvıldaştırma hareket ettirme” mânâlarına gelen tahrik, ıstılahta “harfi hareke ile okumak” olup sükûnun zıddıdır.⁶⁶³

⁶⁵⁷ Birışık, Abdulhamit, “Kırâat” md., *DİA*, XXV, s. 426-433.

⁶⁵⁸ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 114. beyit.

⁶⁵⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu‘l-fikriyye*, 100.

⁶⁶⁰ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 432. beyit.

⁶⁶¹ Ebû Şâme, *İbrâzü‘l-me‘ânî*, 261; İbnü‘l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 72.

⁶⁶² Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 87. beyit.

⁶⁶³ Zebîdî, *Tâcü‘l-‘arûs*, C. 7, S. 119.

5.129. Taklîl (التقليل)⁶⁶⁴

Lugatta “azaltmak, küçültmek” mânâlarında kullanılan taklîl, ıstılahta “fetha ile imâle-i kübrâ arasında bir sesle okumak” demektir. Taklîle aynı zamanda beyne-beyne de denmektedir.⁶⁶⁵

5.130. Tarîk (الطريق)⁶⁶⁶

Lugatta “yol “mânâsına gelen tarîk⁶⁶⁷ ıstılahta, “kırâat imamlarının râvîlerinden nakilde bulunan râvîlere” verilen isim olup,⁶⁶⁸ çoğulu turuk’tur.

5.131. Tâu’l-muhatab (تاء المخاطب)⁶⁶⁹

Muhataba delalet eden munfasıl zamirlerde mâzî fiilin muhatab kalıbına bitişik olan (ت) harfidir.⁶⁷⁰

5.132. Tâu’l-muhbîr (تاء المخبر)⁶⁷¹

Mütekellim şahsa delalet eden (ت) harfidir.⁶⁷²

5.133. Tecvid (التجويد)⁶⁷³

Lügatta “bir şeyi güzel yapmak, süslemek” mânâlarına gelen tecvîd, ıstılahta “harflerin hakkını (sıfat-ı lâzime) ve müstahakkını (sıfat-ı ârıza) yerine getirerek okumak” şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁷⁴

⁶⁶⁴ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 380. beyit.

⁶⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 2, S. 30.

⁶⁶⁶ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 26. beyit.

⁶⁶⁷ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, C. 6, S. 430.

⁶⁶⁸ Dimyâtî, *el-İthâf*, 43.

⁶⁶⁹ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 173. beyit.

⁶⁷⁰ Abdulfettah, *el-Vâfi*, 54.

⁶⁷¹ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 173. beyit.

⁶⁷² Abdulfettah, *el-Vâfi*, 54.

⁶⁷³ Kabâkıbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 110. beyit.

⁶⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 212.

5.134. Tefeşşî (التفشى)⁶⁷⁵

Lugatta “genişlemek, yayılmak, dağılmak” gibi mânâlara gelen tefeşşî, ıstılahta “bu sıfatın bulunduğu (ش) harfini telaffuz ederken sesin dil ile damak arasında yayılması ve (ظ) harfinin mahrecine varıncaya kadar uzamasıdır”⁶⁷⁶ ki bu sıfatla muttasıf olan (ش) harfin kuvvetli harflerden sayılmaktadır.⁶⁷⁷

5.135. Tefhîm (التفخيم)⁶⁷⁸

Lugatta “bir şeyi büyükmek ve kalınca yapmak” gibi mânâlara gelen tefhim, ıstılahta “harfi telaffuz ederken dil kökünün üst damağa kalkması sebebiyle harfe âit sesin kalınlaşması ve ağzın içinin ses ile dolması” şeklinde tarif edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle harfin kalın okunmasına tefhim denmektedir.⁶⁷⁹ Tefhîm, tecsîm, tesmîn ve tağlîz terim olarak aynı mânâlara gelmekte fakat tağlîz lâm harfi için, tefhim ise râ için kullanılmaktadır.⁶⁸⁰ İsti‘lâ harflerinin tamamı,⁶⁸¹ kalın okunan harflerden sonra gelen elifler (صار, فطال), lâm-ı mufahhame⁶⁸² ve kalın okunan râ harfi kendisinde tefhim sıfatı bulunan harflerdir.⁶⁸³

5.136. Tekbîr (التكبير)⁶⁸⁴

Lugatta “büyülmek, büyük görmek” gibi mânâlara gelen tekbîr, ıstılahta “Allah en büyüktür” anlamında (الله اكبر) ifâdesinin kısa adıdır. Kur’ân tilâvetinde Duhâ sûresi ile başlayıp Nâs’a kadar devam eden kısa namaz sûrelerinin ardından tekbir lafzının

⁶⁷⁵ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 119. beyit.

⁶⁷⁶ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd*, 60.

⁶⁷⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 205; Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr Mer‘aşî (ö. 1145/1732), *Cühdü’l-mukıl*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed (Ammân: Dâr-u Ammâr, 2008), 41.

⁶⁷⁸ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 424. beyit.

⁶⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 216-218.

⁶⁸⁰ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd*, 96.

⁶⁸¹ Bkz. Bu tez s. 93, “İsti‘lâ” md.

⁶⁸² Burada kalın okunan lâm; lafzâtullah’ın lâm’ı olup, ibtidâ halinde veya kendisinden önceki meftûh tahut madmûm olan lâm’dır. Bkz. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 222.

⁶⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., 221-222.

⁶⁸⁴ Kabâkıbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 1497. beyit.

okunması, bir kırâat sünneti olarak günümüze kadar gelmiştir ki, bu uygulama başta İbn Kesîr olmak üzere Mekke kurrâsından gelen nakil ve rivâyetlere dayalıdır.⁶⁸⁵

5.137. Tekrîr (التكرير)⁶⁸⁶

Lugatta “bir şeyi tekrar etmek” mânâsında kullanılan tekrar, ıstılahta “tekrîr sıfatı olan (ر) harfini okurken dil ucunun titremesi” şeklinde tarif edilmiştir. Bu sıfat (ر) harfine mahsus olup, onun sıfat-ı lâzimesidir.⁶⁸⁷ Bu harfle ilgili tekrîr sıfatından kasıt, onu uygulamak değil harfi ondan korumaktır.⁶⁸⁸

5.138. Tenvîn (التنوين)⁶⁸⁹

İsmin sonuna gelen ve zâid olan vasıl halinde telaffuz edilen, vakf halinde ise okunmayan sâkin “nûn”dur. Yazıda görülmeyen bu nûn, iki üstün, iki esre ve iki ötre ile gösterilir.⁶⁹⁰

5.139. Terkîk (الترقيق)⁶⁹¹

Lugatta “inceltmek, zayıflatmak” mânâlarına gelen terkîk, ıstılahta “dil kökünün üst çeneye kaldırılmadan aşağıda bırakılması, ağzın harfin sesiyle dolmaması sebebiyle ince okunmasıdır.”⁶⁹² Zayıf bir sıfat olan terkîk sıfatının harfleri, tefhimin dışında kalan (ا, ب, ت, ث, ج, ح, د, ذ, ر, ل, م, ن, و, ي, ه, ز, س, ش, غ, ف, ك) harfleridir.

5.140. Teshîl (التسهيل)⁶⁹³

Lugatta “kolaylaştırmak” mânâsına gelen teshîl ıstılahta, “hemzeyi hemze ile elif sesi arasında (“he” şâyibesi olmaksızın) bir sesle okumaktır.”⁶⁹⁴

⁶⁸⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 131-132.

⁶⁸⁶ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 119. beyit.

⁶⁸⁷ Abdulfettah el-Mersafî, *Hidâyetü’l-kârî*, C. 1, S. 89.

⁶⁸⁸ Saçaklızâde, *Cühdü’l-mukıl*, 106-107.

⁶⁸⁹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 356. beyit.

⁶⁹⁰ Atiyye, *Gâyetu’l-murîd*, 49.

⁶⁹¹ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 101. beyit.

⁶⁹² Saçaklızâde, *Cühdü’l-mukıl*, 78.

⁶⁹³ Kabâkîbî, *Mecma‘u’s-sürûr*, 232. beyit.

⁶⁹⁴ Muhammed ed-Dabbâ, *el-İdâe*, 48.

5.141. Tilâvet (التلاوة)⁶⁹⁵

Ara vermeksizin Kur'ân-ı Kerîm okumak demektir.⁶⁹⁶

5.142. Usûl (الأصول)⁶⁹⁷

Asl kelimesinin çoğulu olan usûl, ilim literatüründe “bir ilmin kendisine mahsus olan kâide, esas ve ıstılahlarını açıklayan bölüme verilen isimdir.”⁶⁹⁸

5.143. Vakf (الوقف)⁶⁹⁹

Lugatta “hapsetmek, alıkoymak” mânâlarına gelen vakf, tecvîd ıstılahında “kelime üzerinde kırâata tekrar başlamak niyetiyle, âdet olduğu şekilde nefes alacak kadar bir süre sesi kesmek” demektir.⁷⁰⁰ Âlimlerin çoğuna göre vakıf, tâm,⁷⁰¹ kâfi,⁷⁰² hasen⁷⁰³ ve kabîh⁷⁰⁴ olmak üzere dört kısma ayrılır.

5.144. Vasatu'l-halk (وسط الحلق)⁷⁰⁵

Boğazın orta bölgesi olup, kendisinden (ع) ve (ح) harfinin çıktığı yerdir.

⁶⁹⁵ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 42. beyit.

⁶⁹⁶ Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî, *Kitâb-u Keşşâfi ıstılahâtî'l-funûn* (Kalkuta, 1862), C.1, S. 771.

⁶⁹⁷ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 141. beyit.

⁶⁹⁸ Abdulfettah, *el-Vâfi*, 43.

⁶⁹⁹ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 102. beyit.

⁷⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, S. 240.

⁷⁰¹ Durulduğu zaman mânâ tamam olup, kendisinden sonraki âyete lafız ve mânâ cihetinden alakası bulunmayan vakıflardır. Çoğu zaman âyet başları ve kıssa sonları bu vakf türüne girmektedir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 226.

⁷⁰² Kelam lafız ve mânâ cihetinden tamam olmakla beraber, kendisinden sonrası ile mânâ yönünden alakası bulunan vakıf çeşitidir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 227.

⁷⁰³ Kelam mânâ cihetiyle tamam olmakla beraber, kendisinden öncesi ve sonrası ile lafız cihetinden alakası bulunan vakıf çeşididir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 228.

⁷⁰⁴ Kelâm lafız ve mânâ cihetinden tamam olmadan, kendisinden sonrası ile her yönden ilişkisi olan ve kasden durulması câiz olmayan vakıf çeşididir. Bkz. A.g.e., C. 1, S. 229.

⁷⁰⁵ Kabâkıbî, *Mecma'u's-sürûr*, 103. beyit.

5.145. Vasl (الوصل)⁷⁰⁶

Lugatta “bitiştirme, ulaştırma” gibi mânâlara gelen vasl,⁷⁰⁷ tecvid ilminde “bir kelimeyi kendisinden sonra başka bir kelimeye sesi ve nefesi kesmeden birleştirerek okumak” şeklinde tarif edilmiştir. Vasılda esas olan hareke hali olup, vakf ve kat‘ kelimelerin zıddıdır.⁷⁰⁸

5.146. Vech/Vecih (الوجه)⁷⁰⁹

Bir kırâatin (imam, râvî ve râvinin tarîkleri dışında) ehli edâdan birine nisbet edilme denir.⁷¹⁰

5.147. Yââtu’z-zevâid (اليآت الزوائد)⁷¹¹

Hız. Osman’ın istinsah ettirdiği mushafların hattında olmadığı halde tilâvet esnasında isbât edilen ve kelimenin sonunda vâki olan (ي) harfidir. İsimlerde (الداع) ve fiillerde (يأت, يسر) olur. Mushaflarda mahzûf olup, bazen isbat bazende hafz ile okunurlar. Zâid (ي) lar, kelimenin aslî harflerinden olduğu gibi (الداع المناد), aynı kelimedeki zâid olarak (وعيد نذير) da bulunurlar.⁷¹²

5.148. Yâu’l-izâfe (الياء الإضافة)⁷¹³

Kırâat ıstılahında mütekellim şahsa delalet eden zâid (ي) harfidir. (الداعى) gibi kelimelerdeki “yâ” harfleri izafet harfidir.⁷¹⁴

⁷⁰⁶ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 143. beyit.

⁷⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 14, S. 257.

⁷⁰⁸ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 350.

⁷⁰⁹ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 6. beyit.

⁷¹⁰ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 68.

⁷¹¹ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 502. beyit.

⁷¹² Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 144.

⁷¹³ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 461. beyit.

⁷¹⁴ Abdulfettah, *el-Vâfi*, 183-185.

5.149. Zamme (الضمّة)⁷¹⁵

Bkz. “Hareke”⁷¹⁶

5.150. Zevâtü'l-yâ (ذوات الياء)⁷¹⁷

Kelimelerin sonunda olup, normalde (ي) olan ve bulunduğu kelime de asıl harf olan “elif” için bu tabir kullanılmıştır. Bu elifler fiillerde (إشترى) ve isimlerde (مولى) olabilirler. Bu tarz “elif”ler mushaflarda bazen elif-i maksûre⁷¹⁸ şeklinde de resmedilmiştir.⁷¹⁹

⁷¹⁵ Kabâkıbî, *Mecma' u 's-sürûr*, 91. beyit.

⁷¹⁶ Bkz. Bu tez s. 82.

⁷¹⁷ Kabâkıbî, *Mecma' u 's-sürûr*, 361. beyit.

⁷¹⁸ Hükmen elif, resmen yâ olan elif'tir.

⁷¹⁹ Abdulfettah, *el-Vâfi*, 140.

SONUÇ

Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebû Bekir el-Halebî olan İbnü'l-Kabâkîbî 777/1375 yılında Halep'te dünyaya gelmiş, ilim tedrisine doğduğu yer olan Halep'te başlamış, küçük yaşlarından itibaren başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere birçok kitabı ezberlemiştir. 26 yaşında ilim tahsilini daha da ilerletmek için Kâhire'ye giden Kabâkîbî başta kırâat olmak üzere hadis, edebiyat ve belağât sahasında dönemindeki birçok âlimden ders almıştır. Kırâat ilmi alanında dönemin otoritesi olmuş ve şeyhu'l-kurrâlık makamına yükselmiştir. Bu ilme olan vukufiyeti ve başarılı tedris faaliyetleri sebebiyle, yaşadığı dönemin bir kısım kurrâları tarafından meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî ile mukayese edilerek Kabâkîbî'nin daha fasih olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Edebi yönünün de kuvvetli olması sebebiyle *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr* isimli eserini manzum olarak telif etmiştir.

Kabâkîbî, onu mütevâtir, dördü şâz olmak üzere on dört kırâat hakkında vücuda getirdiği ve kurrâ arasında "Kabâkîbîyye" ismiyle meşhur olan bu eserini 831 yılında Gazze'de tamamlamıştır. Müellif yazmış olduğu bu manzum eserini diğer kırâat kitaplarında olduğu gibi usul ve ferş olmak üzere iki ana bölümde ele almıştır. Usul kısmı 27 bâb, 530 beyitten, ferş kısmı ise 37 bâb, 979 beyitten oluşmaktadır. Ferş ihtilaflarının yer aldığı ikinci bölümde başta Bakara sûresi olmak üzere diğer sûrelerde mevcut kırâat ihtilaflarından bahsedilmiştir. Biz bu araştırmamızda ağırlıklı olarak kırâat imamlarının, râvi ve tarîklerinin, genel okuma seyirlerinin, iyi bir Kur'ân-ı Kerîm okuyucusunun dikkat etmesi gereken hususların anlatıldığı ve sonrasında özellikle istiaze, besmele, idgâm, hemze, hâ-i kinâye vb. daha birçok konuda kırâat imamlarının ve râvilerinin tercihlerinin nakledildiği usul bölümünü incelemeye çalıştık.

İlim literatürüne geçmiş eserler az veya çok kendilerinden önce yapılmış çalışmalardan etkilenmiş ve istifâde etmiş olması sebebiyle eserin kaynaklarını da incelemiş bulunmaktayız. Mevcut eser ile meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserinin kaynaklarının benzerlik göstermesi ve *en-Neşr'in* daha önce yazılmış olmasından ötürü, müellif kendisini bu eserden müstağnî kılamamış, dolayısıyla birçok konuda bu iki eser benzerlik göstermiştir. Bu benzerliğin yanında Kabâkîbî *en-*

Neşr'e bir kaç beytinde göndermede bulunmuş ve kendi eserinin bu eserden daha akıcı ve kolay anlaşılır olduğunu ifade etmiştir.

Müellif eserinin ilk beyitlerinde meşhur olduğu beldelere de nisbet ederek kırâat imam, râvî ve tarîklerinden bahsetmiştir. Kırâat imam ve râvilerinin daha kolay anlaşılması ve ezberlenmesi için önce hepsine ebcet harflerinden müstakil, sonrasında ise ayrı bir grupta yaparak kelime olarak remizler vermiştir. Bu bilgilerden sonra mahâric-i hurûftan, Kur'ân-ı Kerîm okuma usullerinden, harflerin sıfatlarından, vakıf ve ibtidâ'dan bahsetmiştir.

Müellif iyi bir Kur'ân-ı Kerîm okuyucusunun dikkat etmesi gereken hususları detaylı bir şekilde anlattıktan sonra okuma esnasında vâki olabilecek hatalara dikkat çekmiş ve misaller vererek nelere dikkat edilmesi gerektiğini izah etmiştir. Vakfın tarifi ve çeşitleri hakkında detaylı açıklamalarda bulunmuştur.

Müellif bu bilgileri verdikten sonra usul kısmında kırâat kitaplarında yer alan istiaze, besmele, idgâm, hâ-i kinâye vb. daha birçok konuda kırâat imamlarının ve râvilerinin tercihlerini bâblar halinde nakletmiştir.

Çalışmamızın son kısmında ise eserin daha iyi anlaşılması için gerekli olan kırâat ıstılahları hakkında, bulunduğu beyitlere atıf yaparak, alfabetik sıraya göre bilgi vermeye çalıştık.

KAYNAKÇA

- Abdullah Muhammed en-Nukrât. *eş-Şâmil fi'l-lugati'l-Arabiyye*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2003.
- Abdurrahman Karabâşî. *Karabaş Tecvîdi*, yy., ts.
- Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed el-Kâdî (ö. 1403). *el-Vâfi fi şerhi 'ş-Şâtibiyye fi'l-kirâati's-seb'*, Medine, 1983.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855). *el-Musned* (I-VI), Beyrut, ts.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Hamid b. Abdulfettah el-Pâlûvi Hayatı İlmi Sahşiyeti Eserleri Zübdetü'l-İrfan Adlı Eserinin Metodolojik Tanımı ve Tahkiki" Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî (1014/1605). *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. thk. Usâme Atâyâ. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012.
- Ali Muhammed ed-Dabbâ. *el-İdâe fi beyâni usûli'l-kirâa*, Mısır, 1357.
- Altıkulaç, Tayyar. "Âsım b. Behdele" md., *DİA*, İstanbul, 1991, V, 475-476.
- "Dûri" md., *DİA*, İstanbul, 1994, X, 5-6.
- "Ebû Bekir b. Ayyâş" md., *DİA*, İstanbul, 1994, X, 109-110.
- "Hafs b. Süleyman"md., *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 118-119.
- "Halef b. Hişâm" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 237-238.
- "Hallâd b. Hâlid" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 381.
- "Hamza b. Habîb" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 511-513.
- "İbn Muhaysin" md., *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 210.
- "İdrîs b. Abdülkerîm" md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 484.

- . “Kisâi Ali b. Hamza” md., *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 69-70.
- . “Verrâk İshak b. İbrâhim” md., *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIII, 61.
- . “Ebû Ca‘fer el-Kârî” md., *DİA*, İstanbul, 1994, X, 116.
- . “Ebü'l-Hâris” md., *DİA*, İstanbul, 1994, X, 322.
- . “İbn Âmir” md., *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 308-310.
- . “İbn Şenebûz” md., *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 376-377.
- . “Sûsî” md., *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 576.
- . “Hişâm b. Ammâr” md., *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 151.
- . “İbn Zekvân, Ebû Amr” md., *DİA*, İstanbul, 1999, , XX, 462.
- . “Sıbtu'l-Hayyât” md., *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 89-90.
- Atiyye Kâbil Nasr. *Gâyetu'l-murîd fi ilmi't-tecvîd*, Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1409.
- Bâkillâni, Ebû Bekr İbnu't-Tayyib. *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed ‘İsâm el-Kudât. Umman, 1422/2001.
- Birişik, Abdulhamid. “en-Neşr” md., *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 19-20.
- . “İ‘râbu'l-Kur'ân” md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 376-379.
- . “Kırâat” md., *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 426-433.
- . “Hasan-ı Basri” md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 301-303.
- . *Kırâat İlmi ve Tarihi*, Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- . “et-Teysir” md., *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 57.
- . “İhfâ” md., *DİA*, Ankara, 2000, XXI, 532.

- Çollak, Fatih. “eş-Şâtıbiyye” mad., *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 377-379.
- . “Revm” md., *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 31-32.
- . *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (Şâtıbiyye)*, İstanbul: Özener Matbaası, 2002.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân (ö. 444/1053). *El-Ehrufü's-seb'ati li'l-Kur'ân*. thk. Abdül-müheymin Tahhân. Cidde: Dâru'l-Minâre, 1418/1997.
- . *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Bağdad: Mektebetü Dâri'l-Enbâr, 1407/1988.
- Derman, M. Uğur, “Hat” md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 427-437.
- Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî el-Bennâ (ö. 1117/1705). *İthâfî fudalâi'l-beşer fi'l-Kırâati'l-erba'ati aşer*. thk. Enes Mikrah. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Durmuş, İsmail, “Harf” md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 158-163.
- . “Remiz” md., *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 556-558.
- . “Şiir” md., *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 144-154.
- Ebû Şâme, Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267). *İbrâzü'l-me'ânî min Hurzi'l-emânî fi'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. İbrahim Atve Avz. Kâhire, 1402/1981.
- . *el-Mürşidü'l-vecîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut, 1975.
- Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdu'l-Azîz b. Muhammed el-Bekrî el-Endulusî (ö. 487/1094). *el-Mesâlik ve'l-memâlik (I-II)*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyyi, 1992.
- Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât*. nşr. Adnân Derviş Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

- Ebü'l-Bekâ Nûrüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî (ö. 801/1399). *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedî ve tezkâru'l-mukrii'l-müntehî*, Mısır: Matba'atü Mustafâ el-Bâyî el-Halebi, 1954.
- Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbârin men zeheb (I-VI)*. thk. Mahmud Arnavûd. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1986.
- Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267). *İbrâzü'l-me'ânî min Hurzi'l-Emânî fî'l-kırâ'âti's-seb'*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî (ö. 928/1522). *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl (I-II)*. thk. Adnân Yunus Abdulmecîd. Ammân: Mektebetü Dandîs, ts.
- Efendioğlu, Mehmet, "Müdreç" md., *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 474-475.
- Lübendî, Muhammed Semîr Necîb, *Mu'cemu'l-musdalahâti'n-nahviyye ve's-sarfîyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Palevî, Hâmid b. Hâce Abdu'l-fettâh. *Zubdetu'l-irfân fî vucûhi'i-Kur'ân*, İstanbul: Âsitâne Neşriyât, t.s.,
- Eroğlu, Ali, "İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî" mad., *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 199-200.
- , "İbnü'l-Kabâkîbî" mad., *DİA*, Ankara, 2000, XXI, 97-98.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kub. *Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852/1448). *İnbâu'l-ğamer bi ebnâi'l-Ömer (I-IV)*. thk. Hasan Habeşi. Mısır: İhyâü't-türâsi'l-İslâmiyyi, 1969.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014). *el-Müstedrek (I-IV)*, Beyrut, ts.

İbn Kayyim el-Cevzîyye, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed, (ö.751/1350). *Kitâbü'l-Fevâidi'l-Müşevvik ilâ 'Ulûmi'l-Kur'ân ve İlmi'l-Beyân*, Mısır: Matba'atü's-Se'âde, 1327/1909.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn el-Ensârî el-İfrîkî (ö. 711/1311). *Lisânü'l-Arab (I-XV)*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî (ö. 324/936). *Kitâbü's-seb'i fi'l-kırâât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Maâarif, 1972.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf (ö. 833/1429). *Müncidü'l-mükriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, Beyrut, 1400/1980.

----- . *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*. thk. Ali Muhammed Ed-dabâ'. Tasvîru Dâr-i'l-Kitâbi'l-İlmiyye, ts.,

----- . *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*. thk. Ali Hasan el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1985.

----- . *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ (I-III)*, Mektebetü İbn-i Teymiye, 1351.

İbnü'l-Kabâkîbî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebû Bekir el-Halebî. *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-Şümûs ve'l-büdûr fi'l-kırâati'l-erbai aşera*. thk. Mektebetü Kurtuba. Müessesetü Kurtuba, ts.

----- . *İzahü'r-rumûz ve miftahü'l-künûz*. thk. Ahmed Halit Şükri. Dâru Ammar, 2003.

İsmâil b. Muhammed Emîn b. Mîr Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî (ö. 1971). *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn (I-II)*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, ts.

----- . *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn (I-IV)*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, ts.

Karaçam, İsmâil, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İstanbul: İFAV, 2013.

----- . *Kur'ân-ı Kerîm'in Nuzûlu ve Kırâati*, İstanbul: İFAV, 2002.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh el-Konstantiniye (ö. 1067/1656). *Keşfu'z-zunûn an esêmi'l-kütübi ve'l-funûn (I-VI)*, Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.

Kılıç, Hulusi. "Bedîyyât" md., *DİA*, Ankara, 1992, V, s. 323-324.

Maksutoğlu, Mehmet. *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1990.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'ân'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, Ankara: Otto Yayınları, 2004.

----- . *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmî*, İstanbul, Otto Yayınları, 2016.

----- . "Sarakustî İsmâil b. Halef" md., *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 115.

Mehmet Zihni Efendi (ö. 1913). *el-Kavlü's-sedîd fî ilmi't-tecvîd*, İstanbul, 1328.

Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî. *el-İbâne an meâni'l-kırâat*. thk. Abdulfettah İsmail Şiblî. Dâru Nehdati Mısır, t.s.

----- . *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*. thk. Muhyiddîn Ramazan. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1399.

Mertoğlu, Mehmet Suat. "Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 524-525.

Molla Mehmed Emin Efendi (ö. 1859). *'Umdetü'l-hallân fî İzâhi zübdeti'l-'irfân*, İstanbul, 1287.

Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî. *Kitâb-u keşşâfi istilâhâti'l-funûn*, Kalkuta, 1862.

Muhammed Cüneydî Muhammed Saîd İsbir Bilal Cüneydî. *Kitâbuş-ş-şâmil mu'cem fî ulûmi'l-lugati'l-Arabiyye ve musdalahâtihâ*, Beyrut, 1985.

Muhammed Mekkî (ö. 1366/1947). *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi't-tecvîd*, İstanbul, 1316.

Muhammed Râğıb et-Tabbâh, b. Mahmûd b. Hâşim b. es-Seyyid Ahmed el-Halebî (ö. 1951), *İ'lâmü'n-nübelâ bi-târîhi Halebe's-şehbâ (I-VII)*. nşr. Muhammed Kemâl. Halep: Dâru'l-Kalemi'l-Arabiyyi, 1923.

- Muhammed Sâlim Muhaysin, *Fî Rihâbi'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Beyrut, 1989.
- Nisâbü'rî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân (ö. 381/992). *el-Gâye fi'l-kirâati'l-aşr*. thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz. Riyad, 1990.
- Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğıb Abdilğınâ Kehhâle ed-Dımeşk (ö. 1987), *Mu'cemü'l-müellifîn (I-XIII)*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.
- Pala, İskender - Kılıç, Filiz, "Musammat" md., *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, s. 233-235.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. 502/1108). *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 2001.
- . *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. nşr. Safvan Adnan Dâvûdî. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr Mer'aşî (ö. 1145/1732). *Cühdü'l-mukıl*. thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed. Ammân: Dâr-u Ammâr, 2008.
- Safâkusî, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Sâlim (ö. 1118/1706). *Tenbîhü'l-ğâfilîn ve irşâdü'l-câhilîn*. thk. Muhammed eş-Şâzeli en-Neyfer. Müessesât-ü Abdi li'l-Kerîm, ts.
- Sarı, Mehmet Ali, "İdgâm" md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 471-472.
- . "Kalânîsî Muhammed b. Hüseyin" md., *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 224-225.
- Sehavî, Muhammed b. Abdurrahman (902/1497). *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi' (I-VI)*, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.
- . *et-Tibrü'l-mesbûk fî zeyli's-sülûk*. thk. Mustafa Kemal. Kâhire: Dâr-u'l-Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddîn (ö. 911/1506). *Nazmü'l-İkyân fi a'yâni'l-a'yân*. thk. Philip Khuri Hitt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- . *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru't-Turâs, ts.,

- . *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1396.
- Şa'bân Muhammed İsmâîl. *el-Kırâât ahkâmuhâ ve masâdiruhâ*, Beyrut, 1986.
- Şensoy, Sedat. "Lafız" md., *DİA*, İstanbul, 2003, XXVII, 42-44.
- Şeyh Osman Hüseyinî. *Hakku't-tilâve*, Ürdün, 1401.
- Şihâbuddîn, Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî (ö.627/1229). *Mu'cemü'l-büldân* (I-VII), Beyrut: Dâru Sâdır, 1995
- Şu'le, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî (ö. 656/1258). *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzi'l-Emânî*, Mısır: Mektebu'r-Reîsî, 1954.
- Taşköprüzâde, İsameddin Ahmed Efendi. *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâti'l'ulûm (I-III)*. nşr. Abdülvahhâb Ebü'n-Nûr Kâmil Bekrî. Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Hadîse, 1968.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, İstanbul: İFAV, 2013.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Recez" md., *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 509-510.
- Uğur, Mücteba. "A'meş" md., *DİA*, Ankara, 1991, *DİA*, III, 54.
- Yücel, Ahmet. "Sika" md., *DİA*, İstanbul, 2009, XXXIII, 175-176.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrez-zâk el-Bilgrâmî el-Hüseyinî (ö. 1205/1791). *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs (I-XL)*, Mısır, 1306.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârîkî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348). *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-a'sâr*, Dâr-u Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü 'l-irfân fî ulûmi 'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1392). *el-Burhân fî ulûmi 'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâr-u İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957.

Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî (ö. 1976). *el-A 'lam (I-VIII)*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.

